

ΑΡΧΕΙΟΝ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
= 1921 =

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ
ΥΠΟ
ΔΗΜΗΤΡ. ΕΜΜ. ΚΑΛΙΤΣΟΥΝΑΚΗ

ΕΤΟΣ 41ον (1961)
ΤΟΜΟΣ 41ος

ΤΕΥΧΟΣ Β'
ΑΠΡΙΛΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

Ο ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΣ ΒΙΟΣ
ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΡΧΑΙΟΥΣ ΛΑΟΥΣ
ΤΗΣ ΕΓΓΥΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ

Υπό Δρος Α. ΧΟΥΜΑΝΙΔΗ

Εἰς τὴν συνέχειαν τῶν μονογραφικῶν μου ἐπὶ θεμάτων τῆς Οἰκονομικῆς Ἱστορίας ἀνήκει καὶ ἡ παροῦσα μελέτη, ἀφιερωμένη εἰς τὸν Οἰκονομικὸν Βίον τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Ἡ προσπάθειά μου ἀπέβλεψεν εἰς τὴν συλλογὴν καὶ ἐπεξεργασίαν τῆς τόσον ἐνδιαφερούσης ὕλης εἰς ἐνιαῖον σύνολον, χωρὶς νὰ διασπᾶται ἡ ὑπὸ ἔρευναν ἱστορικὴ περίοδος. Εἰς τὴν σειρὰν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ θεματός μου ἀρχίζω μὲ τὸν Οἰκονομικὸν Βίον εἰς τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον, ἵνα προχωρήσω ἐν συνεχείᾳ ἐνδότερον εἰς τὴν Ἀνατολὴν καὶ φθάσω μέχρι τοῦ ἐγγίζοντος τὰ σύνορα τῶν Ἰνδιῶν Ἰράν.

Ἐπίσης ὁ ἀναγνώστης δεῖν νὰ ἔγῃ ὑπ' ὄψει, ὅτι πλὴν τῆς γενικῆς βιβλιογραφίας¹ θὰ εὔρη καὶ τὰς ἄλλας βιβλιογραφικὰς πηγὰς μνημονευόμενας ἐν τῷ κειμένῳ, ἀντιστοιχοῦσας εἰδικώτερον εἰς ἕκαστον τῶν ἀναφερομένων λαῶν.

1. C. Autran : Essai sur la contribution à l'histoire antique de la Méditerranée Paris 1920.—R. Braidwood : The Near East and the Foundations for civilization, London 1952.—J. Capart.—G. Contenau : Histoire de l'orient ancienne, Paris 1936.—W. Carleton : The buried empires London 1939.—E. Cavaignac : Histoire de l'Antiquité, Paris, 1917.—G. Child : What happened in history, London 1941.—G. Fougères — G. Contenau — D. Jouguet — D. Lesquier : Les premières civilisations, Paris 1935, εἰς Peuples et Civilisations, τόμ. I.—H. Hall : The ancient history of the Near East, London 1913.—F. Heichelheim : An ancient economic history, Leiden 1958.—M. Rostovtzeff : A History of the Ancient World London 1930.—G. Le Bon : Les premières civilisations, Paris 1896.—T. Lenorman : Histoire ancienne des peuples de l'orient, συνεχισθεῖσα ὑπὸ A. Babelon : τόμ. I-VI, Paris 1885-1888.—G. Maspero : Histoire ancienne des peuples de l'orient, εκδ. 12η, Paris 1909· τοῦ ἴδιου : Histoire ancienne des peuples de l'orient classique, γαλλ. μετ. A. Moret, τόμ. I (1895), τόμ. II (1897), τόμ. III (1899).—E. Meyer :

“Εκαστος ἐκ τῶν ἀρχαίων πολιτισμῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς διακρίνεται διὰ τὴν ἰδιαιτέραν οἰκονομικὴν του μορφολογίαν συμφώνως πρὸς τοὺς ὑλικούς ὅρους τοῦ περιβάλλοντος καὶ τὰς πνευματικὰς προϋποθέσεις.

Ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ, αἱ τεχνολογικαὶ πρόοδοι, ἡ χρῆσις τῶν μετάλλων, ἡ πνευματικὴ ἀνάπτυξις, ὁ εὐρύτερος καταμερισμὸς τῶν ἔργων, ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ὁ κοινωνικὸς διαφορισμὸς, ἡ διὰ τῆς δουλείας ὀργάνωσις τῆς ἐργασίας, ἡ μηχανικὴ ἐνότης τῆς κοινωνίας ἔναντι τῆς πρότερον ὕφισταμένης ὀργανικῆς τοιαύτης¹, τὸ πνεῦμα τῆς ἀποταμιεύσεως, ἡ ἀνάδειξις τοῦ κεφαλαίου, ἡ διεύρυνσις τῶν ἀνταλλαγῶν ἤνοιξαν τὴν θύραν εἰς τὴν οἰκονομίαν τῶν ἀρχαίων ἱστορικῶν χρόνων, τῶν ὁποίων θὰ ἀναδιψήσωμεν τὰς σελίδας ἀρχίζοντες ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον.

1. Ἡ Ἀρχαία Αἴγυπτος², τόσον γεωλογικῶς ὅσον καὶ κλιματολογικῶς, δὲν παρουσιάζει μεγάλαν διαφορὰν ἀπὸ τὴν σημερινήν. Τὸ κλίμα τῆς πάντως ἦτο τότε περισσότερον θερμὸν καὶ ὁ ἰσθμὸς τοῦ Σουεὺς περισσότερον στενός, οἱ δὲ Φακῶ διὰ λόγους ἀμύνης τὸν ἐνίσχυον δι’ ὀχρωματικῶν ἔργων.

Οἱ κάτοικοί τῆς, βραχυκέφαλοι καὶ ὑψύγναθοι, μετρίου ἀναστήματος, εἶναι Βερβερικῆς καὶ Λιβυκῆς καταγωγῆς, ὁμοιάζοντες συγχρόνως καὶ πρὸς τὸν Νουβικὸν τύπον³.

Ἡ Αἴγυπτος εἶναι τὸ δῶρον τοῦ Νεῖλου (Ἡρόδοτος), εἰς τὴν ἰλὺν καὶ εἰς τὰ ἔλη τοῦ ὁποίου ἀναπτύσσεται ὁ πολιτισμὸς τῆς (Maspero). Αἱ πλούσιαι βροχαὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀφρικῆς πλουτίζουν τὸν Νεῖλον καὶ αὐτὸς μὲ τὴν σειρὰν του τὴν Αἴγυπτον, ὥστε αὕτη ἀπὸ τῶν πλέον ἀπομαμακρυσμένων χρόνων νὰ γνωρίσῃ μίαν ἐξαιρετικὴν εὐφορίαν καὶ πολιτιστικὴν δραστηριότητα. Εὐρισκομένη μετὰ τὸν δύο θαλασσῶν, τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Ἐρυθρᾶς, ἡ Αἴγυπτος ἀπὸ τῶν πρώτων βημάτων τοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἐπέτυχεν νὰ ἰδρύσῃ ἀποικίας εἰς Λιβύην, Ἀφρικανικὴν ἀκτὴν ἐπὶ τῆς Ἐρυθρᾶς καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπαφὴν

Histoire de l'antiquité, Paris 1912.—A. Moret - G. Davy : Des clans aux empires, Paris 1923.—J. Morgan : Les premières civilisations, Paris 1909.—S. Moscati : Histoire et civilisations des peuples semitiques, Paris 1955.—G. Rawlinson : Five great monarchies of the ancient Eastern world, New York 1887.—J. Pirenne : Civilisations antiques, Paris 1951.—L. Wooley : Digging up the past, London 1952.

1. Α. Σίδερν : Ἱστορία τοῦ Οἰκονομικοῦ Βίου, Ἀθήναι 1950, σελ. 84 κ.επ.

2. G. Rawlinson : History of ancient Egypt, New York 1882, τόμ. I-II.—A. Erman : Life in ancient Egypt, 1894.—J. H. Breasted : A history of Egypt, New York 1912.—A. Moret : Le Nil et la civilisation Egyptienne, Paris 1926.—E.A. Wallis Bridge : A history of Egypt Τόμ. I-VIII London 1912.—G. Jequier : Histoire de la civilisation Egyptienne des origines jusqu'à la conquête d'Alexandre, Paris 1930.—A. Weigal : L'histoire de l'Égypte ancienne, Paris 1949.—A. Erman—H. Ranke : La civilisation Egyptienne Paris 1952.

3. G. Jequier : ἔνθ' ἄν., σελ. 85.

μέ τὴν Κρήτην, τὴν Κύπρον, τὴν Φοινίκην, τὴν Ἀραβίαν καὶ τὴν Μεσοποταμίαν διὰ τὴν ἐξέυρεσιν τῶν ὑλῶν, τῶν ὁποίων εἶχεν ἀνάγκη¹. Τὴν οικονομικὴν αὐτὴν δραστηριότητα συναντῶμεν κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὅτε ἡ Αἴγυπτος μετὰ τὴν προϊστορικὴν τῆς περίοδον παραδίδεται εἰς τὰς δυναστείας, αἱ ὁποῖαι ἀνέλαβον νὰ λαμπρύνουν τὴν ἱστορίαν τῆς.

Τὴν ἱστορίαν τῆς Αἰγύπτου διακρίνομεν βάσει τῶν δυναστειῶν αὐτῶν εἰς τρεῖς περιόδους: 1) Τῆς ἀρχαίας αὐτοκρατορίας, 2) Τῆς μέσης αὐτοκρατορίας, 3) Τῆς νέας αὐτοκρατορίας. Καθ' ὅλον αὐτὸ τὸ εἰς χιλιετηρίδας μετρούμενον χρονικὸν διάστημα διάφοροι ἡγεμόνες τῆς Αἰγύπτου κατέβαλον μεγάλην προσπάθειαν διὰ τὴν πρόοδον τῆς χώρας τῶν καὶ τῆς Οἰκονομίας τῆς. Περὶ τοῦ ἔργου τούτων θὰ ὑμιλήσωμεν ἀμέσως κατωτέρω, διὰ νὰ ἀναπτύξωμεν ἐν συνεχείᾳ καὶ τὰ περὶ τοῦ οικονομικοῦ βίου εἰς τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον εἰδικώτερον.

Μετὰ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων, τὴν πρωτόγονον κρινοτικὴν συμβίωσιν διαδέχεται μία ἀνωτέρα μορφή κοινωνικῆς ὀργανώσεως, διότι ἡ ἀνάγκη διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν ὑλικῶν ὄρων ζωῆς, μετὰ βασικὸν παράγοντα τὸν ζωοδότην ποταμὸν, κατέστησαν ἀναγκαίαν τὴν συνεργασίαν αὐτῶν τῶν κοινωνικῶν ομάδων, αἱ ὁποῖαι ὀργανώθησαν εἰς διαφόρους μικρογεμονίας τῶν ὁποίων οἱ ἡγεμόνες ἄλλοι μὲν ἔφερον λευκὸν στέμμα καὶ ἄλλοι ἐρυθρόν². Τὰς μικρογεμονίας ταύτας ἀνέλαβε νὰ ἐνώσῃ ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ εἰς ἰσχυρὸς ἡγεμόν, ὁ Μένης (3000 π.Χ.)³, ὅστις ἐπέτυχε νὰ καταλάβῃ τὴν ἐξουσίαν καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀρχίζει μία ἐκ τῶν βασικῶν περιόδων τῆς ἱστορίας τῆς Αἰγύπτου, ἡ θιντικὴ περίοδος περιλαμβάνουσα δύο δυναστείας. Ἐδρα τοῦ κράτους τοῦ Μένη εἶναι ἡ Θίνης, εἰς ἣν συγκεντροῦται ἡ πολιτικὴ, διοικητικὴ καὶ οικονομικὴ δραστηριότης. Ὁ Μένης συνενώσας τὰς διαφόρους τοπικὰς ἐνότητας ἤρχισεν ἡλίγον κατ' ἡλίγον νὰ ἀναδιοργανώσῃ τὴν πλουσίαν χώραν, ἣς ἡ πραγματικὴ τῆς ἱστορίας γράφεται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς του. Οὗτος διώρισεν εἰς τὰς διαφόρους περιφέρειας τοπάρχας μετὰ κληρονομικὴν διαδοχὴν καὶ εὐρισκόμενους ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του, λογοδοτοῦντας ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διοικητικὴν καὶ οικονομικὴν διαχείρισιν τῶν ὑπ' αὐτῶν διοικουμένων νομῶν, ἔχοντας δὲ

1. G. Jequier: ἔνθ' ἀν., σελ. 123.

2. J. Capart - G. Contenau: ἔνθ' ἀν. σελ. 74.

3. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Μένη καὶ καθ' ὅλην τὴν περίοδον τῆς πρώτης αὐτοκρατορίας, ἔπασαι αἱ ἐξουσίαι οὐχὶ μόνον συγκεντρῶνται εἰς χεῖρας τοῦ βασιλέως, ἀλλ' οὗτος θεοποιεῖται καὶ χαρακτηρίζεται ὡς ἔχων τὸ προνόμιον τῆς ἐξαπολύσεως βροχῶν, τῆς ἀνασχέσεως τῶν πλημμυρῶν, τῆς ἀποσοβῆσεως τοῦ κινδύνου τῶν ἐπιδημιῶν, κλπ. Νοσοτροπία ἤτις συναντᾶται, κατὰ τὸν Sir James Frazer εἰς τὸν πρωτόγονον βίον, δημιουργοῦσα καὶ δυσαρέστους διὰ τὸν ἡγεμόνα συνεπείας, λόγῳ τοῦ ὅτι ὑπῆρχον καὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ προκαλέσουν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, τὴν ἐξέγερσίν του καὶ τὴν βίαιον θάνατον τοῦ ἡγεμόνος (A. Moret - G. Davy: Des clans aux empires, σελ. 11 κ.ἐπ.).

ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν ἐπιστάτας ἐπιφορτισμένους μὲ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ὑδραυλικῶν ἔργων καὶ τῶν καλλιεργείων ¹.

Μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου, ὅμως, οἱ διάφοροι τοπάρχαι ἀπέκτησαν τοσαύτην δύναμιν, ὥστε ἤρχισαν νὰ συγκροτοῦνται μὲ τὴν βασιλέα καὶ νὰ κλονίζουσι τὴν ἐξουσίαν του. Τὸ φαινόμενον δὲ τοῦτο παρατηρεῖται εἰς τὰς νεωτέρας δυναστείας, ὅτε καὶ ἐμφανίζεται ἡ ἐμβρυώδης μορφή τῆς ἀρχαίας αἰγυπτιακῆς φεουδαρχίας, ὅποτε οἱ τοπάρχαι μετατρέπονται εἰς ἰσχυροὺς φεουδάρχας κλονίζοντες τὴν ἰσχὺν τοῦ Φαραῶ ². Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μένη, ἤρχισε καὶ ἡ κατασκευὴ μιᾶς μεγάλης τάφρου, πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως προστατευθῆ ἡ περιοχὴ τοῦ Νείλου ἀπὸ τὰς πλημμύρας ³, διεξάγεται δὲ ἐμπόριον μὲ τὰς ἄλλας χώρας τῆς Ἀνατολῆς, ἰδίως ὡς πρὸς τὸν χαλκὸν καὶ τὴν ξυλείαν. Τὸ ἐμπόριον ὅμως ἀναπτύσσεται μὲ τὰς ἐξερευνήσεις τοῦ Φαραῶ Σανεισάρη, (II δυναστεία), ὅστις παρακινεῖται ἀπὸ τὸν θησαυροφύλακά του Χανού καὶ δισχίζει τὴν Σομαλίαν διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰς ἀραβικὰς ἀκτὰς.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἀρχαίας αὐτοκρατορίας (2887-2631 π.Χ.) ἦτις ἔχει ὡς κέντρον τὴν Μέμφιδα τὸ ἐμπόριον ἀναπτύσσεται ἰδιαιτέρως ἐπὶ τοῦ τελευταίου ἡγεμόνος τῆς III δυναστείας, Σνεφροῦ ὅστις ἐξεῦρε νέας πηγὰς πλοῦτου διὰ τῶν ἐκστρατειῶν του. Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, γενομένην διὰ τεσσαράκοντα πλοίων, ἐφθασεν εἰς τὰ παράλια τῆς Συρίας καὶ ἐπρομηθεύθη κέδρους ἐκ τοῦ Λιβάνου, διὰ νὰ ναυπηγήσῃ πλοῖα καὶ κατασκευάσῃ τὰς θύρας τῶν ἀνακτόρων του. Ὁ Σνεφροῦ ἐπίσης κατακτᾷ ὀλόκληρον τὴν χερσόνησον Σινᾶ, ἐφοδιάζων οὕτω τὴν Αἴγυπτον ἐκ τῶν ὀρυχείων τοῦ ὀμωνύμου ὄρους μὲ χαλκὸν καὶ πολυτίμους λίθους (τυρκουάζ, ἀμέθυστους, ἴασπιν) ⁴.

Τὸ ἔργον τοῦ Σνεφροῦ συνεχίζουσι οἱ ἀνεγείραντες τὰς μεγάλας πυραμίδας ἡγεμόνες τῆς IV δυναστείας, Χέοψ, Χεφρήν, καὶ Μυκερίνος, ὅστις καὶ συνέχισε μὲ ζῆλον τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ὀρυχείων τοῦ ὄρους Σινᾶ ⁵. Ὁ τῆς V δυναστείας φαραῶ Σαχουρέ κατὰ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος τῆς βασιλείας του, λαμβάνει ὡς φόρον ὑποτελείας ἀπὸ τὴν Χώραν τοῦ Πούντ (Σομαλίαν) αἰθήρια ἔλαια καὶ προβαίνει εἰς ἐπωφελεῖς ἐξερευνήσεις εἰς παράλια τῆς Ἀσίας ⁶. Ὅταν

1. A. Meyer : Storia dell'antico Egitto, εἰς Biblioteca di storia Universale, τόμ. I, σελ. 62.

2. Ὁ ἡγεμὼν καλεῖται «φαραῶν» ἐκ τοῦ περ-χό, ποῦ σημαίνει μεγάλα οἰκήματα (πυραμίδες), ὧν ἡ ἀνέγερσις ἀνάγεται περὶ τὸ 2865-2575 π.Χ. Ὁ Weigal ἰσχυρίζεται, ὅτι ἡ λέξις φαραῶ προέρχεται ἐκ τοῦ πέρ-χά, ποῦ σημαίνει, μέγας γαιοκτήμων (A. Weigal : ἔνθ' ἄν., σελ. 14).

3. J. Breasted : A history of Egypt, ἔνθ' ἄν., σελ. 75 καὶ L. Cioli : Histoire économique, γαλ. μετ. Paris 1938 σελ. 7.

4. A. Weigal : σελ. 35 κ.ἐπ. καὶ εἰς A. Moret - G. Davy : σελ. 210.

5. G. Le Bon : σελ. 219.

6. J. Capart - G. Contenau : ἔνθ' ἄν., σελ. 79.

ἐπὶ Πέπι I ὑποτάσσεται εἰς τοὺς Αἰγυπτίους ἢ Νουβία καὶ κατακτῶνται ἢ Αἰθιοπία καὶ ἢ Συρία, οἱ πόροι αὐξάνουν, διὰ τὴν γνωρίσῃ ἐπιπερισσότερον ἢ Αἴγυπτος τὴν δόξαν καὶ τὸν πλοῦτον ἐπὶ βασιλείας Νεβερκαρχᾶ καὶ Νιτόκριδος, εὐήμεριαν ἥτις διαρκεῖ ὡκτακόσια ἔτη¹. Μετὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν δυναστείαν κλείει καὶ ἡ πρώτη φάσις τῆς πρώτης περιόδου τῆς ἱστορίας τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου, χαρακτηριζομένης ἀπὸ τὴν πλήρη ὑπεροχὴν τῆς ἐξουσίας τοῦ βασιλέως.

Μετὰ τὴν VI δυναστείαν ἀρχίζει ἡ δευτέρα φάσις τῆς ἀρχαίας αὐτοκρατορίας, ὅποτε οἱ διάφοροι τοπάρχαι καὶ ἱερεῖς ἀποκοτῶν μεγάλῃν ἰσχύιν. Ἐπὶ βασιλείας Πέπι II (2738-2644 π.Χ.) γίνονται καὶ δύο μεγάλα ἐξερευνήσεις εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἰμάμ, εἰς τὸν δεύτερον καταρράκτην. Κατὰ τὴν μίαν ἐξ αὐτῶν ὁ ἐπικεφαλῆς τῆς ἀποστολῆς Νερκαχούφ μεταφέρει περιλαίμια, περιβραχιόνια, ὑφάσματα καὶ ὄπλα, διὰ τὴν ἐπιστρέψῃ μετὰ 300 ὄνουσ φορτωμένους μετὰ πολύτιμα ζύλα, ὡς ὁ ἔβενος, ἀρωματικὰς ρίζας, κόμμι, ἐλεφαντόδοντα, πτερὰ στρουθοκαμήλου, δέρματα καὶ χρυσόν². Ὅμως ἐπὶ βασιλείας Πέπι II ἀρχίζει μεγάλη εἰς ἔκτασιν καὶ μακρὰ εἰς χρόνον περίοδος κοινωνικῆς ἀναταραχῆς, ἥτις ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ συνταράσσει ἐκ θεμελιῶν τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν τῆς Αἰγύπτου, παραδοθεισῆς ἐπὶ τέσσαρας αἰῶνας εἰς τὴν ἀναρχίαν³.

Κατὰ τὴν περίοδον ὅμως τῆς μέσης αὐτοκρατορίας, (2375-1800 π.Χ.) ἥτις περιλαμβάνει ἑπτὰ δυναστείας, μετὰ κέντρον τὴν πόλιν τῶν Θηβῶν ἐπέρχεται σὺν τῷ χρόνῳ ἡ ἀνάνηψις.

Ἐπὶ XI δυναστείας (2375-1800 π.Χ.), ἡ Αἴγυπτος γνωρίζει μεγάλην ἀκμὴν, ἥτις συνεχίζεται καὶ ἐπὶ XII δυναστείας (2212-1800 π.Χ.)⁴. Οἱ ἡγεμόνες τῆς μέσης αὐτοκρατορίας προβαίνουν εἰς διάφορα ἔργα, ἐκμεταλλεύονται τὰ μεταλλωρυχεῖα τοῦ Σινᾶ, τὰ λιθωρυχεῖα τοῦ Κουαδὶ Χαμμαμάτ, διανοίγουν διώρυγας καὶ ἐνώνουν τὸν ἀριστερὸν βραχίονα τοῦ Νείλου μετὰ τὴν

1. G. Le Bon : Αὐτόθι.

2. A. Moret - G. Davy : σελ. 208.

3. Ἡ κοινωνικὴ αὕτη ἀναστάσις, περιγράφεται εἰς πάπυρον τοῦ μουσείου τοῦ Leide ἐξηγηθέντα ὑπὸ A. Moret. Κείμενον ταύτης ἔχει ὡς ἐξῆς : «Τὸ μῖσος βασιλεύει... ἡ χώρα εὐρίσκειται εἰς σύγχυσιν... Τὸ δίκαιον ἐτέθη ἐκποδῶν καὶ τὸ κακὸν εὐρίσκειται ἐντὸς τῆς αἰθούσης τοῦ Συμβουλίου... εἰς αὐτὸν τὸν ὅποιον θὰ ἔπρεπε νὰ σέβωνται, στρέφουν τὰ νῦτα... ὁ καθεὶς ἀφαιρεῖ τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸν ἀδελφόν του... ἡ εὐγένεια ἐξηφανίσθη καὶ ἡ βία κυριαρχεῖ... ὁ ἀδελφὸς φονεύει τὸν ἀδελφόν καὶ ὁ υἱὸς τὸν πατέρα... τρώγουν χόρτα καὶ πίνουν ὕδωρ... καταστρέφουν τὰ καταστήματα, ἐνῶ οἱ φύλακες κείνται χαμαί... ὅλα τὰ χρεώδη ἐλλείπουν... καὶ εἰς τί χρησιμεύει πλέον εἰς θησαυρός, ὅταν δὲν ἀποδίδῃ εἰσοδήματα ;... καὶ αὐτὸς ὁ ὅποιος δὲν εἶχε πρῶτα ἐν δωματίον, τώρα ἔχει δώματα... οἱ πλοῦσοι ἐγίναν πτωχοὶ καὶ οἱ ἰδιωκτῆται δὲν ἔχουν πλέον τίποτε, αἱ δοῦλαι ἐγίναν κυραὶ... ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος, οἱ ἀδάμαντες κοσμοῦν τώρα τοὺς λαίμους των» (A. Moret : *Le Nil et la civilisation Égyptienne*, σελ. 257 κ.ἐπ.).

4. H. Hall : σελ. 151 κ.ἐπ.

Ἐρυθρὰν Θάλασσαν πρὸς ἐπίτευξιν συντομωτέρας ἐπικοινωνίας μετὰ τὴν χώραν τοῦ Πούντ¹.

Οἱ βασιλεῖς τῆς XII δυναστείας Ἀμενεμέτ I (2212-2192 π.Χ.) καὶ ὁ υἱὸς του Οὔσερτεζίνος I ἐπεκτείνουν τὰ ὄρια τοῦ Κράτους δημιουργοῦντες νέας ἀποικίας εἰς τὴν χερσόνησον Σινᾶ καὶ προβαίνουν ἐκ νέου εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ὀρυχείων χαλκοῦ καὶ τυρκοῦ². Ὁ Ἀμενεμέτ III (2063-2061 π.Χ.) εἶναι ὁ δημιουργὸς τῶν ἔργων τῆς λίμνης Μοίριος³, ἐνὸς ἐκ τῶν κολοσσιαίων ἔργων τοῦ τότε κόσμου, δι' ἧς πρὸς ἀποφυγὴν πλημμυρῶν, διοχετεύοντο τὰ ὕδατα τοῦ Νείλου μέσῳ χάνδακος πλάτους 50 μ. καὶ μήκους 50 χλμ. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του δὲ κτίζεται καὶ ὁ περίφημος Λαβύρινθος, ἀριθμῶν πλέον τῶν 3000 αἰθουσῶν⁴. Ἐπὶ XII δυναστείας γίνονται ἐπίσης καὶ ἐξερευνήσεις, εἰς τὴν μεταξὺ Ἀνω Νείλου καὶ Ἐρυθρᾶς περιοχῆν πρὸς ἐξεύρεσιν χρυσοῦ⁵, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν Χερσόνησον Σινᾶ⁶.

Τὸ τέλος τῆς μέσης αὐτοκρατορίας ἀρχίζει μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν νομάδων πολεμιστῶν Ἰκσῶς (Χιχ-σός)⁷ (XV δυναστεία 1800-1580 π.Χ.). Ἡ οἰκονομικὸς βίος τῶν Ἰκσῶς ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῶν νομάδων : βοσκὴ ζώων μαρκαρισμένων, διὰ τὰ εἶναι γνωστὸς ὁ ἰδιοκτήτης των, λαθραῖον ἐμπόριον καὶ ἐπαγγέλματα κατασκευῆς ὅπλων, ἀγγείων κλπ.⁸ Οἱ Ἰκσῶς, ἔχοντες ὡς ὀρμητήριον των τὰς στέππας τῆς Ἀσίας, ἐπιβαίνοντες δὲ ἀρμάτων συρομένων ὑπὸ ἵππων καὶ ὠπλισμένοι μετὰ τὰ τόξα τῶν νομάδων, ὑπεδούλωσαν τὴν Αἴγυπτον εὐρόντες εὐνοϊκῶν τὸ ἔδαφος λόγω τῶν μεταξὺ βασιλείας καὶ φεουδαρχῶν διαμαχῶν. Τὸ τέλος τῆς κυριαρχίας ὅμως τῶν πολεμιστῶν τούτων ἦτο προοδεδικασμένον, δεδομένου ὅτι οἱ Ἰκσῶς δὲν ἠδύνατο ποτὲ μετὰ τὸ χαμηλὸν ἐπίπεδον πολιτισμοῦ των, τὸ ὅποιον ἀνταπεκρίνετο εἰς χαμηλὸν οἰκονομικὸν βᾶθρον, νὰ ἐπικρατήσουν ἐφ' ἐνὸς τόσο ἀνεπτυγμένου πολιτισμοῦ, ὡς ἐκείνου τῶν Αἰγυπτίων. Οὕτω ὁ Ἀχμόζ, (1580-1557 π.Χ.) ἰδρυτὴς τῆς XVIII δυναστείας (1580-1322 μ.Χ.) νικᾷ τὸν Ἀβα-

1. J. Capart - C. Contenau : ἔνθ' ἄν., σελ. 84.

2. G. Le Bon : σελ. 222 καὶ J. Vercoutter : Essai sur les relations entre Égyptiens et Prehellènes, Paris 1954, ἔνθ' ἄν., σελ. 21 κ.ἐπ.

3, 4. G. Le Bon : σελ. 223 καὶ A. Weigal : σελ. 83 εἰς Ἡρόδοτον Β. 148, 149.

5. J. Capart - G. Contenau : ἔνθ' ἄν., σελ. 83.

6. H. Hall : σελ. 154 κ.ἐπ.

7. Χικουσσός, Σικσός, Σχασού, Σχούς, Χιχ-Σατοῦ, Χιχ-Σασού σημαίνουν λεηλάται, κλέπται (G. Maspero : Histoire ancienne, 1909, σελ. 198). Χιχ-Σος σημαίνει βασιλεὺς βοσκῶν (J. Capart - G. Contenau, σελ. 86-87).

8. Περὶ τούτων εἰς Z. Mayani : Les Hyksos et le monde de la bible, Paris 1958. ἔνθ' ἄν., σελ. 114, 115, 118. Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν Ἰκσῶς ὡς καὶ τῶν διαφορῶν ἀπόψεων, αἰτινες ὑπεστηρίχθησαν, ἔαν προήρχοντο ἐκ Χαλδαίας ἢ εἰσέβαλον εἰς Αἴγυπτον μετὰ Ἐβραίων, ἴδ. σχ. εἰς Z. Mayani : σελ. 155, 193.

ρίαν κατόπιν μιᾶς μεγαλειώδους λαϊκῆς ἐξεγέρσεως, καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν Ἰκσῶς διασκορπίζονται, ἄλλοι δὲ αἰχμαλωτίζονται διὰ τὰ πωληθῶσιν ὡς σκλάβοι¹.

Ἡ νέα αὐτοκρατορία (1580–1100 π.Χ.) ἤτις ἔχει κέντρον τὴν Σαῖδα, ὁμοιάζει, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κοινωνικὴν διάρθρωσιν, μετὰ τὴν ἀρχαίαν αὐτοκρατορίαν, εἰς τὸ ὅτι ἡ θέσις τοῦ ἡγεμόνος ἰσχυροποιεῖται καὶ ἐξασθενεῖ ἡ θέσις τῶν εὐγενῶν φεουδαρχῶν, ἐνῶ ὡς πρὸς τὴν ἰσχύν τῶν ναῶν οὗτοι παύουν πλέον νὰ εἶναι οἱ μεγάλοι φεουδάρχαι.

Κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ὁ Φαραὼ Τουτμέ I (1545–1514 π.Χ.) φθάνει μέχρι τῆς Γῆς Χαναάν καὶ κατακτᾷ ὁλόκληρον τὴν Συρίαν καὶ ἀργότερον τὰς πόλεις τοῦ Εὐφράτη. Τὸν Τουτμέ I διεδέχθη ἡ μεγάλη βασίλισσα Χατσεπτοῦ (1514–1479 π.Χ.) ἣτις ἐκυβέρνησεν ἐπὶ τι διάστημα μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συζύγου τῆς Τουτμέ II (1514–1501 π.Χ.). Τὴν ἐποχὴν τῆς βασιλείας τῶν δύο ἀδελφῶν διακρίνει ἡ προσπάθεια διὰ τὴν διάνοξιν νέων ὁδῶν ἐμπορίου.

Ἡ Χατσεπτοῦ ἐπέτυχε νὰ γνωρίσῃ ἡ Αἴγυπτος ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς τὸν χρυσοῦν τῆς αἰῶνα. Ἡ ἰκανωτάτη αὕτη βασίλισσα, ὡς ἀναγράφεται εἰς τοὺς δύο μεγαλοπρεπεῖς ὕβελίσκους τοῦ ἐτοποθέτησεν εἰς Κήρναν καὶ τὸν περίφημον ναὸν τῆς Ντέρ-Μπαχρί, προσδίδει εἰς τὴν Αἴγυπτον ἀπροσμέτρητον αἴγλην. Ἡ Χατσεπτοῦ κατόρθωσε νὰ συγκεντρώσῃ ὁλόκληρον τὴν ἐξουσίαν εἰς χεῖρας τῆς καὶ ἐπιτυγχάνει διαρκῆ εἰρήνην, ἀνακαλύπτει δὲ νέας πηγὰς πλοῦτου μετὰ μίαν μεγάλην ἐξερρήνησιν εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Ἀφρικῆς (Πούντ) διανοίξασα οὕτω νέας διεξόδους εἰς τὸ ἐμπόριον τῶν Αἰγυπτίων².

Τὴν εὐτυχημένην αὐτὴν περίοδον διαδέχονται οἱ νέοι ἐπεκτατικοὶ πόλεμοι τοῦ Τουτμέ III (1479–1447 π.Χ.), ὅστις φθάνει μέχρι τοῦ Εὐφράτου.

Ἐπὶ Τουτμέ III προωθεῖται τὸ ἐμπόριον καὶ δημιουργεῖται καὶ ὁ πρῶτος μεγάλος ἐμπορικὸς στόλος³, ὅστις διασχίζει τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν καὶ περιπλέει τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου.

Τὸ ἐμπόριον καὶ ἡ βιοτεχνία προοδεύουν ἔτι περισσότερο ἐπὶ βασιλείας Ἀμενωφίς III (1412–1376) π.Χ. καὶ Ἀμενωφίς IV (1376–1362 π.Χ.). Ὁ χρυσοῦν καὶ ὁ ἀργυροῦν κατακλύζουν τὴν Αἴγυπτον, πλοῦτος ἀπὸ διάφορα ἀγαθὰ ἀντλεῖται ἀπὸ τὰς νέας ἐπαρχίας τοῦ κράτους, ἐνῶ ἀναπτύσσεται ἡ τέχνη εἰς τὴν κατασκευὴν εἰδῶν διακοσμῆσεως καὶ μικρῶν κυτίων ἐξ ἐλεφαντοστοῦ⁴.

Τότε ἀκριβῶς ἀρχίζει καὶ ἡ βασιλεία τῆς τάξεως τῶν τεχνιτῶν, ὅτινες ἐργάζονται μετὰ ἐπιμέλειαν, διὰ νὰ ἰκανοποιῶν τὴν φιλαρέσκειαν τῶν Αἰγυ-

1. G. Le Bon : σελ. 226 καὶ G. Contenau : σελ. 47.

2. W. Durant : Histoire de la Civilisation γαλ. μετ. Paris 1941 Τόμ. I, σελ. 301 καὶ εἰς H. van Loon : La Conquête des Mers γαλ. μετ. Paris 1947 σελ. 35.

3. W. Durant : ἐνθ' ἄν., σελ. 202.

4. A. Weigal : σελ. 26.

πτίων ματαιοδόξων δεσποινῶν, αἵτινες, ἀντιθέτως πρὸς τὰς γυναῖκας τῶν ἄλλων ἀνατολικῶν χωρῶν, ἀσκοῦν μεγάλην ἐπιρροὴν εἰς τὴν χώραν των¹.

Ἐπὶ Ἀμενωρῆς IV ἡ Αἴγυπτος ἐξασθενεῖ καὶ ὑπόκειται εἰς ἐσωτερικούς περισπασμούς λόγῳ διενέξεων καὶ κοινωνικῶν ἀναστατώσεων, ἕως ὅτου ἐμφανίζεται ἐπὶ σιηνῆς ὁ Ραμσή I (1321-1300 π.Χ.) ἰδρυτὴς τῆς XIX δυναστείας (1321-1233 π.Χ.), ὅστις συντελεῖ εἰς τὸ νὰ γνωρίσῃ ἡ Αἴγυπτος τὸν θρίαμβον ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ἐγγόνου του Ραμσή II (1300-1233 π.Χ.) Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Νότου αἱ Φαραῶ οὗτοι διατηροῦν διαμετακομιστικά κέντρα ἐμπορίου, ἔχοντες ἐπαφὴν μὲ ἀπομεμακρυσμένους λαούς. Πρὸς τοῦτο διέρχονται τὸν πρῶτον καὶ δεύτερον καταρράκτην τοῦ Νείλου καὶ ἰδρῶσιν ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ διαφόρους ἀποικίας².

Ὁ Ραμσήs II, κατασκευάσας ἐπίσης τοῦ Χετταίου, ἐπεξέτεινε τὴν κυριαρχίαν του ἀπὸ τοῦ Δουνάβειος μέχρι τοῦ Ἰνδοῦ ποταμοῦ. Ὁ μεγάλος ποιητὴς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης Πενταούρ ἐξυμνεῖ τὰ ἔργα τοῦ ἀηττήτου κατακτητοῦ, ἐξ αὐτοῦ δὲ πληροφοροῦμεθα, ὅτι ποτὲ ἡ Αἴγυπτος δὲν ἐγνώρισε τόσον μεγάλην δόξαν καὶ εὐτυχίαν ὅσον ἐπὶ τοῦ Ραμσή II³. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ἀνεγείρονται μεγαλοπρεπῆ οἰκοδομήματα ἀπὸ ἀλάβαστρον, μέλανας λίθους, ἐρυθρὸν γρανίτην⁴ καὶ ἐκπονεῖ σχέδια μεγάλων ἔργων χρησιμοποιοῦν διὰ τὴν κατασκευὴν των πολυαριθμούς αἰχμαλώτους. Ἐπὶ Σέτι I (1321-1300 π.Χ.) καὶ τοῦ υἱοῦ του Ραμσή II καταβάλλεται ἐπίσης προσπάθεια ἐξευρέσεως ὄρυχείων χρυσοῦ εἰς τὸν Νότον⁵. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ἀκτινοβολίαν ἐκείνην περίοδον, ἀρχίζει καὶ ἡ παρακμὴ τῆς πρώτης μεγάλης ἀρχαίας αὐτοκρατορίας.

Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Λιβύων, αἱ ἐξεγέρσεις τῶν δούλων καὶ ἡ καταθλιπτικὴ φορολογία ὑπενόμεισαν τὴν νέαν αὐτοκρατορίαν. Μὲ τὰς ἐπιδρομὰς δὲ τῶν Αἰθιόπων καὶ παρ' ὅλην τὴν νίκην τοῦ Βόχωρι⁶ (720-715 π.Χ.) ἐπὶ τοῦ Πιάνι καὶ τὰς φιλοτίμους προσπάθειάς τοῦ Ψαμμητίχου I (663-609 π.Χ.), ὅστις προσπαθεῖ νὰ ἀναζωογονήσῃ τὴν Οἰκονομίαν τῆς χώρας του μὲ τὴν βοήθειαν τῶν ἐμπείρων Ἑλλήνων ἐμπόρων⁷, τὴν ἰδρῶσιν κέντρων ἐμπορίου καὶ τὴν ναυπήγησιν τοῦ μεγαλυτέρου ἐμπορικοῦ στόλου ποῦ ἐγνώρισεν ἡ Αἴγυπτος⁸,

1. W. Durant : σελ. 215.

2. Αὗται κυρίως ἰδρῶθησαν ἐπὶ Σενουσρέτ III (2099-2061 π.Χ.), 18. σχ. εἰς J. Capart - G. Contenau : σελ. 84.

3. A. Moret : σελ. 349.

4. G. Rawlinson : Τομ. I, σελ. 324 κ. ἐπ.

5. J. Capart - G. Contenau : σελ. 100.

6. G. Rawlinson : τόμ. II, σελ. 457.

7. Κέντρον τούτων εἶναι ἡ ὀνομαστὴ πόλις Ναυκρατίς, ἐνῶ τῶν ἐπίσης ἀναπτυσσάντων ἐξαιρετικὴν δραστηριότητα Ἑβραίων εἶναι ἡ Ἐλεφαντίνη (Περὶ τούτων 18. εἰς F. Heichelheim : 5th' ἀν., σελ. 242 κ.ἐπ.).

8. L. Cioli : σελ. 2 καὶ P. Bonfante : Storia del Commercio, Roma 1938 (parte prima), σελ. 27.

αὕτη χάνει τὴν προηγουμένην ἀκμὴν τῆς. Ὁ Νεκώ II (609-593 π.Χ.) καταβάλλει τὴν τελευταίαν προσπάθειαν. Οὗτος συνεχίσας τὸ ἔργον τοῦ Ραμσῆ II ὅστις κατεσκεύασε διώρυγα ἀπὸ Νείλου μέχρι λίμνης Τομσάχ, εἰς τὸν ἰσθμὸν τοῦ Σουέζ, συνεχίζει τὸ ἔργον, με σκοπὸν νὰ ἐνώσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ Νείλου μετὰ τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν, θυσιάσας πρὸς τοῦτο 120.000 ἐργάτας. Ὅμως τὸ σχέδιον διανοίξεως τοῦ πορθμοῦ ἐγκατελείφθη, φοβηθέντος χρησιμὸν ὅτι ἐργάζεται προκαταβολικῶς δι' ἓνα ξένον ἡγεμόνα¹. Ὁ Νεκώ ἐπίσης διέταξε Φοίνικας ναυτικούς νὰ περιπλεύσουν τὴν Ἀφρικὴν, ἵνα διαπιστωθῇ ἂν αὕτη εἶναι γερόνησος. Οἱ θαρραλεῖς ποντοπόροι Φοίνικες ἐπέτυχον νὰ περιπλεύσουν τὴν Ἀφρικὴν καὶ νὰ ἐπιστρέψουν εἰς Αἴγυπτον μετὰ τρία ἔτη².

Τὸ τέλος ὅμως τῆς αὐτοκρατορίας τῶν Φαραῶ ἦτο ἀναπόφευκτον, μετὰ τὸν τελευταῖον φαραῶ Ψάμμη III (526-525 π.Χ.) τῆς XXVI δυναστείας (663-525 π.Χ.) ἡ ἱστορία εἶχεν ἐκφέρει ἐπ' αὐτῆς τὴν τελευταίαν τῆς λέξιν οἱ Πέρσαι τὴν κατέκτησαν (525 π.Χ.) διὰ νὰ τὴν κατακτήσῃ μετὰ τὴν σειρὰν τοῦ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος (332 π.Χ.).

Ἴδομεν τῶρα ἐγγίτερον πᾶν ὅτι σχετικὸν μετὰ τὸν οικονομικὸν βίον εἰς τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον. Τὸ ἔδαφος εἶναι ἰδιοκτησία τοῦ ἡγεμόνου, καλλιεργούμενον ὑπὸ δούλων. Ὅμως ὑφίσταντο καὶ ἐλευθέρου καλλιεργηταί, τὰ δὲ παραγόμενα ἢ ἀποκτώμενα ἀγαθὰ παρεδίδοντο εἰς τὰ καταστήματα τῶν νομῶν, διευθυνόμενα ὑπὸ εἰδικῶν λειτουργῶν³. Τὰ ἀγροτικὰ προϊόντα, ἀναλόγως μετὰ τὴν ἐποχὴν, παρήγοντο καὶ συνεσωρευόντο εἰς μεγάλας ἀποθήκας, εἶτα δὲ ἐδίδοντο πρὸς διανομὴν. Ἐκ τῆς ἐσοδείας τὸ 1/4 ἐδίδετο εἰς τὸν λαόν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον, μετὰ τὴν ἀνάληψιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ναῶν τοῦ ἀναλογοῦντος μεριδίου, ἐδίδετο εἰς τοὺς στρατιώτας, ὑπαλλήλους, ἐλευθέρους ἐργάτας κλπ.⁴

Τὸ ἔδαφος⁵ τῆς Αἴγυπτου, γονιμώτατον, εὖνοε τὴν γεωργίαν, διὰ νὰ καλλιεργηθοῦν σιτηρὰ, ὄσπρια(;) , λαχνικά, ἢ ἄμπελος, τὸ λίνον, ἢ ὄρυζα, ὁ βάμβαξ καὶ ἡ ἐλαία, ἥτις φέεται μόνον εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῆς Φαγιούμ⁶. Ἐπίσης εὐδοκιμοῦν ὁ φοῖνιξ, φυόμενος εἰς Βόρειον Αἴγυπτον, ἡ ἄκανθα (ἀκακία βαθέος χρώματος) χρησιμοποιοιμένη διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν διασχιζόντων τὸν Νεῖλον πλοίων⁷, ὁ λωτός, ὅστις φέεται εἰς τὴν

1, Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Β'. 158.

2, Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν, Δ.' 42.

3, 4. A. Meyer : ἔνθ' ἄν., τόμ. I, σελ. 108. Εἰς τὴν παράδοσιν τῶν ἀγαθῶν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὄρους συγκατελέγοντο τὰ θηράματα καὶ οἱ ἰχθύες (A. Meyer : Αὐτόθι).

5. Τὸ ἔδαφος τῆς Αἴγυπτου ἔχει χρῶμα μέλαν, διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐνομάζουσαν τὴν χώραν τῶν «κέμι», ἥτοι μέλαν ἔδαφος (A. Weigal : σελ. 17). Καὶ ὁ Ἡρόδοτος ἐπίσης μᾶς ὁμιλεῖ περὶ μέλανος τοῦ ἔδαφους τῆς Αἴγυπτου (Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Β, 12).

6. G. Rawlinson : τόμ. I, σελ. 55.

7. Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Β. 96.

περιοχήν τοῦ Νείλου καὶ ἀντικαθιστᾷ τὸν σῖτον εἰς τὴν παρασκευὴν τοῦ ἄρτου, ὁ πάπυρος, τὸ φυτὸν τοῦ ὁποίου οἱ Αἰγύπτιοι μεταχειρίζονται διὰ τὴν γραφὴν καὶ διὰ τὴν κατασκευὴν ἰστίων¹, τοὺς δὲ σπόρους διὰ τὴν παραγωγὴν ἐλαίου, τὸ σιλικκίπριον², τὸ ἐλαιον τοῦ ὁποίου χρησιμοποιοῦν οἱ Αἰγύπτιοι διὰ τὴν ἀφὴν τῶν λύχνων, ἡ συκομορέα³, ὁ ἔβενος, ὅστις φέεται εἰς τὸν Ἄνω Νεῖλον⁴ κ. ἄ.

Διὰ τὰ ἀπολαμβάνουν ὅμως ὅσον ἠδύναντο περισσότερον αὐτὰ πού τοὺς ἔδιδεν ἡ γῆ των, οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἐρρῦθμισαν τὰ ὕδατα τοῦ Νείλου καὶ κατεσκεύασαν πολλὰ καὶ ποικίλα ἀρδευτικὰ ἔργα ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῶν τοπαρχῶν. Ὁ Φαραὼ Σενουσρέτ III (2099-2061 π.Χ.) ἀνήγειρε φράγμα μῆκους τεσσαράκοντα τριῶν χιλιομέτρων διὰ τὰ συγκρατῆσαι τὰ ὕδατα τῆς ἐλώδους περιοχῆς τῆς Φαγιούμ εἰς τὴν Λίμνην Μοίριος, δίδων οὕτω τὴν δυνατότητα νὰ καλλιεργηθῶν δέκα χιλιάδες ἐκτάρια ἐλώδους γῆς⁵.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἱερεῖς, πού εἶναι γεωπόνοι, μαθηματικοί, ἰατροί, ἀστρονόμοι, προσπαθοῦν νὰ προσδιορίσουν μὲ ἀκρίβειαν τὰς μεταβολὰς τοῦ καιροῦ καὶ τὰς πλημμύρας τοῦ Νείλου, καὶ δίδουν συμβουλὰς διὰ τὴν γεωργίαν, χωρίζουν δὲ τὸ ἔτος εἰς τρεῖς ἐποχάς, ἀντιστοιχοῦσας ἐκάστης εἰς τέσσαρας μῆνας τοῦ ἔτους : α) τὴν ἐποχὴν τῶν πλημμυρῶν (σχᾶ), β) τὴν ἐποχὴν τῆς σπορᾶς (πρό), γ) τὴν ἐποχὴν τοῦ θέρους (σχομοῦ)⁶. Διὰ τὴν ἄρδευσιν οἱ Αἰγύπτιοι μεταχειρίζονται κυρίως δύο πρωτογόνους μηχανάς, τὰς ὁποίας καὶ συναντῶμεν εἰς τὰ πλεόν ἀρχαῖα μνημεῖα των. Αἱ μηχαναὶ αὗται εἶναι τὸ «σαντούφ» καὶ τὸ «νόριαχ» εἶδος ρόδας, ἡ ὁποία ἐτίθετο εἰς κίνησιν ὑπὸ βοῶν⁷. Μὲ τὰς διώρυγὰς των ἐπίσης οἱ Αἰγύπτιοι κατορθώνουν νὰ ἀρδεύουν καὶ ἄλλας ἐκτάσεις, πού δὲν εὐρίσκονται μόνον ἐπὶ τῶν ὄχθων τοῦ Νείλου. Εἰς τὰ ἐδάφη αὐτὰ καλλιεργοῦν λαχανικά, σῖτον, βρώμη, κριθήν, βάμβακα, λίνον τὸ νῆμα τοῦ ὁποίου κατασκευάζεται τὸσον περιτέχνως, ὥστε ἓν κιλὸν τούτου νὰ εἶναι μῆκους 12.000-18.000 μέτρων⁸.

Ἡ σπορὰ γίνεται μὲ ξύλινον ἄροτρον συρόμενον ὑπὸ βοῶν, ἡ ἀγελάδων καὶ δυνάμενον νὰ εἰσχωρήσῃ εὐκόλως εἰς τὸ μαλακὸν γῶμα. Χρησιμοποιεῖται

1. Ἡροδότου : Ἱστοριῶν Β. 97.

2. Τοῦτο παρασκευάζεται διὰ κοσκινίσματος καὶ τοῦ πιεστηρίου, εἴτε ξηραίνόμενον βράζεται διὰ τὰ ἀποληρθῆ τὸ ρευστόν (Ἡροδότου : Ἱστοριῶν Β. 94).

3. G. Rawlinson : τόμ. I, Αὐτόθι.

4. A. Moret - G. Davy : σελ. 189.

5. W. Durant : σελ. 208.

6. Le Bon : σελ. 194, 335 καὶ G. Maspero : Histoire ancienne, 1909, σελ. 8, 86.

7. Le Bon : σελ. 192. Τὸ σαντούφ ὡς καὶ εἶδος φουσεροῦ μὲ δύο ἀσκούς, χρησιμοποιούμενον διὰ τοῦ ποδός, εἰσήχθησαν κατὰ τὸν Winlock ὑπὸ τῶν Ἰγκῶς (ἰδ. εἰς Z. Mayani : ἐθν' ἀν., σελ. 116).

8. G. Jequier : σελ. 185. Τὸ λίνον τῆς Αἰγύπτου ἐξυμνεῖ ἰδιαιτέρως καὶ ὁ προφήτης Ἰεζακιὰλ (Βίβλος : Κεφ. ΚΖ').

ἐπίσης καὶ ἡ ξυλίνη σκαλίσ¹, ἐνῶ ὁ θερτισμὸς γίνεται διὰ ξυλίνου δρεπάνου μὲ λεπίδα ἐκ πυριτολίθου (silex)². Κατόπιν τὰ σιτηρὰ χωρίζονται ἀπὸ τὸ ἄχυρον διὰ τῆς χρησιμοποίησεως ὄνου ἢ βοός, πού πατοῦν τὰ δέματα, καὶ ἀκολούθως δὲ διαχωρίζεται ὁ καρπὸς ἀπὸ τοῦ φλοιοῦ τοῦ διὰ τριναγμοῦ³.

Ἡ βοσκή εἶναι πλουσιωτάτη καὶ διατρέφονται αἶγες, πρόβατα, βόες, ἀγελάδες διὰ τὰ νὰ προμηθευθῶσι οἱ Αἰγύπτιοι γάλα, ἔριον, δέρματα. Ἐπίσης μεταξὺ τῶν οἰκοσίων ζώων εἶναι καὶ οἱ κόνικλοι, πτηνά, ὡς ἡ πέρδιξ, ἡ περιστέρα, ἀμφίβια ὡς ἡ νῆσσα⁴.

Ὁ χοῖρος ζῆ εἰς τὴν ἕλυν τοῦ Νείλου, ὅπου οἱ κώνωπες ἐνδημοῦν, διὸ καὶ οἱ χωρικοὶ προφυλάσσονται ἀπὸ τοὺς κώνωπας τῶν ἐλῶν μὲ δίχτυα, τὰ ὅποια μεταχειρίζονται ἐπίσης τῇ ἡμέρᾳ διὰ τὰ ἀλιεύσουν⁵. Διὰ τὴν ἀλιεῖαν χρησιμοποιοῦν ἄγκιστρα ἐκ χαλκοῦ καὶ τὸ καμάκιον, τοὺς δὲ συλλαμβανομένους ἰχθῦς ξηραίνουν καὶ ἀλατίζουσι⁶. Οὗτοι ἀποτελοῦν μετὰ τῶν σιτηρῶν καὶ τοῦ κρέατος τὴν βασικὴν τροφήν των, εἰς ἣν χρησιμοποιοῦν καὶ ποτὰ. Αἱ πλούσιαι τάξεις πίνουν οἶνον, αἱ δὲ πτωχαὶ μύρναν ἐκ κριθῆς⁷.

Οἱ ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι ἀποκομίζουν ἔχι μόνον τὸ κρέας διαφόρων θηραμάτων, τὰ ὅποια φονεύουν εἰς τὸ κυνήγιον, ἀλλὰ καὶ δέρματα καὶ γούνας ἀγρίων ζώων, τὰ ὅποια θηρεύουν. Τὰ ἄγρια αὐτὰ ζῶα εἶναι ἡ ἀλώπηξ, ἡ θάϊνα, ὁ λύκος, ὁ κροκόδειλος καὶ ὁ λέων, ὅστις ζῆ εἰς τὴν πλησίον τοῦ Νείλου περιοχὴν⁸.

Τὸ ἐμπόριον τῶν Αἰγυπτίων, ὡς καὶ ἀνωτέρω εἶδομεν, εἶναι ἀνεπτυγμένον καὶ ἐκτείνεται ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ χώρου τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Ἐκ τῶν μετὰ τῶν ἄλλων λαῶν ἀνταλλαγῶν οἱ Αἰγύπτιοι ἀποκομίζουν ὑφέλη, οὐχὶ μόνον ἀπὸ τὰ τελωνιακὰ τέλη, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὸ κυριώτερον ἔσοδον τοῦ βασιλικοῦ θησαυροφυλακίου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς εἰσαγωγῆς ἀκατεργάστων ὑλῶν, ἃς ἐπανεξάγουσι ὡς κατεργασμένα προϊόντα⁹. Ἀγγεῖα, ὑφάσματα, χάρτης, ἀρώματα, μυρωδικὰ ξύλα, πολύτιμοι λίθοι, αἰθέρια ἔλαια, ἤλεκτρον, ἐλεφαντόδους, χαλκός, ἄργυρος, χρυσός, εἶναι τὰ ἀγαθὰ τὰ ὅποια ἐμπορεύονται.

Εἰς Ἐτρουρίαν, Ἑλλάδα καὶ Ἀσίαν ἐξάγονται χάρτης, ἀγγεῖα, ὑφάσματα, ἐπιπλα, ὅπλα, κοσμήματα εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ὁποίων ἰδιαίτερος διακρίνονται οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ εἰσάγονται ἄργυρος, χαλκός, κασσίτερος, σίδηρος,

1. G. Jequier : Αὐτόθι, καὶ G. Rawlinson : I, σελ. 166.

2. G. Jequier : σελ. 91.

3. G. Rawlinson : I, σελ. 168.

4. Ἡροδότου : Ἱστοριῶν Β. 14.

5. Ἡροδότου : Ἱστοριῶν Β. 95.

6. G. Jequier : σελ. 179.

7. W. Durant : σελ. 204.

8. G. Rawlinson : I, σελ. 69 καὶ A. Moret - G. Davy : σελ. 188.

9. W. Durant : σελ. 209.

πολύτιμοι λίθοι, μάλλινα ύφασματα και ξυλεία, δεδομένου ότι τὰ δάση είναι απομεμακρυσμένα, τὸ δὲ ξύλον τῶν φυομένων εἰς αὐτὰ δένδρων εἶναι δυσκατέργαστον ¹.

Εἰς τὴν διάνοιξιν τῶν ἐμπορικῶν ὁδῶν συντελοῦν καὶ αἱ διάφοροι ἐξερευνήσεις τῶν Φαραῶ. Τοιαῦται μεγάλα προσπάθειαι διὰ τὸ ἀνοίγμα νέων ἐμπορικῶν δρόμων ὡς εἶδομεν καταβάλλονται ἀπὸ τὴν XII καὶ XIII δυναστείαν.

Οἱ Αἰγύπτιοι διεξάγουν τὸ ἐμπόριόν των μὲ τὴν Ἑλλάδα ², τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Νότιον Ἀραβίαν καὶ τὴν Φοινίκην, ἰδιαιτέρως δὲ κατὰ τὸν VII π.Χ. αἰῶνα ³.

Διὰ τὰς ποταμίας μεταφορὰς χρησιμοποιοῦν πλοῖα μικρὰ μὲ ἀνασκηωμένην τὴν πρῶραν καὶ πρῦμνην καὶ μεγάλα τοῦ αὐτοῦ σχήματος ἀλλὰ μὲ κωπηλάτας ἐπαγγελματίας κωπηλατοῦντας εἰς ὀρθίαν στάσιν τοῦ πλοίου φέροντες τετράγωνον ἰστίον καὶ ἑκατέρωθεν κώπας-πηδάλια πρὸς κατάλληλον χειρισμὸν ⁴. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς θαλασσίας ἐξερευνήσεις καὶ ἐμπορίας χρησιμοποιοῦν μεγάλα πλοῖα μὲ περισσοτέρους κωπηλάτας καὶ φέροντα ἰστίον καὶ μίαν κώπην εἰς τὴν δεξιάν πλευρὰν τῆς πρῦμνης τοῦ πλοίου χρησιμεύουσας ὡς πηδάλιον ⁵. Τὰ πλοῖα ταῦτα διασχίζουσι τὴν Ἐρυθρὰν Θάλασσαν μεταφέροντα ἐκ τῆς Ἀραβίας ἀρώματα καὶ μπαχαρικά. Κυρίως ὅμως οἱ Ἀρχαῖοι Αἰγύπτιοι χρησιμοποιοῦν τὸν Νεῖλον, φθάνοντες μέχρι τῶν ἀφρικανικῶν ἀγρίων φυλῶν, διὰ νὰ φέρουν ξυλείαν, κόμμι, χρυσὸν καὶ αἰθέρια ἔλαια ⁶. Περιπλέουσι ἐπίσης τὰς ἀκτὰς τῆς Μεσογείου ἀνταλλάσσοντες ἀγαθὰ μὲ τὴν Φοινίκην, τὴν Κύπρον καὶ τὴν Κρήτην ἐνῶ ἕτερα πλοῖα μικρότερα, κατασκευασμένα ἀπὸ πάπυρον ταξιδεύουσι ἀνά τὸν Νεῖλον καὶ τὰ ἔλη του

1. A. Moret - G. Davy : σελ. 189, 198.

2. Οἱ Κεφτιῶ (Κρήτες) προσφέρουν εἰς τὸν Τουτμὲ III ἀγγεῖα, πλίνθους καὶ δακτυλοὺς χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ὑπὸ μορφὴν δασμῶν ἢ φόρων πρὸς προστασίαν των (J. Capart - G. Contenau : σελ. 93). Κείμενον διασωζόμενον εἰς τὸ μουσεῖον τοῦ Λούβρου μᾶς πληροφορεῖ σχετικῶς : «Οἱ ἡγεμόνες τῆς χώρας τῶν Κεφτιῶ καὶ τῶν νήσων, αἰτίνας εὐρίσκονται εἰς τὸ κέντρον τῆς θαλάσσης, ἦλθον εἰρηνικῶς ὑποκλινόμενοι καὶ κύπτοντες τὴν κεφαλὴν ἐνώπιον τῆς ἰσχύος τῆς Μεγαλειότητος τοῦ Τουτμὲ III. Διότι ἤκουσαν νὰ ὁμιλοῦν σχετικῶς μὲ τὰς νίκας του εἰς ὅλας τὰς ξένας χώρας καὶ φέρουν τὰ δῶρα των, ἵνα ἐπιτύχουν τὴν πνοὴν τῆς ζωῆς, ἐπιθυμοῦντες νὰ τεθοῦν ὑπὸ τὴν Μεγαλειότητά του, ἵνα τοὺς προστατεύσῃ ἢ ἰσχύος του» (ἀναφ. ὑπὸ J. Vercoutter : ἐνθ' ἀν. σελ. 161). Οὕτω οἱ Κρήτες καὶ οἱ Μυκῆνιοι τίθενται ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Φαραῶ τῆς Αἰγύπτου, διότι ἤκουσαν νὰ ὁμιλοῦν περὶ αὐτοῦ σχετικῶς, ὥστε νὰ ἐπιτύχουν ἀπ' ἐνὸς μὲν προστασίαν, ἀπ' ἑτέρου δὲ καὶ ἐμπορικὰ ἀνταλλάγματα προσφέροντες δῶρα. Εἰς τὴν χειρονομίαν ταύτην τῶν Κρητῶν ὁ Matz διαβλέπει κίνητρον πρὸς ἀπόκτησιν μετάλλων ἐξ Αἰγύπτου ἐναντι κρητικῶν προϊόντων, ἀνάγκη ἐμπορίας καὶ ἐξερευνήσεως ἥτις ὠδήγησε τοὺς Κρήτας πέραν τοῦ Ἀρχιπελάγους ἀπὸ Μ. Ἀσίας μέχρι Σαρδηνίας (F. Matz : Creta, Micene, Troia ἰταλ. μετ. Roma 1958 σελ. 93-96).

3. F. Heichelheim : ἐνθ' ἀν., σελ. 242 κ.ἐπ.

4, 5. H. van Loon ἐνθ' ἀνωτ. σελ. 32 κ.ἐπ.

6. L. André : Histoire Économique, Paris 1920 σελ. 2.

μεταφέροντα ἀλιεῖς ἢ κυνηγούς ἢ μικροῦ βάρους ἐμπορεύματα ¹.

Διὰ τὰς χερσαίας μεταφορὰς χρησιμοποιεῖται ὁ ἄνος, ὁ βοῦς καὶ βραδύτερον ὁ ἵππος, τὸν ὁποῖον ἔφεραν πρῶτοι εἰς Αἴγυπτον οἱ Ἰκσῶς ² ἐνῶ γενικῶς, αἱ ὁδοὶ εἶναι δυσδιάβατοι καὶ σπάνια ³.

Οἱ χειροτέχναι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἀποτελοῦν ἰδιαιτέρην τάξιν, ἣτις ἐργάζεται οὐχὶ μόνον διὰ τὸ κράτος ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν πελατεῖαν τῆς, ἀνταλλάσσουσα τὰ προϊόντα τῆς ἀγγεῖα, σανδάλια, ριπίδια, ἀργυροῦς δακτυλίους, περιδέραια, κλπ.

Εἰς Αἴγυπτον ὑπάρχουν μεταλλεῖα, ὅμως ταῦτα εἶναι πτωχὰ ⁴, καὶ ἡ χώρα εἰσάγει μέταλλα, ἰδίως κασσίτερον καὶ ἄργυρον, ὅστις μόνον εἰς τὴν μεταξὺ Νεῖλου καὶ Ἐρυθρᾶς θαλάσσης περιοχὴν ὑφίσταται εἰς ἐλαχίστας ποσότητας, καὶ τοῦ ὁποῖου ἡ τιμὴ εἶναι διπλασία τοῦ χρυσοῦ ⁵. Ὁ σίδηρος εἶναι γνωστὸς εἰς τοὺς Αἰγυπτίους ⁶, εἰσαγόμενος ἐκ Χετταίας, ὁ χαλκὸς ἐξορύσσεται εἰς μικρὰς ποσότητας ἐνῶ ὁ χρυσὸς μεταφέρεται ἀπὸ τὰς περιοχὰς τῶν ἀνατολικῶν ἀκτῶν τῆς Ἀφρικῆς καὶ τὴν Νουβίαν.

Εἰς τὰ μεταλλεῖα ἡ ἐργασία διεξάγεται ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν κρατικῶν λειτουργῶν, δεδομένου ὅτι ταῦτα εἶναι μονοπώλιον τοῦ κράτους, οἱ δὲ ἐργαζόμενοι εἰς αὐτὰ διαβιοῦν ὑπὸ σκληρὰς συνθήκας ⁷. Τὰ μικρὰ παιδιά φορτώνουν μεταλλεύματα καὶ οἱ ἐνήλικες τὰ ἐξορύσσουν ἀπὸ στοὰς βάθους 50—60 μ. ἐνῶ οἱ ἠλικιωμένοι πλένουν τὸ μέταλλεμα ⁸.

Οἱ Αἰγύπτιοι γνωρίζουν νὰ ἐπεξεργάζωνται τὰ μέταλλα, τὸν μόλυβδον, τὸν κασσίτερον, τὸν χρυσόν, τὸν ἄργυρον, καὶ τὸν χαλκόν, τὸν ὁποῖον συνδυάζοντες μὲ τὸν κασσίτερον ἐπιτυγχάνουν ὀρείχαλκον τσσαύτης στερεότητος ὥστε νὰ ὁμοιάζῃ μὲ χάλυβος ⁹. Ἐμπειροὶ εἰς τὴν τέχνην τοῦ μετάλλου ἐπιτυγχάνουν διάφορα δαμασκηνώματα καὶ κατασκευάζουν διάφορα λεπτουργήματα, ὅπλα, τρύπανα, πριόνια, χειρουργικὰ ἐργαλεῖα καὶ εἶδη διακοσμῆσεως ¹⁰.

Ὀλόκληροὶ βιοτεχνίαι ἀσχολοῦνται ἐπίσης μὲ τὴν κατασκευὴν ἀγαματίων, κεράμων, ἀσπίδων, τροχῶν, ξυραφιῶν, κατόπτρων. Μὴ ὑφισταμένων δὲ σχετικῶν πηγῶν, δὲν γνωρίζομεν ἐὰν ὑπῆρχον ἐπαγγελματικαὶ καὶ τεχνικαὶ σχολαί.

1. G. Jequier : σελ. 186 κ.ἐπ.

2. A. Erman : σελ. 494. Κατὰ J. Capart, ὁ ἵππος ἦτο γνωστὸς εἰς τοὺς Αἰγυπτίους πρὸ τῶν Ἰκσῶς ἀπὸ τοὺς Λιβύους καὶ τοὺς Ἀσιάτας. Περὶ τούτων εἰς Z. Mayani : σελ. 114.

3. W. Durant : σελ. 208.

4. A. Moret - G. Davy : σελ. 188.

5. J. Vercoutter : σελ. 20.

6. G. Rawlinson : I, σελ. 519 καὶ W. Durant : σελ. 205.

7. W. Durant : σελ. 205.

8. P. Bonfante : σελ. 26 καὶ W. Durant : σελ. 206.

9, 10. G. Rawlinson : I, σελ. 516 καὶ A. Le Bon : σελ. 453.

Ἡ ὑελουργία, ἐφευρεθεῖσα ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων ¹, εἶναι προχωρημένη, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ κατεργασία τῶν πολυτίμων λίθων. Πήλινα δοχεῖα, ἀμφορεῖς καὶ κύπελλα ὠραϊότατα ἐξ ὑέλου (XII δυναστεία) ἦν γνωρίζουν νὰ χρωματίζουν καὶ ἐξ ἀλαβάστρου ὡς καὶ πινάκια φαγητοῦ ἀπὸ ἀλάβαστρον καὶ διορίτην κοσμοῦν τὰ γεύματά των ². Ἐξ ἀλαβάστρου ἐπίσης εἶναι τὰ μικρὰ καὶ κομψὰ δοχεῖα, τὰ ὅποια περιέχουν τὰ ἀρώματα, ἐνῶ ἀνάκλιντρα καὶ καθίσματα κατασκευάζονται ἐξ ἐβένου καὶ ἄλλων ὠραίων ξύλων διὰ νὰ στολίσουν τὰς εὐρυχώρους αἰθούσας ³.

Οἱ Αἰγύπτιοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν τέχνην τοῦ παπύρου, κατασκευάζοντες ἐξ αὐτοῦ λέμβους, σανδάλια, ψάθας, σχοινία, καὶ εἶναι γινώσται τῆς κατασκευῆς χάρτου ἐκ παπύρου ⁴. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ πάπυρος ἐστοίχιζε πολὺ ἀκριβῆ, μετεχειρίζοντο πρὸς γραφὴν καὶ δέρματα, εἴτε μικράς, στιλβωμένας μὲ βερνίκια πλάκας καὶ δύο εἴδη μελάνης, μαύρην καὶ ἐρυθράν, διαλελυμένης εἰς ἀραβικὸν κόμμι ⁵. Ἡ βιοτεχνία τῶν χρωμάτων ἦτο προχωρημένη. Μὲ χρώματα πορφύρας, ἰνδικοῦ κυανοῦ καὶ ἐρυθροδάνου ἐχρωμάτιζον διάφορα ἀντικείμενα καὶ ἔβαφον τὰ ὑφάσματά των ⁶. Ἀπὸ τὴν χερσόνησον Σινᾶ προμηθεύονται, ἐκτὸς ἀπὸ διάφορα ἄλλα μέταλλα, καὶ μαλαχίτην, τὸν ὅποιον χρῆσιμοποιοῦν ὡς βαφὴν τῶν ὀφθαλμῶν ⁷. Τὰ ὑφάσματά των εἶναι περίφημα καὶ ἐξάγονται εἰς διαφόρους χώρας, διὰ νὰ εἰσαχθοῦν πρῶται ὕλαι καὶ ἄλλα ἀγαθὰ ⁸.

Μέχρι τοῦ Τουτμέ III ἡ Αἴγυπτος δὲν γνωρίζει εἰμὴ τὸν ἀντιπραγματισμὸν (trac), ἀπὸ τῆς ἐποχῆς του ὅμως ἀρχίζει νὰ ὑπεισέρχεται εἰς τὰς συναλλαγὰς ὁ χρυσὸς εἰς βῶλους ἢ δακτυλίους, ζυγίζομένους ἀνὰ πᾶσαν συναλλαγὴν, χωρὶς ὅμως καὶ νὰ ὑφίσταται νόμισμα ἡγγυημένον ὑπὸ τοῦ Κράτους ⁹.

Ἡ πίστις ἐπίσης εἰς τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον ἦτο ἀρκετὰ ἀνεπτυγμένη, αἱ δὲ συνομολογήσεις δι' ἐγγράφων ἀντικαθιστοῦν συχνὰ τὰς ἀνταλλαγὰς ἢ τὰς πληρωμάς ¹⁰. Ὁ τόκος τῶν παρεχομένων δανείων φθάνει εἰς ἐπίπεδον 30 ὃ ὁ παῦει δὲ ἡ ἀντιπαροχὴ τόκου μόλις τὸ σύνολον τῶν τόκων ἐξισωθῇ μὲ τὸ ποσοῦν τοῦ δανείου ¹¹. "Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς διανεμούσας τὸ πνευματικὸν προῖον τάξεις τῆς ἀρχαίας Αἰγύπτου αὗται εἶναι αἱ ἐξῆς :

α) Οἱ ἱερεῖς, οἱ νομάρχαι καὶ τὰ μέλη τῆς γραφειοκρατικῆς μηχανῆς τοῦ κράτους, τὸ ὅποιον ἐκπροσωπεῖ ὁ δεσπότης βασιλεὺς, ἀποτελοῦν τὴν τάξιν, ἥτις λαμβάνει τὸ μεγαλύτερον μερίδιον.

1. S. Moscati : ἐνθ' ἄν., σελ. 120.

2, 3. G. Rawlinson : 1, σελ. 506 κ. ἐπ. A. Le Bon : σελ. 348 κ.ἐπ. καὶ εἰς W. Durant : σελ. 246.

4. W. Durant : σελ. 206.

5. 6. G. Le Bon : σελ. 350 κ.ἐπ.

7. G. Childe : σελ. 114.

8. W. Durant : σελ. 207.

9, 10. W. Durant : σελ. 209.

11. G. Le Bon : σελ. 324.

β) Οἱ ἔμποροι καὶ οἱ τεχνῖται τῶν πόλεων. Ἡ τάξις αὐτὴ περιελάμβανε καὶ τοὺς ἀποθηκαρίους, ἱατροὺς, συμβολαιογράφους, ἐργολάβους, ἀρχιτέκτονας, κατασκευαστὰς διαφόρων ὑλικῶν, ὑελουργοὺς, μεταλλουργοὺς, ὑποδηματοποιούς, ράπτας, ὀπλοποιοὺς, ζωγράφους γλύπτας, μουσικούς.

γ) Οἱ ναυτικοὶ καὶ οἱ κυνηγοὶ ἡμέρων καὶ ἀγρίων ζῶων ἀποτελοῦν ἰδιαιτέραν τάξιν.

δ) Οἱ ἐργάται γῆς οἱ καλλιεργοῦντες τὸ πλούσιον ἔδαφος τῆς Αἰγύπτου τὸ ἀνῆκον εἰς εὐγενεῖς καὶ τοὺς ναοὺς, καθὼς καὶ οἱ ἐξηρητημένοι ἐξ αὐτῶν ἀλιεῖς.

ε) Οἱ δοῦλοι, τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροὶ εἶναι ὕφανται καὶ προέρχονται ἐξ αἰχμαλωσίας, ποινῶν καὶ ἄλλου εἶδους μεταπηδήσεων ἀπὸ τάξεως εἰς τάξιν¹. Οἱ δοῦλοι ἐπληθύνοντο σὺν τῷ χρόνῳ ἰδιαιτέρως μὲ τοὺς κατακτητικoὺς πολέμους ἀποτελοῦν δὲ τὰς ἀνεξαντλήτους ἐφεδρεῖας αἰτινες ἀνεγείρουν τοὺς τάφους τῶν φαραῶ, τὰς μεγαλοπρεπεῖς πυραμίδας, αἱ ὁποῖαι κλειοῦν μὲ ἐγωῖσμόν τὰ μυστήρια τοῦ πολιτισμοῦ των. Δοῦλοι ἐπίσης ἐχρησιμοποιοῦντο οὐχὶ μόνον εἰς τὰ ἐργαστήρια καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν ἐδαφῶν καὶ τὴν ἀνέγερσιν τῶν πυραμίδων, ἀλλὰ καὶ τῶν μὲ γρανίτην, βασάλτην, διορίτην καὶ ὀφίτην ἐκτισμένων ναῶν².

Αἱ ἀπεργαίαι τῶν ἐργατῶν, τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροὶ εἶναι ἐλεύθεροι, εἶναι συχναί, ὡς καὶ οἱ διαμαρτυρίαι διὰ τὴν αὔξησιν τοῦ ἡμερομισθίου, συν-οδεύουσαι καὶ μὲ σοβαρωτέρας παραχάς³. αἰτινες γίνονται ἐπικινδῦνοι εἰς περιόδους ἐξεγέρσεως τῶν καταπιεζομένων δοῦλων οἵτινες ἀριέμενοι νὰ διαβιοῦν ὑπὸ καταθλιπτικῆς συνθήκας, προεκάλουν σοβαρὰς κοινωνικὰς ἀναστατώσεις.

Τοιαύτη ἡ οἰκονομία τῆς Ἀρχαίας Αἰγύπτου, κατὰ βάσιν γεωργική. Ὑφίσταται βιοτεχνία καὶ ἐμπόριον, ὅμως τὰ ἐπαγγέλματα δὲν εἶναι ἐλεύθερα, ὅπως ἄλλωστε δὲν εἶναι ἐλεύθερα καὶ ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς τῶν καλλιεργητῶν μὴ δικαιουμένων νὰ καθορίζουν οὔτε τὸ εἶδος ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸν χρόνον τῆς καλλιεργείας. Διὸ καὶ τὸ οἰκονομικὸν καθεστῶς τῆς Αἰγύπτου εἶναι τοιοῦτον δεσμευσμένης Οἰκονομίας⁴.

Κατὰ τὴν περὶ οἰκονομικοῦ βίου εἰς τὴν ἀρχαίαν Αἴγυπτον ἀνεφέρθημεν εἰς τὴν Ἀραβίαν, κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ τοῦ οἰκονομικοῦ βίου εἰς τὴν χερσόνησον αὐτῆν.

2. Οἱ Ἀραβες⁵ περὶ τῶν ὁποίων μᾶς ὁμιλοῦν ἡ Βίβλος, διάφορα γραπτὰ

1. Συμφώνως πρὸς τὸν Ἡρόδοτον, ἔρχομεν ἐπὶ τὰς τάξεις : Τῶν ἱερέων, τῶν πολεμιστῶν, τῶν βουκόλων, τῶν χειρβοσκῶν, τῶν ἐμπόρων, τῶν διερμηγῶν, καὶ τῶν πηδαιούχων (Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Β., 164).

2. W. Durant : σελ. 209. Μὲν ὁ Ραμσῆς II κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς βασιλείας του παρεχώρησεν εἰς τοὺς ναοὺς 113.000 δούλους (W. Durant : σελ. 207).

3. W. Durant : σελ. 207.

4. A. Σίδερι : ἐνθ' ἀν., σελ. 79.

5. B. Thomas : Les Arabes, Paris 1946.—P. Hitti : Précis d'histoire des Arabes, Paris 1950, — B. Lewis : The Arabs in History, London 1956.

μνημεία τῶν Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων καὶ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα, εἶναι λαὸς σημιτικὸς ἐμφανισθεὶς καὶ ἀνθρωθεὶς εἰς τὴν ἀραβικὴν χερσόνησον ἥτις εὐρίσκεται μεταξύ Συρίας, Παλαιστίνης καὶ Μεσοποταμίας πρὸς Βορρᾶν, Περσικοῦ Κόλπου καὶ Ἰνδικοῦ Ὠκεανοῦ πρὸς Ἀνατολὰς καὶ Νότον καὶ Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης πρὸς Δυσμᾶς. Ἡ ἀραβικὴ χερσόνησος ὑπῆρξεν τὸ ὀρμητήριον τῶν σημιτικῶν λαῶν¹. Κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑφίστατο εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν Ἀραβίαν ἀρκετὰ πλουσία βλάστησις ποτιζομένη ἀπὸ τὰ ὕδατα ρεόντων ποταμῶν ἐνῶ τὰ δάση τῆς παρεῖγον ξυλείαν καὶ τὸ ὑπέδαφος γρανίτην, χρυσὸν καὶ ἄλλα πολύτιμα μέταλλα². Παραδεδομένη εἰς τὰς στέππας καὶ τὰς ἀμμώδεις ἐρήμους κατὰ τὸ 1/3 ἢ Ἀραβία κατακεῖτο κυρίως ἀπὸ νομάδας διὸ καὶ ἡ κυριαρχοῦσα μορφή τοῦ κοινωνικοῦ καὶ οἰκονομικοῦ βίου ἦτο ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρόνων ἢ αὐτὴ ὡς καὶ σήμερον, ἦτοι νομαδικὸς βίος, μὲ τὴν ποιμενικὴν του ὑφῆν καὶ τὴν ἐλαχίστην ἢ σπανίαν καλλιέργειαν. Οἱ νομάδες εὐρίσκουν καταφύγιον εἰς τὰς φιλοξένους ὁάσεις ἃς διασχίζουν μὲ τὸ κατ' ἐξοχὴν ζῶον τῆς ἐρήμου, τὴν κάμηλον, ἥτις δύναται νὰ ἀνθέξῃ εἰς τὴν δίψαν ἐπὶ πέντε συνεχεῖς ἡμέρας. Ἐπὶ πλέον ἡ κάμηλος πλὴν τοῦ ὅτι χρησιμοποιεῖται ὡς μεταφορικὸν μέσον καὶ εἰς τὸν πόλεμον³ προσφέρει τὸ κρέας τῆς, τὸ γάλα τῆς, τὸ ἔριόν τῆς, τὴν κόπρον τῆς (σβουιάν) διὰ τὴν πυρὰν καὶ τὸ οὖρος τῆς διὰ τὴν πλύσιν τοῦ προσώπου πρὸς προστασίαν ἀπὸ τὰ ἔντομα, ἐνῶ χρησιμοποιεῖται ὡς μέσον συναλλαγῆς⁴ καὶ πληρωμῆς φόρων⁵. Πλὴν ὁμως τῆς καμήλου καὶ ὁ ὄνος χρησιμοποιεῖται ὡς μεταφορικὸν μέσον λόγῳ τῆς ἀντοχῆς του, ἐνῶ ὁ ἵππος μολονότι εἰκονίζεται εἰς διαφόρους παραστάσεις φαίνεται πῶς εἶναι ἄγνωστος⁶.

1. S. Moscati : ἐνθ' ἄν., σελ. 32.

2. S. Moscati : σελ. 187.

3. Ὁ Ἡρόδοτος μᾶς περιγράφει σχετικὰ μὲ τὰς ἀρετὰς τῆς καμήλου εἰς τὸν πόλεμον ὅταν ὀμιλῇ περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ στρατεύματος τοῦ Σέρξου. «Ἀράβιοι δὲ ... ἔλαινον πάντες καμήλους ταχυτῆτα οὐ λειπομένας ἵππων» ... «Οἱ μὲν νῦν ἄλλοι ἵππεες ἐτετάχατο κατὰ τέλεα Ἀράβιοι δὲ ἔσχατοι ἐπετετάχατο. "Ἄτε γὰρ τῶν ἵππων οὐτι ἐνεχομένων τὰς καμήλους ὑστεροὶ ἐτετάχατο, ἵνα μοι φοβέοιτο τὸ ἵπικόν» (Ἡροδότου : Ἱστοριῶν Ζ. 87). Ἐπίσης καὶ ὁ Ξενοφῶν μᾶς ὀμιλεῖ σχετικῶς μὲ τὰς καμήλους τοῦ στρατεύματος τοῦ Κύρου : «Καὶ εἰσὶν μὲν ὡς ὁράτε, τῶν πολεμίων ἵππεῖς οἱ ἔσχατοι πάντως δι πρότετε πρὸς αὐτοὺς τὴν τῶν καμήλων τάξιν, καὶ εὖ ἴστε ὅτι καὶ πρὶν μάχεσθαι γελοῖοι τοὺς πολεμίους θεάσεσθαι». Καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς συναφθείσης μάχης λέγει : «Ὁ δὲ ἵπποι αὐτὰς ἐκ πάνυ πολλοῦ οὐκ ἐδέχοντο, ἀλλ' οἱ μὲν ἔκφρονες γινόμενοι ἐφρευγον, οἱ δ' ἐξήλλοντο, οἱ δ' ἐνέπιπτον ἀλλήλοισι. Τοιαῦτα γὰρ πάσχουσιν ἵπποι ὑπὸ καμήλων» (Ξενοφῶν, Κύρου Παιδεία Ζ' 1, 22, 28).

4. P. Hitti : σελ. 17.

5. Εἰς τὸν κατακτητὴν Σεναχερείμ οἱ Ἀραβες καταβάλλουν φόρον εἰς καμήλου (G. Bremond : *Berbères et Arabes*, Paris 1950, σελ. 40).

6. Τὰ τελωνειακὰ ἔγγραφα τῆς Παλμύρας μολονότι ἀνέγονται μεταξὺ 117-138 μ.Χ. δὲν ἀναφέρουν περὶ ἵππων ἀλλὰ περὶ καμήλων, ὄνων καὶ ἡμιόνων καὶ τούτων σπανῶ

Εἰς τὸν νομαδικὸν βίον τῶν Ἀράβων συναντῶμεν κυρίως τὴν αἶγα, ἥτις εἶναι τὸ κατ' ἐξοχὴν ζῶον τῶν νομάδων, διὸ καὶ αὕτη ἀνατρέφεται εἰς μεγαλύτεραν κλίμακα τῶν προβάτων, προσφέρουσα τὸ κρέας, τὸ γάλα, τὴν προβιὰν καὶ τὸ ἐρίον τῆς¹.

Ἡ ἰδιοκτησία τῶν νομάδων εἶναι κολλεκτιβιστικὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς γαίας, τὰς βοσκὰς καὶ τὰς πηγὰς, ἐξ αἰτίας τῶν ὁποίων αἱματηραὶ συγκρούσεις λαμβάνουν χώραν μεταξὺ τῶν φυλῶν². Ὅμως ὑφίσταται καὶ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν κινητὸν πλοῦτον καὶ εἰς ὠρισμένον ἀριθμὸν ζῶων φερόντων τὴν σφραγίδα τοῦ ἰδιοκτῆτου. Ἡ ληστρικὸς βίος συνδυάζεται μὲ τὸν νομαδικὸν βίον καὶ τὴν λεηλασίαν διαφόρων κατακοιμένων περιοχῶν ὅπου ὡς ἀκρίδες ἐπιπίπτουν οἱ πλάνητες αὐτοὶ τῆς ἐρήμου. Ὑπὸ χαρακτῆρα δὲ νομιμότητος ἐπιβάλλουν φόρους ἐπὶ τῶν διερχομένων караβανίων τὰ ὁποῖα μεταφέρουν δέρματα, πολύτιμα μέταλλα, ἀρώματα προοριζομένων εἴτε διὰ τὴν Αἴγυπτον εἴτε διὰ τὴν Παλαιστίνην καὶ Συρίαν.

Ἡ Νότιος Ἀραβία καὶ δὴ ἡ Νοτιοδυτικὴ Ἀραβία εἶναι ὡς προελέχθη ἡ εὐφορος ζώνη (εὐτυχῆς Ἀραβία) ἡ κατὰ πρῶτον κατακοιθεῖσα καὶ παίξασα σημαντικὸν ρόλον εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀραβίας περιοχὴ καὶ τῆς ὁποίας οἱ κάτοικοι εἶναι μονίμως ἐγκατεστημένοι. Οὗτοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν γεωργίαν, ἀντιμετωπίζοντες ἐπιτυχῶς τὰ τεχνικὰ τῆς προβλήματα (στέρναι, περιπράξεις, κανάλια)³ καὶ τὸ ἐμπόριον⁴ τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ εἰς τὰ αἰθέρια ἔλαια, τὰ μύρα, τὰ μπαχαρικά, τὰ πολύτιμα μέταλλα καὶ ξύλα τοὺς πολυτίμους λίθους. Εἰς Νοτιοδυτικὴν Ἀραβίαν προσελκύνονται οἱ ἐξ Αἰγύπτου ἐρχόμενοι ἔμποροι οἵτινες φαίνεται ὅτι μετέδωσαν εἰς τοὺς Ἀραβας καὶ διαφόρους γνώσεις ἐπὶ τῆς γεωργικῆς καλλιεργείας⁵. Ἐπίσης ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἀλιεῖαν καὶ κατασευάζουν λέμβους καὶ μέσα ἀλιείας⁶. Ἡ περιοχὴ αὕτη γνωρίζει διάφορα βασίλεια ἀπὸ τῆς I π.Χ. χιλιετηρίδος ὡς τὰ τῶν Μιναί, Σαβά, Χαδραμαούτ καὶ Κατάμπα. Οἱ Μιναί, οἵτινες εἶχον ἀναπτύξει τὸ ἐμπόριον μὲ τὰς βορείους ἐπαρχίας καὶ εἶχον προβῆ εἰς διαφόρους ἀποικίσεις κατὰ μῆκος τῶν ὑπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς Θαλάσσης βρεχομένων ἀκτῶν ἀπερροφῆ-

εἶδους (G. Bremond : σελ. 38 κ.ἐπ. Ἴδε καὶ εἰς Λ. Χουμανίδη : Ἡ Οἰκονομία τῶν Ἀράβων κατὰ τὸν Μεσαίωνα, Ἀθῆναι 1960, σελ. 11).

1. B. Thomas : ἐνθ' ἄν., σελ. 8.

2. B. Lewis : ἐνθ' ἄν., σελ. 29 καὶ P. Hitti : ἐνθ' ἄν., σελ. 20, 21.

3. B. Lewis : σελ. 25.

4. Ἡ Βίβλος μᾶς πληροφορεῖ περὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἀράβων, ἀναφέρουσα τὴν πρὸς αὐτοὺς πώλησιν τοῦ Ἰωσήφ ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του : «καὶ ἰδοὺ ὁδοιπόροι Ἰσμαηλιτῶν ἤρχοντο ἐκ Γαλαὰδ καὶ αἱ κάμηλοι αὐτῶν ἔγεμον θυμιαμάτων καὶ ρητίνης καὶ στακτῆς, ἐπορεύοντο δὲ καταταγεῖν εἰς Αἴγυπτον» (Γένεσις, Κεφ. ΛΖ. 25).

5, 6. B. Thomas : Αὐτόθι.

θησαν από την λαμπρότεραν δυναστείαν τῆς Ἀραβίας τὴν τῶν Σαβά, τὸ ἴδιον δὲ συνέβη μὲ τοὺς Χαδραμαοὺτ καὶ Κατάμπα. Ἀπὸ τὴν Βίβλον πληροφορούμεθα σχετικῶς μὲ τὴν δυναστείαν τῶν Σαβά, ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν ἦν ἔσχεν ὁ Σολομὼν μὲ τὴν βασίλισσα Σαβά ἢ Βαλκχίδα ὡς ἐκαλεῖτο¹. Ἐπὶ δυναστείας τῶν Σαβά ἡ ἀραβικὴ χερσόνησος γνωρίζει τὸ πρῶτον τὸν ἔγγειον φόρον, ἐπὶ τῶν πωλουμένων ἀγαθῶν, τὸν διὰ στρατιωτικὰς ἀνάγκας φόρον ὡς ἐπίσης καὶ τὸ παραληφθὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων νόμισμα².

Οἱ Σαβά προσέτι ὑψώνουν θαυμάσια οἰκοδομήματα μὲ ὑλικὸν ἀπὸ γρανίτην τὰ ὁποῖα στολίζουν μὲ διαφόρους παραστάσεις καὶ ἀγάλματα χρησιμοποιοῦντες τὸν χρυσὸν τὸν χαλκὸν καὶ ἄλλα μέταλλα τὰ ὁποῖα προσφέρει τὸ ὑπέδαφος³. Πλὴν ὁμως τῶν λαμπρῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν ἐπιβλητικῶν ναῶν οἱ Σαβά προβαίνουν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων ἔργων ἀφορώντων εἰς τὴν ἀρδουσιν τῶν καλλιεργειῶν καὶ πρὸς τοῦτο ἀνασχάπτουν μεγάλην τάφρον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεδίνης. Οἱ ἐπιβαλλόμενοι ὑπ' αὐτῶν φόροι ἐπιβαρύνουν τοὺς ἀγρότας καὶ τὰς ἐγγείους ιδιοκτησίας, τὸ ὕψος τούτων ποικίλλοντος ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν δυνατοτήτων καὶ τῶν ἐσοδειῶν⁴. Αὐταί εἶναι πλούσιαι, ὁμως σημαντικώτερα πηγὴ πλούτου εἶναι τὸ ἐμπόριον τὸ ὁποῖον διακλαδοῦται μὲ τὰς Ἰνδίας, ὅπου οἱ Σαβά, ἔχουν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα⁵, τὴν Αἰθιοπίαν τὴν Αἴγυπτον, τὴν Παλαιστίνην.

Ὁ πλοῦτος τῆς Ἀραβίας προκαλεῖ πλὴν τῶν ἐξερευνήσεων τῶν Φαραῶν καὶ τοιαύτας ἀπὸ μέρους τῶν Φοινίκων, τῶν Ἑβραίων, ὡς καὶ καταδρομὰς καὶ κατακτητικὰς ἐπιθέσεις σημαντικώτεραι τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν τῶν Ἀσσυρίων ἐπὶ Σαλμανασσάρ III (704-680) καὶ Ἀσσοῦρ-Μπανιμ-Πάλ (687-626) καὶ Βαβυλωνίων ἐπὶ Ναβουχοδονόσορος II καὶ Ναβόνιδος κατὰ τὸν VI π.χ. αἰῶνα.

Οἱ Ἀραβες ἔχοντες τὴν ἰκανότητα τῶν σημιτικῶν λαῶν νὰ ἐπιδίδωνται μὲ ἐπιτυχίαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ζῶντες εἰς χερσόνησον ἥτις ἦτο γέφυρα μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀνέπτυξαν ἓνα ἀνθούντα ἐμπορικὸν καπιταλισμὸν τὸν ὁποῖον κυρίως θὰ συναντήσωμεν εἰς τοὺς Φοίνικας περὶ ὧν ἀμέσως καταπτέρω.

4. Οἱ Φοίνικες⁶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Συρίαν προερχόμενοι ἐκ τῆς Νο-

1. B. Thomas : σελ. 157.

2. S. Moscati : σελ. 189.

3. S. Moscati : σελ. 187.

4, 5. S. Moscati : σελ. 186.

6. G. Contenau : *La Phénicie*, Paris 1949.—R. Weil : *La Phénicie et l'Asie occidentale*, Paris 1939.—E. Reclus : *La Phénicie et les Phéniciens*, Paris 1939.—C. Autran *Les Phéniciens : Essai de contribution à l'histoire antique de la Méditerranée* Paris 1920.—P. K. Hitti : *History of Syria*, London 1951 (σελ. 57-161).

τίου Ἀραβίας, ὠνομάζοντο δὲ καὶ Χανααναῖοι ¹. Ἡ χώρα τῶν Φοινίκων κατελάμβανε τὴν εἰς τὴν Συρίαν μικρὰν λωρίδα γῆς τὴν κειμένην μεταξὺ τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Μεσογείου.

Ἡ Φοινίκη ὡς φυσικὰ αὐτῆς ἕρια ἔχει πρὸς Νότον τὸ ἕρος Κάρμελ καὶ πρὸς Βορρᾶν τὸν φύλξενον, πλήρη ἐμπορικῶν ὀργανισμῶν κόλπον τῆς Ἰσσοῦ. Εἰς τὰ ἀνατολικά πάλιν ἔχει ὡς φυσικὸν πρόχωμα δύο παραλλήλους, ὄροσειράς, τὴν τοῦ Λιβάνου, καὶ τὴν τοῦ Ἀντιλιβάνου, ἐνῶ τὰ δυτικὰ τῆς παράλια βρέχει ἡ Μεσόγειος. Μεταξὺ Λιβάνου καὶ Ἀντιλιβάνου ρέουν οἱ ποταμοὶ Ὀρόντης, ἀπὸ βορρᾶ, καὶ Λίτας εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο ὄροσειρῶν κοιλάδα νοτιώτερον.

Ἡ ὄροσειρὰ τοῦ Λιβάνου εἶναι κεκαλυμμένη ἀπὸ ὑπερπφάνους κέδρους, πεῦκα, φοίνικας, κυπαρίσσους, χρησιμοποιοιμένων τῶν δένδρων αὐτῶν διὰ κάθε εἶδους ἀνάγκην καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν κατασκευὴν πλοίων. Ὑψηλὸς ὁ Λίβανος μέχρι 3000 μ. καὶ καταλαμβάνων μῆκος 100.000 ἀπέχει 50.000 τῆς θαλάσσης εἰς τινα σημεῖα δὲ φθάνει μόλις εἰς ἀπόστασιν 12-15 χλμ., καθισταμένου οὕτω εὐχεροῦς τοῦ ἐφοδιασμοῦ τῶν ναυπηγείων μὲ ὑλικὸν διὰ τὴν κατασκευὴν πλοίων.

Οἱ Φοινίκες μὲ ψυχολογίαν τυχодиωκτικὴν ἐγκατεστημένοι εἰς ἔδαφος πτωχὸν ἀνεζήτησαν τὰς περιπετείας διὸ καὶ δὲν παρέμειναν προσδεδεμένοι κυρίως εἰς τὸ ἔδαφος, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Μεσοποτάμιοι, ἀλλὰ ἀνεδείχθησαν εἰς λαὸν ναυτικὸν καὶ ἐμπορικόν, ὅστις συντόμως ἐφθασεν εἰς ἀξιοσημελιωτὸν βαθμὸν προόδου.

Ἡ ἰκανότης τῶν Φοινίκων καὶ ἡ ἐπιδειξιότης των εἰς τὰς ναυπηγήσεις καὶ τὴν ναυτιλίαν ἦτο ὀνομαστὴ εἰς τὸν τότε κόσμον. Σχετικῶς δὲ μὲ τὴν ἐπίδοσιν των αὐτὴν μᾶς ἀναφέρει ὁ σχετικὸς μὲ τὴν δημιουργίαν τῆς Φοινίκης μῦθος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ μυθικὸς ἦρωας των Οὔσοος τολμᾷ πρῶτος νὰ ταξιθεύσῃ ἐφ' ἑνὸς κορμοῦ δένδρου ².

Ἡ Φοινίκη λίαν συντόμως ἀνεπτύχθη, διὰ νὰ ἐμφανισθοῦν ὡς μανιτάρια αἱ πόλεις Σιδῶν, Τύρος, Βίβλος (Γκεμπάλ), Βότρυς, Ἰόππη, Σίμουρα, Οὐγκαρίτ, κ.ἄ. Αἱ πόλεις αὗται ἀναπτύσσονται ἐντὸς τοῦ πλοῦτου τὸν ὁποῖον προμηθεύει τὸ ριφοκίνδυνον πνεῦμα τῶν Φοινίκων ἐμπόρων.

Ἡ ἐξέλιξις τῶν Φοινίκων εἰς τὴν ναυτικὴν τέχνην καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν προώθησις τοῦ ἐμπορίου ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὴν δυνατότητα νὰ ἐπεκταθοῦν καὶ δημιουργήσουν πλουσίας ἀποικίας εἰς Βόρειον Ἀφρικὴν (Καρχηδῶν) καὶ Κύπρον (Κίτιον, Πάφον, Τάμασσον, Ἀμαθοῦντα, Κούριον) ὅπου οἱ Τύριοι κτίζουσι μεγάλας ἀποθήκας διὰ νὰ ἀποθηκεύσουν τὸν πλοῦτον τῆς νήσου, γεωργικὰ προϊόντα, δημητριακὰ, ἔλαιον, οἶνον, ὡς ἐπίσης διάφορα ὀρυκτά,

1. A. Lods : Israël, Paris 1949, σελ. 64.

2. G. Contenau : ἐνθ' ἄν., σελ. 33.

θησαν ἀπὸ τὴν λαμπροτέραν δυναστείαν τῆς Ἀραβίας τὴν τῶν Σαβὰ, τὸ ἴδιον δὲ συνέβη μὲ τοὺς Χαδραμαοὺτ καὶ Κατάμπα. Ἀπὸ τὴν Βίβλον πληροφορούμεθα σχετικῶς μὲ τὴν δυναστείαν τῶν Σαβὰ, ἀπὸ τὴν ἐπαφὴν ἦν ἔσχεν ὁ Σολομὼν μὲ τὴν βασίλισσα Σαβὰ ἢ Βαλκίγδα ὡς ἐκαλεῖτο ¹. Ἐπὶ δυναστείας τῶν Σαβὰ ἡ ἀραβικὴ χερσόνησος γνωρίζει τὸ πρῶτον τὸν ἔγγειον φόρον, ἐπὶ τῶν πωλουμένων ἀγαθῶν, τὸν διὰ στρατιωτικὰς ἀνάγκας φόρον ὡς ἐπίσης καὶ τὸ παραληφθὲν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων νόμισμα ².

Οἱ Σαβὰ προσέτι ὑψώνουν θαυμάσια οἰκοδομήματα μὲ ὑλικὸν ἀπὸ γρανίτην τὰ ὅποια στολιζοῦν μὲ διαφόρους παραστάσεις καὶ ἀγάλματα χρησιμοποιοῦντες τὸν χρυσὸν τὸν χαλκὸν καὶ ἄλλα μέταλλα τὰ ὅποια προσφέρει τὸ ὑπέδαφος ³. Πλὴν ὁμως τῶν λαμπρῶν ἀνακτόρων καὶ τῶν ἐπιβλητικῶν ναῶν οἱ Σαβὰ προβαίνουν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν διαφόρων ἔργων ἀφορώντων εἰς τὴν ἄρδευσιν τῶν καλλιεργειῶν καὶ πρὸς τοῦτο ἀνασχάπτουν μεγάλην τάφρον εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεδίνης. Οἱ ἐπιβαλλόμενοι ὑπ' αὐτῶν φόροι ἐπιβαρύνουν τοὺς ἀγρότας καὶ τὰς ἐγγείους ἰδιοκτησίας, τὸ ὕψος τούτων ποικίλλοντος ἀναλόγως τῶν οἰκονομικῶν δυνατοτήτων καὶ τῶν ἐσοδειῶν ⁴. Αὗται εἶναι πλούσιαι, ὁμως σημαντικώτερα πηγὴ πλούτου εἶναι τὸ ἐμπόριον τὸ ὅποιον διακλαδοῦται μὲ τὰς Ἰνδίας, ὅπου οἱ Σαβὰ, ἔχουν ἐμπορικὰ πρακτορεῖα ⁵, τὴν Αἰθιοπίαν τὴν Αἴγυπτον, τὴν Παλαιστίνην.

Ὁ πλοῦτος τῆς Ἀραβίας προκαλεῖ πλὴν τῶν ἐξερευνήσεων τῶν Φαραῶν καὶ τοιαύτας ἀπὸ μέρους τῶν Φοινίκων, τῶν Ἑβραίων, ὡς καὶ καταδρομὰς καὶ κατακτητικὰς ἐπιθέσεις σημαντικώτεραι τῶν ὁποίων ὑπῆρξαν τῶν Ἀσσυρίων ἐπὶ Σαλμανασάρ III (704-680) καὶ Ἀσσούρ-Μπανιμ-Πάλ (687-626) καὶ Βαβυλωνίων ἐπὶ Ναβουχοδονόσορος II καὶ Ναβόνιδος κατὰ τὸν VI π.χ. αἰῶνα.

Οἱ Ἀραβες ἔχοντες τὴν ἱκανότητα τῶν σημιτικῶν λαῶν νὰ ἐπιδίδωνται μὲ ἐπιτυχίαν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ ζῶντες εἰς χερσόνησον ἧτις ἦτο γέφυρα μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως ἀνέπτυξαν ἓνα ἀνθούντα ἐμπορικὸν καπιταλισμὸν τὸν ὅποιον κυρίως θὰ συναντήσωμεν εἰς τοὺς Φοινίκας περὶ ὧν ἀμέσως κατωτέρω.

4. Οἱ Φοινίκες ⁶ ἐγκατεστάθησαν εἰς Συρίαν προερχόμενοι ἐκ τῆς Νο-

1. B. Thomas : σελ. 157.

2. S. Moscati : σελ. 189.

3. S. Moscati : σελ. 187.

4, 5. S. Moscati : σελ. 186.

6. G. Contenau : *La Phénicie*, Paris 1949.—R. Weil : *La Phénicie et l'Asie occidentale*, Paris 1939.—E. Reclus : *La Phénicie et les Phéniciens*, Paris 1939.—C. Autran : *Les Phéniciens : Essai de contribution à l'histoire antique de la Méditerranée*, Paris 1920.—P. K. Hitti : *History of Syria*, London 1951 (σελ. 57-161).

τίου Ἀραβίας, ὠνομάζοντο δὲ καὶ Χαναναῖοι ¹. Ἡ χώρα τῶν Φοινίκων κατελάμβανε τὴν εἰς τὴν Συρίαν μικρὰν λωρίδα γῆς τὴν κειμένην μεταξὺ τῆς ὄροσειρᾶς τοῦ Λιβάνου καὶ τῆς Μεσογείου.

Ἡ Φοινίκη ὡς φυσικὰ αὐτῆς ὄρια ἔχει πρὸς Νότον τὸ ὄρος Κάρμελ καὶ πρὸς Βορρᾶν τὸν φιλόξενον, πλήρη ἐμπορικοῦ ὄργανοῦ κόλπον τῆς Ἰσσοῦ. Εἰς τὰ ἀνατολικά πάλιν ἔχει ὡς φυσικὸν πρόχωμα δύο παραλλήλους, ὄροσειράς, τὴν τοῦ Λιβάνου, καὶ τὴν τοῦ Ἀντιλιβάνου, ἐνῶ τὰ δυτικά της παράλια βρέχει ἡ Μεσόγειος. Μεταξὺ Λιβάνου καὶ Ἀντιλιβάνου ρέουν οἱ ποταμοὶ Ὀρόντης, ἀπὸ βορρᾶ, καὶ Λίτας εἰς τὴν μεταξὺ τῶν δύο ὄροσειρῶν κοιλάδα νοτιώτερον.

Ἡ ὄροσειρὰ τοῦ Λιβάνου εἶναι κεκαλυμμένη ἀπὸ ὑπερφηάνους κέδρους, πεῦκα, φοίνικας, κυπαρίσσους, χρησιμοποιοιμένων τῶν δένδρων αὐτῶν διὰ κάθε εἶδους ἀνάγκην καὶ πρὸ πάντων διὰ τὴν κατασκευὴν πλοίων. Ὑψηλὸς ὁ Λίβανος μέχρι 3000 μ. καὶ καταλαμβάνων μῆκος 100.000 ἀπέχει 50.000 τῆς θαλάσσης εἰς τινα σημεῖα δὲ φθάνει μόλις εἰς ἀπόστασιν 12-15 χλμ., καθισταμένου οὕτω εὐχεροῦς τοῦ ἐφοδιασμοῦ τῶν ναυπηγείων μὲ ὕλικὸν διὰ τὴν κατασκευὴν πλοίων.

Οἱ Φοινίκες μὲ ψυχολογίαν τυχοδιωκτικὴν ἐγκατεστημένοι εἰς ἔδαφος πτωχὸν ἀνεζήτησαν τὰς περιπετείας διὸ καὶ δὲν παρέμειναν προσδεδεμένοι κυρίως εἰς τὸ ἔδαφος, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ Μεσοποτάμιοι, ἀλλὰ ἀνεδείχθησαν εἰς λαὸν ναυτικὸν καὶ ἐμπορικόν, ὅστις συντόμως ἐφθασεν εἰς ἀξιοσημειωτὸν βαθμὸν προόδου.

Ἡ ἰκανότης τῶν Φοινίκων καὶ ἡ ἐπιδεξιότης των εἰς τὰς ναυπηγήσεις καὶ τὴν ναυτιλίαν ἦτο ὀνομαστὴ εἰς τὸν τότε κόσμον. Σχετικῶς δὲ μὲ τὴν ἐπὶ δασίν των αὐτὴν μᾶς ἀναφέρει ὁ σχετικὸς μὲ τὴν δημιουργίαν τῆς Φοινίκης μῦθος, κατὰ τὸν ὁποῖον ὁ μυθικὸς ἥρωας των Οὔσοος τολμᾷ πρῶτος νὰ ταξιθεύσῃ ἐφ' ἐνὸς κορμοῦ δένδρου ².

Ἡ Φοινίκη λίαν συντόμως ἀνεπτύχθη, διὰ νὰ ἐμφανισθοῦν ὡς μακιντάρια αἱ πόλεις Σιδῶν, Τύρος, Βίβλος (Γκεμπάλ), Βότρυς, Ἰόππη, Σίμυρα, Οὐγκαρίτ, κ.ἄ. Αἱ πόλεις αὗται ἀναπτύσσονται ἐντὸς τοῦ πλοῦτου τὸν ὁποῖον προμηθεύει τὸ ριψοκίνδυνον πνεῦμα τῶν Φοινίκων ἐμπόρων.

Ἡ ἐξέλιξις τῶν Φοινίκων εἰς τὴν ναυτικὴν τέχνην καὶ ἡ ὑπ' αὐτῶν προώθησις τοῦ ἐμπορίου ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὴν δυνατότητα νὰ ἐπεκταθοῦν καὶ δημιουργήσουν πλουσίας ἀποικίας εἰς Βόρειον Ἀφρικὴν (Καρχηδῶν) καὶ Κύπρον (Κίτιον, Πάφον, Τάμασσον, Ἀμαθοῦντα, Κούριον) ὅπου οἱ Τύριοι κτίζουν μεγάλας ἀποθήκας διὰ νὰ ἀποθηκεύσουν τὸν πλοῦτον τῆς νήσου, γεωργικὰ προϊόντα, δημητριακὰ, ἔλαιον, οἶνον, ὡς ἐπίσης διάφορα ὀρυκτὰ,

1. A. Lods : Israël, Paris 1949, σελ. 64.

2. G. Contenau : *ἔνθ' ἄν.*, σελ. 33.

πολυτίμους λίθους, σίδηρον καὶ ἰδιαιτέρως χαλκόν. Εἰς τοὺς Τυρίους δὲ ἀνήκει καὶ ἡ τιμὴ διὰ τὴν κατασκευὴν μεγάλων δεξαμενῶν συγκοινωνουσῶν διὰ μολυβδίνων σωλήνων ὑπὸ τὴν θάλασσαν, ὥστε νὰ παρέχεται ὕδωρ καὶ εἰς περίπτωσιν πολιορκίας τῆς πόλεως των¹.

Οἱ Φοίνικες ἐξ ἀρχῆς ἐπεδίδονται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ ἀλιείαν, ὁμῶς λόγῳ τοῦ σὺν τῷ χρόνῳ αὐξανομένου πληθυσμοῦ καὶ τοῦ περιορισμένου τῆς γῆς, ἔνεκα τῆς ὑπάρξεως τῶν ὀρέων, ἠναγκάσθησαν νὰ στραφοῦν κυρίως πρὸς τὴν θάλασσαν καὶ νὰ ἀναδειχθοῦν ὡς λαὸς κατ' ἐξοχὴν ναυτικός². Διὸ καὶ αἱ πόλεις τῶν Φοινίκων ἰδρύνονται εἰς τὰ παράλια, ἀποτελοῦσαι φιλοξένους λιμένας καὶ κυψέλας ἐμπορικοῦ ὄργανοῦ. Τὰ δάση τοῦ Λιβάνου προμηθεύουν τὴν ἀπαραίτητον ξυλείαν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν πλοίων των, μεταφερομένην μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν ποταμῶν, εἴτε σκάπτουν βαθεῖς χάνδακας, ὁπότε μετὰ τὴν βοήθειαν ἡμιόνων γίνεται περισσότερο εὐχερὴς ἢ μεταφορὰ³. Αἱ κέδροι εἶναι τὸ συνηθέστερον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιοεῖται εἰς τὴν ναυπήγησιν καὶ τὴν δομικὴν. Κέδρους καὶ πεῦκα δίδει ἕναντι εἴκοσι χιλιάδων κόρων σίτου, εἴκοσι κόρων ἐλαίου καὶ εἴκοσι πόλεων ὁ Χιράμ (980-936 π.Χ.) εἰς τὸν Σολομώντα, διὰ νὰ κτίσῃ τὸν ναόν, ὅστις φέρει τὸ ὄνομά του⁴. Κέδρους προμηθεύεται καὶ ὁ Σαργκὼν II (722-705 π.Χ.) διὰ νὰ ἐπεξεργασθῇ ταύτας καὶ νὰ στολίσῃ τὰ ἀνάκτορα τοῦ Κχορσαμπάντ, καὶ κέδρους ὑποχρεοῦνται νὰ πληρῶσουν οἱ Φοίνικες εἰς τοὺς κατακτητάς των Ἀσσυρίους. Διότι αἱ κέδροι δὲν εἶναι

1. G. Contenau : σελ. 227, 229.

2. Εἶναι οἱ πρῶτοι ἐκ τῶν Μεσογειακῶν λαῶν, λέγει ὁ van Loon, οἵτινες ἐναυπήγησαν πραγματικὰ πλοῖα, ἱκανὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν θάλασσαν. Καὶ ἔσαν οἱ πρῶτοὶ οἱ ὅποιοι ἐναυπήγησαν ἕνα νέον τύπον πλοίου προοριζομένου ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ ναυμαχίας... κατεσκευάζαν πλοῖα μακρὰ καὶ στενὰ καὶ συνεπῶς περισσότερο ταχέα... Ὅταν διερωτώμεθα ποῖοι ὑπῆρξαν οἱ πρῶτοι ναυτικοὶ τῆς ἀρχαιότητος οἵτινες διέσχισαν τὰς μεγαλύτερας θαλασσίας ἀποστάσεις πρέπει νὰ ἀπαντήσωμεν : Οἱ Φοίνικες" (H. van Loon : ἐνθ' ἄν. σελ. 42).

3. G. Contenau : σελ. 223.

4. (6) «Καὶ νῦν ἐντειλον, καὶ κοψάτωσάν μοι ξύλα ἐκ τοῦ Λιβάνου. Καὶ ἰδοὺ οἱ δοῦλοι μου μετὰ τῶν δούλων σου, καὶ τὸν μισθὸν δουλείας σου δώσω σοι κατὰ πάντα ὅσα ἂν εἴπῃς, ὅτι σὺ οἶδας, ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν εἰδὼς ξύλα κόπτειν καθὼς οἱ Σιδῶνιοι» (7). Καὶ ἐγεννήθη καθὼς ἤκουσε Χιράμ τῶν λόγων Σαλωμών, ἐχάρη σφόδρα καὶ εἶπεν : Εὐλόγητος ὁ Θεὸς σήμερον, ὃς ἔδωκε τῷ Δαυτὶδ υἱὸν φρόνιμον ἐπὶ τὸν λαόν τὸν πολὺν τοῦτον (8). Καὶ ἀπέστειλε πρὸς Σαλωμών λέγων : Ἀκήκοα περὶ πάντων ὧν ἀπέσταλκας πρὸς με. Ἐγὼ ποιήσω πᾶν θέλημά σου. Ξύλα κέδρινα καὶ πεύκινα (9) οἱ δοῦλοι μου κατὰξουσιν αὐτὰ ἐκ τοῦ Λιβάνου εἰς τὴν θάλασσαν, ἐγὼ θήσομαι αὐτὰ σχεδίας, ἕως τοῦ τόπου οὗ ἐὰν ἀποστείλῃς πρὸς με, καὶ ἐκτινάξω αὐτὰ ἐκεῖ, καὶ σὺ ἐρεῖς· Καὶ ποιήσεις τὸ θέλημά μου, τὸν δοῦναι ἄρτους τῷ οἴκῳ μου (10). Καὶ ἦν Χιράμ διδούς τῷ Σαλωμών κέδρους καὶ πεύκας καὶ πᾶν θέλημα αὐτοῦ. (11). Καὶ Σαλωμών ἔδωκε τὸ Χιράμ εἴκοσι χιλιάδας κόρους πυροῦ καὶ μαχεῖρ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ εἴκοσι χιλιάδας βαίθ ἐλαίου κεκομμένου. Κατὰ τοῦτο ἐδίδου Σαλωμών τῷ Χιράμ κατ' ἑναυτὸν (12). Καὶ Κύριος ἔδωκεν σοφίαν τῷ Σαλωμών καθὼς ἐλάλησεν

μόνον ἐμπορεύσιμον ὕλικὸν ἢ αἰτία τολμηρῶν διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ναυτικῶν ἀποστολῶν ἀλλὰ καὶ αἰτία πολεμικῶν περιπετειῶν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς πολυτίμου ὕλης¹.

Ὅμως, ἂν καὶ οἱ Φοίνικες διέπρεψαν εἰς τὴν θάλασσαν, ἐπεδόθησαν μὲ ἐξαιρετικὴν ἱκανότητα καὶ εἰς τὴν γεωργίαν².

Οἱ Φοίνικες καλλιεργοῦν εἰς τὰ γόνιμα ἐδάφη, λαχανικά, καὶ δημητριακά, ἐνῶ αἱ ἐλαῖαι, οἱ φοίνικες, καὶ αἱ ἄμπελαι καταλαμβάνου ἐδάφη δπου πᾶσα ἄλλη ἀπασχόλησις καθίσταται ἀδύνατος. Αἱ ἄμπελοι τῆς Φοινίκης ὡς μᾶς πληροφοροῦν αἱ ἐπιγραφαὶ τοῦ Τουτμέ III εἰς Καρνάκ προσφέρου ἐξαιρετικὸν οἶνον, τῶν σταφυλῶν πιεζομένων διὰ τῶν ποδῶν, εἴτε πιεζομένων ἐντὸς μεγάλων μαλλίνων σάκκων³.

Ἐκτὸς ὅμως τῶν προϊόντων αὐτῶν, φύνται ἐπίσης ἡ πορτοκαλέα, ἡ λεμονέα, ἡ συκῆ, καὶ φυτὰ ὡς τὸ κίναμωμμον, ἡ κασσία, ὁ ὕσσωπος, τὸ κύμινον, τὸ μάννα, καταστάνατ γνωστὰ ὑπ' αὐτῶν εἰς τὴν Δύσιν⁴.

Ἡ ροὴ τῶν ὑδάτων τῶν ποταμῶν, διὰ κατασκευῆς διωρύγων, διευθετεῖται κατὰ τοιοῦτον τρόπον, ὥστε νὰ βοηθῆ εἰς τὴν ἄρδευσιν τῶν ἀγρῶν των. Διὰ τὴν ἄρδυσιν χρησιμοποιοῦν ζύλινον ἄροτρον, τὸ ὁποῖον σύρει εἴτε ὁ ἄνθρωπος, εἴτε ὁ βοῦς, εἴτε ὁ ὄνος, ἐνῶ ἀπεσπóριζον τὸν σπόρον ἀπὸ τοὺς στάχεις διὰ πατήματος βοῶν καὶ ἤλεθον τῇ βοηθείᾳ δύο λίθων στρογγύλων τοῦ ἐνὸς καθέτου ἐπὶ τοῦ ἄλλου⁵. Διὰ τὰς μεταφορὰς χρησιμοποιοῦν τὸν βοῦν καὶ συνηθέστερον τὸν ὄνον, ἐνῶ ὁ ἵππος θεωρεῖται ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν εὐγενὲς ζῶον καὶ τὸν χρησιμοποιοῦν μόνον διὰ τὸν πόλεμον ζευγνυομένων δύο εἴτετεσσάρων ἵππων ἐπὶ διτρόχου ἄρματος⁶.

Τὸ κυνήγιον ἐπίσης καὶ ἡ κτηνοτροφία ἀπασχολεῖ τοὺς Φοίνικας, οἱ ὅποιοι εἰς τὰ δασώδη ὄρη των κυνηγοῦν τὸν πάνθηρα, τὴν ἄρκτον, τὴν ὕαιναν, τὸ τσακάλι, τὸν λύκον, τὴν ἀλώπεκα, ἐνῶ εἰς τὴν ἐνδοχώραν τὰ οἰκόσιτα ζῶα εἶναι ὁ ὄνος, ὁ βοῦς (βραχυκέρατος), ὁ βούβαλος, τὸ πρόβατον καὶ ἡ αἰξ. Ὁ ἵππος ὡς ἐπίσης καὶ ἡ κάμηλος εἶναι ἄγνωστα εἰς τὴν Φοινίκην μέχρι τῶν ἀρχῶν τῆς II π.Χ. χιλιετηρίδος, τὰ δὲ πτηνὰ εἶναι ἐκεῖνα τῶν μεσογειακῶν κλιμάτων⁷.

ἐντῶ. Καὶ ἦν εἰρήνη ἀνά μέσον Χιρὰμ καὶ ἀνά μέσον Σαλωμών, καὶ διέθεντο διαθήκην ἀνά μέσον αὐτῶν» (13) (Βίβλος : Βασιλειῶν Γ', Κεφ. Ε').

1. A. Fanfani : *Poemi Omerici ed Economia Antica*, Milano 1960, σελ. 116 καὶ 8. Moscati : σελ. 91.

2. G. Contenau : *Ἐθ' ἀν.*, σελ. 223 κ.ἐπ.

3. G. Contenau : *Αὐτόθι καὶ Α. Σίβερι* : σελ. 90.

4. C. Day : *A History of Commerce*, New York 1951, σελ. 14.

5. G. Contenau : σελ. 227.

6. G. Contenau : σελ. 226.

7. G. Contenau : σελ. 126.

Ἡ κατασκευὴ κοσμημάτων καὶ σκευῶν ἐξαιρετικῆς χρήσεως γίνεται ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα ἄργυρον καὶ χρυσόν, τὸν ὁποῖον οἱ Φοίνικες προμηθεύονται ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τῆς Θάσου. Ἰδιαιτέρως ὁμως εἶναι προηγμένοι εἰς τὴν ὑελουργίαν, ἥτις ἀιμάζει εἰς Σιδῶνα¹, κατέχοντες τὸ προνόμιον τῆ ἐξαιρετικῆς τέχνης καὶ τῆς ἐγχρώμου κατασκευῆς².

Εἰς Τύρον καὶ Σιδῶνα κατασκευάζονται πόρπαι, ἐνώτια, περιδέραια καὶ βραχιόλια κεκοσμημένα μὲ σμάλτον καὶ πολυτίμους λίθους, τὰ ὁποῖα εἶναι πραγματικὰ καλλιτεχνήματα³. Ἡ πορφύρα ἀποτελεῖ μονοπώλιον τῶν Φοινίκων, καὶ παράγεται ἀπὸ κογγύλια. Ἡ παραγωγή τῆς ἀπασχολεῖ βιοτεχνικὰς ἐπιχειρήσεις, ἐνῶ ὁ τρόπος ἐπεξεργασίας τῆς γίνεται εἰς ἐργαστήρια, ὅπου ἀναλόγως μὲ τὸ στέγνωμα τοῦ μίγματος, τὰ ὑφάσματα ἀποκοτῶν καὶ διαφορετικὸν χρῶμα (βιολέ, κίτρινο, λιλά, ἐρυθρόν, κλπ.)⁴. Τὴν μέθοδον ὁμως τῆς ἐκ κογγυλίων παραγωγῆς τῆς χρωστικῆς οὐσίας οἱ Φοίνικες φυλάσσουν μυστικῆν, μολονότι προμηθεύονται καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη τὴν πρώτην ὕλην (Κύθηρα, Πάρνωνα, Ταῦγετον) διὸ καὶ προβαίνουν εἰς ἐμπορικὰς συμφωνίας, ὥστε τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ τὸν τρόπον παραγωγῆς τῆς πορφύρας νὰ γνωρίζουν μόνον οἱ ἴδιοι.

Οἱ Φοίνικες ἐπίσης εἶναι προηγμένοι ὅσον ἀφορᾷ καὶ τὴν κατεργασίαν τῶν δερμάτων στερούμενοι δὲ παπύρου χρησιμοποιοῦν διφθέρας ὧν προβαίνουν καὶ εἰς ἐξαγωγήν⁵.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς συναλλαγὰς των, οἱ Φοίνικες, πρὶν ἀκόμη χρησιμοποήσουν τὸ νόμισμα, μετήρχοντο ἀντιπραγματισμόν. Μὲ τὴν πάροδον ὁμως τοῦ χρόνου εἰσάγουν ὡς μέτρον τῶν ἀξιῶν τὸ βάρος τῶν εἰς βάλους πολυτίμων μετάλλων χρυσοῦ καὶ ἀργύρου⁶, ἀργότερον, ὁμως, ἐπηρεασμένοι ἀπὸ τὸν βασιλέα τῆς Λυδίας Κροῖσον, ὅστις πρῶτος ἔκοψε νομίσματα μὲ σφραγίδα, ἔκοψαν καὶ αὐτοὶ ἰδικὰ των νομίσματα⁷ (VI π.χ. αἰών). Ἐκαστον φοινικικὸν νόμισμα φέρει ἐπὶ τῆς μιᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς παράστασιν σχετικῶς μὲ τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς ἄλλης δὲ πλευρᾶς θεότητα εἴτε βασιλέα. Ἰδιαιτέρως, μετὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῆς Φοινίκης ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου τὰ νομίσματα τῶν Φοινίκων σφραγίζονται μὲ διαφόρους παραστάσεις (μέλισσα, φοῖνιξ,

1. P. Bonfante : σελ. 33.

2. S. Moscati : ἐνθ' ἄν., σελ. 120.

3. P. Bonfante : Αὐτόθι.

4. G. Contenau : σελ. 240. Περὶ τῆς ἐπεξεργασίας τῆς πορφύρας ἀναφέρεται εἰς τὴν Βίβλον ἐπιθυμία τοῦ Σολομῶντος πρὸς τὸν Χιράμ, ὅπως ἀποστείλῃ εἰς αὐτὸν ἄνδρα σοφὸν εἰς τὸ νὰ ἐργάζεται «ἐν τῷ χρυσῷ καὶ ἐν τῷ ἄργυρῷ, καὶ ἐν τῷ χαλκῷ, καὶ ἐν τῷ σιδήρῳ καὶ ἐν τῇ πορφύρῃ» (Βίβλος : Παραλειπομένων ἢ Χρονικῶν Β. Κεφ. Β. 7). —

5. Ἡροδότου : Ἱστοριῶν Ε', 58.

6. G. Contenau : σελ. 176.

7. S. Moscati : σελ. 120.

ἔλαφος, θεότης) ¹. Τὰ χρησιμοποιούμενα δὲ εἰς τὸ ἐμπόριον βάρη εἶναι ἢ μᾶ ζυγίζουσα 369—470 γρμ. ἐξισουμένη μὲ 50 σίκλους τῶν ὁποίων 3000 ἰσοῦνται μὲ ἓνα τάλαντον ². Ἡ ἰκανότης τῶν Φοινίκων εἰς τὸ ναυτικὸν ἐμπόριον προσπορίζει εἰς αὐτοὺς πλοῦτον, δι' αὐτὸ καὶ οἱ Φοίνικες ἀναφέρονται εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς κατ' ἐξοχὴν ἔμποροι τῆς θαλάσσης ³, τοῦ ἐμπορίου των διεξαγομένου μὲ τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, τὴν Κύπρον, τὴν Κρήτην, τὴν Αἴγυπτον, τὴν Ἀραβίαν καὶ ἰδιαίτερος μὲ τὸ Ἰσραήλ, μεθ' οὗ ἀναπτύσσουσι καὶ χερσαῖον ἐμπόριον ὡς καὶ μὲ τὴν Μεσοποταμίαν.

Οὗτοι ἐμπορεῦνται πλὴν τῆς ξυλείας ὀπίωρας, οἴνου, ὑφάσματα καὶ βαφικὰς ὕλας, δέρματα, κέδρους, ἀρώματα, σκλάβους, αἰθέρια ἔλαια, πορφύραν, πολυτίμους λίθους, ὑαλικά κλπ. ⁴ Πολλάκις προβαίνουν καὶ εἰς πειρατικὰς πράξεις ἐπὶ ἀγαθῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ εἰς παντοσείδῃ τεχνάσματα διὰ τὴν διάθεσιν τῶν μεταφερομένων ὑπ' αὐτῶν ἀγαθῶν καὶ ἀπόκτησιν ἄλλων πολυτιμωτέρων ⁵. Σχετικῶς δὲ μὲ τὰς πειρατικὰς ἐπὶ ἀνθρώπων πράξεις ὁ Ἡρόδοτος μᾶς ἀναφέρει σχετικῶς τὴν ἀρπαγὴν γυναικῶν εἰς Μυκῆνας ⁶. Συνήθως δὲ οἱ Φοίνικες προμηθεύονται διὰ τοῦ ἐμπορίου δούλους ἐξ Ἑλλάδος, καὶ Εὐξείνου (λευκοῦς) καὶ Αἰθιοπίας (μαύρους) ⁷.

Ἡ προσόρμησις τῶν πλοίων των γίνεται εἰς καταλλήλους φυσικοὺς λιμένας, οἱ ὅποιοι βραδύτερον ἐξοπλίζονται μὲ προβλήτας καὶ ἀποβάθρας κατασκευαζομένας τὴν μίαν εἰς τὸν Βορρᾶν καὶ τὴν ἑτέραν εἰς τὸν Νότον, ὥστε ἀνεξαρτήτως τῶν πνεόντων ἀνέμων, τὰ φοινικικὰ πλοῖα νὰ εἶναι ἀσφαλῆ. Τοιοῦτος λ.χ. σπουδαῖος λιμὴν ὑπῆρξεν ὁ τῆς Σιδῶνος.

Τὰ πλοῖα των, καλῶς κατασκευασμένα, εἶναι εἴτε πολεμικὰ εἴτε μεταφορικὰ ἐμπορικὰ πλοῖα. Τὰ πρῶτα ἔχουσι δύο σειρὰς κωπῶν καὶ φέρουσι μέγα τε-

1. G. Contenau : σελ. 176.

2. G. Contenau : σελ. 137.

3. Ὁ Heichelheim λέγει, ὅτι οὐδεὶς πλούσιος γαιοκτῆμων καὶ ἐλάχιστοι πλούσιοι ἄστοι τῶν πόλεων ἐπέβαινον πλοίων, διότι προετίμων νὰ παραμένουν ἐν Φοινίκῃ διευθύνοντες αὐτῶν τὰς ἐπιχειρήσεις των. Καὶ μόνον ἐν περιπτώσει πολέμου ἢ πειρατείας ἐπεβίβαζοντο πλοίων, προτιμῶντες οὕτω τὸν ρόλον τοῦ ἱδρυτοῦ ἀποικιῶν καὶ τὸ μέγα καὶ ἄμεσον κέρδος, διὸ καὶ τὰ πληρώματα καὶ οἱ ἔμποροι συνήθως ἦσαν ξένοι ὑπὸ τὸν ἐλεγχὸν μεταλοεπιχειρηματιῶν Φοινίκων (F. Heichelheim : τόμ. I, σελ. 224 κ.ἐπ.).

4. G. Contenau : σελ. 228 καὶ εἰς J. Capart — G. Contenau : σελ. 271.

5. Ταξιδεύοντες λ.χ. εἰς Β. Ἀφρικὴν φέρουσι τὰ ἐμπορεύματά των εἰς τὴν ἀκτὴν καὶ τὰ ἐγκαταλείπουσι ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ πλοῖα των, ἐνῷ εἰδοποιῶν διὰ καπνοῦ τοὺς ἰθαγενεῖς, οἵτινες ἐρχόμενοι λαμβάνουσι τὰ ἐμπορεύματα καὶ ἀφήνουσι εἰς ἀντάλλαγμα χρυσόν (G. Contenau : ἐνθ' ἄν., σελ. 238).

6. Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Α, 1. Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν Ὀδύσειαν ὁ Ὀμηρὸς διὰ τοῦ Εὐμαίου καὶ τοῦ Ὀδυσσεύς μᾶς διηγῆται πράξεις πειρατείας καὶ δουλεμπορίου τῶν Φοινίκων (Ὀδύσεια : Ο, 410 καὶ Ξ, 230).

7. L. André : σελ. 5.

τράγωνον ιστίον εἰς τὸ κέντρον, ἐνῶ τὰ δεύτερα ἔχουν μίαν εἴτε δύο σειρὰς κωπηλατῶν, χωρὶς ὁμῶς ιστόν. Τόσον τὰ πολεμικά των πλοῖα ὅσον καὶ τὰ ἐμπορικά των πλοῖα χρησιμοποιοῦν διὰ πηδάλιον δύο κώπας, ἀνὰ μίαν δι' ἐκάστην πλευράν¹.

Μὲ τὰ πλοῖα αὐτὰ οἱ ἀτρόμητοι Φοίνικες ποντοπόροι ἀναζητοῦντες τὸν χαλκὸν καὶ τὸν κασσίτερον καὶ ἔχοντες ὡς ὁδηγὸν των τὸν Πολικὸν Ἀστέρα τῆς μικρᾶς Ἄρκτου² αὐλακώνουν τὰς θαλάσσας ἰδρύοντες ἀποικίας. Εἰς τὰς ἀποικίας αὐτὰς στέλλουν τοὺς πλέον ἐμπείρους καὶ πλέον ἐπιτηδείους τῶν ἐμπόρων των ἐγκαθισταμένων προξενείων ἅτινα δίδουν καὶ λύσεις ἐπὶ τυχόν διαφορῶν προκυπτουσῶν μεταξύ φοινικῶν ἐμπόρων καὶ ἰθαγενοῦς πληθυσμοῦ³.

Ἐκάστη χώρα, νῆσος, ἀκτὴ συγκεντρώνουσα πλοῦτον εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ἐξασκῆ ἀκατανίκητον ἔλξιν εἰς τοὺς Φοίνικας, ὥστε νὰ τὴν περιλάβουν καὶ αὐτὴν εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ ἐμπορίου των⁴.

Ὁ βασιλεὺς Χάννων μὲ στόλον 60 πλοίων ἐπιχειρεῖ τὸν γύρον τῆς Ἀφρικῆς καὶ εἰς ἕκαστον σταθμὸν τοῦ διάπλου προσπαθεῖ νὰ δημιουργήσῃ βάσεις ἀνεφοδιασμοῦ⁵. Καὶ ὁ Ἅγιος Αὐγουστίνος (354-430 μ.Χ.) μᾶς ἀναφέρει, ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ὠνόμαζον Φοίνικας τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὴν Δυτικὴν Ἀφρικὴν.

Οἱ Φοίνικες ὑπερβάντες διὰ τῶν πλοίων των τὰς Ἡρακλείους Στήλας⁶ στρέφονται πρὸς βορρᾶν καὶ φέρουν ἀπὸ τὴν Βαλτικὴν τὸ ἤλεκτρον καὶ ἀπὸ τὰς ἀκτὰς τῆς Κορνούαλλης καὶ τὰς Σαρλίγκας νήσους (κασσιτερίας νήσους) τὸν κασσίτερον, τὸν ὁποῖον ἀναμιγνύουν μὲ χαλκὸν ἐξορυσσόμενον εἰς Ἰσπανίαν καὶ Κύπρον κατασκευάζοντες ὀρειχάλκινα ὄπλα καὶ ἐργαλεῖα⁷ Προσέτι τὰ φοινικικά πλοῖα αὐλακώνουν τὸν Εὐξείνιον Πόντον, τὸν Περσικὸν Κόλπον φθάνοντα μέχρι Νομπάτα εἰς Ἰνδίας⁸.

Εἰς ἓν τῶν ἀρχαίων κειμένων τῆς Ρὰς Σάμρα, εἰς τὸ ποίημα «Πανάγαθου

1. G. Contenau : σελ. 234.

2. G. Contenau : σελ. 23.

3. L. Cioli : ἐνθ' ἀν. σελ. 25.

4. Ἡ ἀνακάλυψις τῆς Δύσεως ὑπὸ τῶν Φοινικῶν γενομένη περὶ τὸν XI π.Χ. αἰῶνα διήνοιξεν κατὰ τὸν J. Pirenne νέαν ἐποχὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχαιότητος, ὡς τοῦτο συνέβη μὲ τὴν ἀνακάλυψιν τῆς Ἀμερικῆς κατὰ τὰ τέλη τοῦ XV αἰῶνος (J. Pirenne : Storia Universale, ἰταλ. μετ., Firenze 1956, τόμ. I, σελ. 56 καὶ A. Fanfani : ἐνθ' ἀν., σελ. 119).

5. A. Treve : Le Periple d'Hannon d'après quelques travaux récents, Lyon 1888.

6. Τὴν περὶ ἐμπορίου τῶν Φοινικῶν εἰκόνα μᾶς παρουσιάζει ὁ προφῆτης Ἰεζεκιὴλ (Βίβλος : Κεφ. ΚΖ').

7. G. Contenau : σελ. 236 καὶ C. Day : ἐνθ' ἀν., σελ. 13 καὶ L. Siret : Les Cassiterides et l'Empire colonial des Phéniciens, Paris 1910.

8. G. Le Bon : σελ. 800.

Θεοί», ἀναφέρεται ἡ ἔκτασις τοῦ ἐμπορίου τῶν Φοινίκων, τὸ ὅποιον δὲν διεξάγεται μόνον ἀπὸ θαλάσσης ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ξηρᾶς ¹.

Ἡ πλέον σύντομος γραμμὴ πορείας τὴν πρὸς Ἀσσυρίαν ἦτο ἡ ἀρχίζουσα ἀπὸ Σιδῶνος καὶ διερχομένη ἀπὸ τὴν Δαμασκὸν καὶ τὴν βασιν τῆς Παλμύρας Συγχρόνως ὁμως ἦτο καὶ ἡ δυσχερεστέρα, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος. Ἡ συνηθεστέρα ὁμως ἐξ ὄλων τῶν συγκοινωνιακῶν γραμμῶν ἦτο ἡ κατὰ μῆκος τῶν ἀκτῶν τῆς Φοινίκης καὶ τῶν πεδιάδων τῶν ποταμῶν Λίτα καὶ Ὀρόντη ἧτις ἐσυνήντα ἐκείνην ἧτις διήρχετο τῶν πόλεων Ρίμπλα, Χεμέζ, Χαντράχ, καὶ Χαμάθ, ἧτις ἦτο καὶ τὸ σημεῖον συναντήσεως των. Ἐν συνεχείᾳ αἱ ὁδοὶ ὠδήγουν βεριοανατολικῶς εἰς Τιπσάχ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου. Ἐτέρα πάλιν ἀπὸ βορρᾶ ὁδὸς ἦτο ἡ μέσῳ τῶν πόλεων Ἀλέπ, Ἀρπάντ, Καρκεμίς, καὶ ἐξικνουμένη μέχρι τοῦ Εὐφράτου, μεταξὺ τῶν πόλεων Χαρράν καὶ Νισίβης μέχρι Νινεβί. Τὰ μεταφερόμενα συνήθως ἐμπορεύματα ἦσαν πολυτίμητα ὑφάσματα, ἀρώματα, κοσμήματα, τέλεια ὑφαντουργικὰ καὶ βιοτεχνικὰ εἶδη καὶ διάφορα ἀντικείμενα πολυτελείας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυσιπλοΐαν, αἱ φοινικαὶ πόλεις εἶχον σύστημα ἐξασφαλίζον τὴν μεταξὺ των ἀμοιβαίότητα συμφερόντων. Τὸ σύστημα τοῦτο εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ εὐνοῖ τὰς μεταξὺ Φοινίκων ἀνταλλαγὰς καὶ νὰ τοὺς προστατεύῃ ἀπὸ τὸν ξένον συναγωνισμόν καὶ δὴ τῶν Ἑλλήνων ².

Συχνὰ ὁμως ἐπιδρομαὶ καὶ ὑποδουλώσεις κατέστησαν τοὺς Φοινίκας ὑποτελεῖς εἰς ξένους λαοὺς. Μέχρι τοῦ 1200 π.Χ. εἶναι ὑποτελεῖς τῶν Αἰγυπτίων καταβάλλοντες εἰς αὐτοὺς φόρον. Τῷ 900 π.Χ. τελοῦν φόρον ὑποτελεῖς εἰς τοὺς Ἀσσυρίους, κατόπιν δὲ εἰς τοὺς Πέρσας.

Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ των αἱ πόλεις τῆς Φοινίκης εὐρίσκονται εἰς ἐξάρτησιν ἰσχύος ἢ μία ὑπὸ τὴν ἄλλην, ἢ ἀσθενεστέρα πόλις καταβάλλουσα φόρον εἰς τὴν ἡγεμονεύουσαν. Μέχρι τοῦ XI αἰῶνος ἡ Σιδὼν προηγείται εἰς ἰσχίαν τῶν λοιπῶν πόλεων, διὰ νὰ τὴν διαδεχθῇ ἡ Τύρος, ἧτις καὶ αὕτη ἀπὸ τοῦ XI αἰῶνος ἀρχίζει νὰ παρακμάζῃ διὰ νὰ ὠδηγηθῇ εἰς τὴν παρακμὴν καὶ ὀλόκληρος ἡ Φοινίκη ³.

1. G. Contenau : σελ. 237 κ.ἐπ.

2. L. Cioli : σελ. 23. Περὶ τῆς προσπαθείας πρὸς ἐπίτευξιν τῆς Μεσογειακῆς ἐνότητος ὑπὸ τῶν Φοινίκων κατὰ τὴν 2ην π.Χ. χιλιετηρίδα καὶ ἐν συνεχείᾳ τῆς νέας ἱστορικῆς φάσεως μεταξὺ XV καὶ II π.Χ. αἰῶνος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς A. Fanfani (ἐνθ' ἀν., σελ. 118 κ.ἐπ.).

3. Ὁ ἀείμνηστος ἀκαδημαϊκὸς Κ. Ἀμαντὸς, σχετικῶς μὲ τὴν παρακμὴν τῶν Φοινίκων λέγει : «Ὁ Mommsen θέλων νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν τὸσον εἴκολον διάλυσιν τῶν Φοινίκων λέγει ὅτι αὕτη ἐπῆλθεν ἀπὸ τὴν ἑλλειψίν πολιτειακοῦ ἐνστίκτου (Staatenbildender Trieb). Νομίζω ὁμως ὅτι ὁ βίος τῶν λαῶν ὁ καλλιεργῶν τὸν ἀτομικισμόν, ὁ προκαλῶν τὴν ἀντιδρασίαν τῶν ἄλλων διὰ τῆς ὑπερβολικῆς ἐκμεταλλεώσεως αὐτῶν χαλαρώνει τὴν πολιτικὴν πειθαρχίαν καὶ φέρει τέλος τὴν διάλυσιν τῆς πολιτείας» (Κ. Ἀμαντὸς : Εἰσαγω-

Ὁ ρόλος τῶν Φοινίκων ὑπῆρξε σημαντικός διὰ τὸν πολιτισμὸν. Οὗτοι κατάρθωσαν πρῶτοι νὰ ἐπιτύχουν τὴν Μεσογειακὴν ἐνότητα μετὰ τὴν θαλασσοκρατορίαν των (1500 π.Χ.)¹ καὶ νὰ ἀναπτύξουν βιοτεχνίαν καὶ ἐμπόριον εἰς ἀξιοσημείωτον βαθμὸν προόδου. Τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον καὶ τὸ κατευθύνον τοῦτο κερποσκοπικὸν πνεῦμα ἐξέθρεψαν τὸν πλοῦτον καὶ οὗτος μίαν μορφήν ἐλευθέρας οἰκονομίας τῆ ὁποίαν ἤδη ἔτι περισσότερον ἐνίσχυεν τὸν ἐμπορικὸν καπιταλισμὸν σύστημα τῶν Φοινίκων. Ὅμως ἀφ' ἐνὸς μὲν ὁ ἀπὸ τοῦ VII π.Χ. αἰῶνος συναγωνισμὸς τῶν Φοινίκων καὶ Ἑλλήνων ἰδίως μεταξὺ VI καὶ IV αἰῶνος ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς χώρας, ὥστε νὰ εἶναι εὐκόλος λεία τῶν ἐκάστοτε ἀπὸ Ἀνατολῆς, Βορρᾶ καὶ Νότου ἐπιδρομέων ὑπενώμευσαν τὴν εὐημερίαν τῶν Φοινίκων. Εἰς τοὺς λόγους αὐτοὺς δέον νὰ προσθέσωμεν καὶ τὸν μεταξὺ τῶν φοινικικῶν πόλεων ὑφιστάμενον οἰκονομικὸν ἀνταγωνισμὸν, πολλάκις ὀδηγοῦντα εἰς συμμαχίας μετὰ ἄλλους λαοὺς (Ἀσσυρίους, Αἴγυπτιοὺς) κατὰ τῆς ἀντιπάλου πόλεως, μετὰ ἀποτέλεσμα νὰ ἐξασθενοῦν αὐταὶ καὶ νὰ ὑποδουλοῦνται εὐχερῶς² μέχρις ὅτου συνεχῶς ὑπὸ κατιοῦσαν πορείαν διατελοῦντες οἱ Φοινίκες νὰ κατακτηθῶσιν ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου (332 π.Χ.).

3. Εἰς τὴν νοτιῶς τῆς Συρίας Παλαιστίνην, ἥτις ἐπρόκειτο νὰ γνωρίσῃ καὶ αὕτη συνταρακτικὰ γεγονότα, ἐζήσαν οἱ Ἑβραῖοι³. Ἡ χώρα αὕτη, ἦτο προικισμένη μετὰ ἄγρια καὶ ὀπωροφόρα δένδρα, δὲν διερρέετο δὲ ἀπὸ ποταμούς, ὅπως ἡ Μεσοποταμία, οὔτε ὤφειλε τὴν ἀνάπτυξιν τῆς εἰς δωροδότην ποταμόν, ὅπως ἡ χώρα τῶν Σφίγγων. Ἄλλ' ὁ οὐρανὸς βρέχων πλουσίως τὴν εὐλογημένην γῆν τῆς συνετέλει εἰς τὴν καρποφορίαν τῆς⁴. Οἱ φιλόπονοι κάτοικοι τῆς συνεκέντρουν τὰ ὕδατα τῆς βροχῆς εἰς μεγάλα φρέατα καὶ δεξαμενάς μετὰ τὴν βοήθειαν δὲ αὐλάκων τὰ διαχέτευσον κατόπιν εἰς τὰς καλλιεργημένας ἐκτάσεις⁵. Ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἀρδεύσεως ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὰ δημητριακά, ἅτινα ἠφθόδουν, ἐνῶ ἐλαιόδενδρα καὶ ἄμπελοι ἐκάλυπτον τὰς ἐκτάσεις ἐκείνας, ἅς ἐτύγγανε νὰ μὴ καλύπτουν ἢ συκέα, ἢ ροιά, ἢ μηλέα, ἢ ἄμυγδαλέα, καὶ ὁ ἰσκόρμος φοινίξ⁶.

γῆ εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν, Ἀθήναι 1950, σελ. 17). Νομίζω ὅτι ἡ παρατήρησις αὕτη τοῦ Ἀμαντοῦ προσιδίαιε περισσότερον εἰς τὴν ἀποικίαν τῶν Φοινίκων Καρχηδόνα καὶ οὐχὶ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν Φοινίκεν.

1. Περὶ τῆς θέσεως ταύτης τοῦ J. Pierenne εἰς A. Fanfani : ἐθ' ἀν. σελ. 113.

2. J. Capart — G. Contenau : ἐθ' ἀνωτ., σελ. 272.

3. A. Lods : Israël, Paris 1949.—L. Desnoyers : Histoire du peuple Hebreu des Juges à la captivité, Paris 1922—1930, τόμ. I—III.—A. Bertholet : Histoire de la civilisation d'Israël, Paris 1929.—E. Montet : Histoire de la Bible, Paris 1950.—P. W. Elinders : Egypt and Israel, 1925.—Ch. Guignebert : Le Monde Juif, Paris 1950.—E. Renan : History of the people of Israel, New York 1888.

4, 5, 6. W. Durant : σελ. 8.

Εἰς τὴν χώραν αὐτὴν, εἰς τὴν ὁποίαν πρῶτος κατώκησεν ὁ Ἀβραάμ¹, ἤκμασαν αἱ βιβλικαὶ πόλεις Ἱερουσαλήμ, Ἱεριχώ, Βηθλεέμ, Ναζαρέτ, Χεβρών, κλπ.

Εἴτε ἐξ ἐμπορικῶν ἐπαφῶν, εἴτε ἐκ τῶν ὑποδουλώσεών της, ἡ Παλαιστίνη γνωρίζει τὰς ἐπιτεύξεις τῶν ἄλλων λαῶν. Οὕτω, ὁ κατακτητὴς Τουτμέ III εἰσάγει τὸν ἵππον, τὰ ἄρματα, τὰ ἐκ χρυσοῦ ἀγγεῖα, τὰ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἀνάκλιντρα, τὰς χρυσαῖς κλίνας, καὶ τὰ ἀπὸ χρυσοῦ καὶ ἔβενου ἀγάλματα². Τὴν καλλιέργειαν τῆς συκῆς καὶ τῆς ἀμπέλου εἶπεν εἰσάγει πάλιν εἰς ἄλλος Αἰγύπτιος κατακτητὴς, ὁ Πέπι I (2500 π.Χ.)³. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς Βαβυλωνοῦ εἶναι φανερά. Τὰ διάφορα ἀντικείμενα, τὰ ὁποῖα εὐρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς τὴν Παλαιστίνην, αὐτὸ μᾶς ἀποδεικνύουν. Οἱ Βαβυλωνιοὶ, οἵτινες κατέκτησαν κατὰ τὴν II π.Χ. χιλιετηρίδα τὴν Συρίαν, εἰσήγαγον τὰς μηχανὰς καὶ ἀνέστησαν τὸ ἐμπόριον μετὰ τὴν πεῖραν των⁴.

Οἱ Αἰγαῖοι ἐπέδρασαν καὶ αὐτοὶ μετὰ τὴν σειράν των ἐπὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἑβραίων. Ἡ συμμετρικότης τῶν ἀγγείων, ἡ διακόσμησις των καὶ αἱ διάφοροι ἐπ' αὐτῶν παρκατάσεις, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ διάφορα ὀρειχάλκινα ἔργα λαῖα, εἶναι αἱ πλέον ἀλάνθαστοι πηγαὶ περὶ τούτου. Ἐπίσης καὶ οἱ Χετταῖοι εἶχον σχέσεις μετὰ τῶν Ἑβραίων⁵.

Ἀντιθέτως πρὸς τοὺς ἄλλους σημιτικούς λαοὺς, οἱ ὁποῖοι ἀνέπτυσαν οἰκονομικὴν δραστηριότητα κατὰ τὴν II π.Χ. χιλιετηρίδα, ὡς οἱ Αἰγύπτιοι, Φοίνικες καὶ οἱ Μεσοποτάμιοι, οἱ Ἑβραῖοι ἦσαν οἰκονομικῶς ὑπανάπτυκτοι, τρέφοντες ζῶα (πρόβατα καὶ αἰγας), διαβιῶντες ὑπὸ σκηνᾶς⁶ καὶ διατρέχοντες τὴν χώραν τῶν φαραῶ ὡς ἡμινομάδες λησταὶ (habirou).

Ἡ ἀρχὴ τῆς ἱστορίας τῶν Ἑβραίων ἀρχίζει μετὰ τὴν Ἐξοδον ὅτε μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τῆς πανώλους καὶ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἑβραίων ὁ Φαραῶ διατάσσει τὸν Αἰγύπτιον ἱατρὸν καὶ ἱερέα Μωϋσῆ ἢ Ἀχμοῦζ νὰ ὀδηγήσῃ τοὺς Ἑβραίους ἐκτὸς τῆς Αἰγύπτου⁷.

Περιπλανώμενοι⁸ οἱ Ἑβραῖοι φθάνουν εἰς Παλαιστίνην ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν

1. Οὗτος ἦλθεν, συμφώνως πρὸς τοὺς Ἑβραίους, ἀπὸ τὸ Ὄρ τῆς Σουμερίας περὶ τὸ 2200 π.Χ. (Βίβλος : Γένεσις XI, 31).

2. A. Lods : σελ. 70.

3. A. Lods : σελ. 70.

4, 5. A. Lods : σελ. 216.

6. A. Lods : σελ. 449.

7. Οἱ περισσότεροι συγγραφεῖς τοποθετοῦν τὴν Ἐξοδον κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μενεφθᾶ (1225 π.Χ.), ἐνῶ ἕτεροι τὴν ἐποχὴν τοῦ Ραμοῦ V ἢ Ἀμμεμφίς III. Ὁ Weigall ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ Ἐξοδος ἐγένετο ἐπὶ Τουταγχαμῶν (1360—1350 π.Χ.) (A. Weigall : σελ. 152).

8. Κατανοοῦντες οἱ Ἑβραῖοι τὴν δυστυχίαν τοῦ περιπλανωμένου, εἰς τὰς μεταξὺ των πράξεις ἐλεημοσύνης συμπεριλαμβάνουν καὶ τοὺς ξένους, τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ φιλοξε-

Ἐπὶ Ροβοάμ (937 π.Χ.) υἱοῦ τοῦ Σολομῶντος, ἡ δύναμις τῶν φυλῶν, χωρίζεται εἰς δύο κράτη, τὸ κράτος τοῦ Ἰσραήλ, τὸ ὁποῖον ἔχει πρωτεύουσαν τὴν Συχέμ, καὶ τὸ κράτος τοῦ Ἰούδα, τοῦ ὁποῖου πρωτεύουσα εἶναι ἡ Ἱερουσαλήμ. Τὸ πρῶτον κράτος κατακτᾶται εἴκοσιν ἔτη βραδύτερον οἱ δὲ Ἀσσύριοι κατακτοῦν καὶ τὸ δεύτερον τὸ ὁποῖον καταλύγει εἰς χεῖρας τοῦ Σαλμαναζάρ (720π.Χ.) καὶ εἶτα τοῦ Ναβουχοδονόσορος (586 π.Χ.), ὁπότε οἱ Ἑβραῖοι γίνονται ὑπόδουλοι εἰς τοὺς Βαβυλωνίους (διασπορά, βαβυλωνιακὴ αἰχμαλωσία).

Ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν Ἑβραίων γίνεται ἀπὸ τὸν Κῦρον I (538 π.Χ.), διὰ τὰ ἐπανελθόντων εἰς τὴν πατρίδα των ἐπιδέξιοι ἔμποροι καὶ γνώσται τῶν διαφόρων ἐπαγγελμάτων καὶ νὰ ὑπαχθῶν μετὰ τὴν περσικὴν κυριαρχίαν εἰς νέαν τοιαύτην, τὴν τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Ἴδωμεν τῶρα περὶ τοῦ οικονομικοῦ βίου τῶν Ἑβραίων ἐγγύτερον.

Πρόβατα καὶ αἴγες εἶναι τὰ βασικὰ ζῶα ποῦ διατρέφουν καὶ χρησιμοποιοῦν τὸν ὄνον, τὸν ἡμίονον καὶ τὴν κάμηλον μόνον διὰ τὴν ἔρημον, ἐνῶ ὁ ἵππος εἶναι εἶδος ἐπιδείξεως, χρησιμοποιούμενος ἐπίσης καὶ διὰ τὸν σκοπὸν τοῦ πολέμου¹. Ἀπὸ τὰ ποιμνιά των προμηθεύονται ἔριον καὶ δέρματα, ποῦ με αὐτὰ κατασκευάζον ἐνδυμασίας². Ἀγοράζουσι ὑφάσματα ἀπὸ τοὺς Φοίνικας καὶ ἀργότερον τὰ ὑφαίνουν καὶ οἱ ἴδιοι, ἐνῶ ἡ γεωργία δίδει εἰς αὐτοὺς τὰ λαχανικὰ καὶ τὰ ἄφθονα δημητριακὰ, τὰ ὁποῖα καλλιεργοῦν μετὰ τὴν βοήθειαν δούλων³.

Εἰς τὴν δασιν Κατέχ καὶ εἰς τὴν δασιν τῆς Τρανσιορδανίας ἐπιδίδονται περισσότερον εἰς τὴν γεωργίαν καὶ τὴν βοσκήν, ἐνῶ εἰς τὰς νοτίους περιοχὰς τῆς Ἰουδαίας ἐπικρατεῖ ἡ κτηνοτροφία⁴. Αὕτη παρέχει τὰ προϊόντα της, κρέας, βούτυρον, τυρόν, γάλα, ἔριον, ἐνῶ μεταξὺ τῶν ἐξαγομένων εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς προϊόντων εἶναι ὁ σίτος, τὸ ἔλαιον, τὸ μέλι, ὁ οἶνος ἐκ τῶν πλουσίων ἀμπελώνων της, τὰ ἀρώματα⁵. Γενικῶς, οἱ Ἑβραῖοι ἐπιδίδονται εἰς τὴν γεωργίαν καὶ ἔχουν περισσεύματα γεωργικῶν καὶ ἄλλων προϊόντων. Ἐκ τῶν δημητριακῶν τὴν πρώτην θέσιν περισσότερον κατέχει ἡ κριθή, βραδύτερον δὲ μῶς χρησιμοποιοῦν τὸν σῖτον, ποῦ ἀποτελεῖ τὸ μεγαλύτερον μετὰ τῆς Τύρου ἐμπόριον.

Ἡ χρῆσις τοῦ ὄρειχάλκου ἦτο γνωστὴ εἰς τοὺς Ἑβραίους ἀπὸ τὸ 3000 π.Χ., ἐνῶ ἡ τοῦ σιδήρου περὶ τὸ 2000 π.Χ. Αἱ ἐκτελεσθεῖσαι ἀνασκαφαὶ εἰς τὴν φοινικικὴν πόλιν τῆς Βίβλου μᾶς ἐπιβεβαιοῦν, ἄλλωστε, ὅτι ἡ τέχνη τοῦ ὄρειχάλκου καὶ τοῦ σιδήρου ἦτο κτῆμα τῶν λαῶν αὐτῆς τῆς περιοχῆς. Πρόσφατος ἀρχαιολογικὴ ἀνακάλυψις, ἀναγομένη χρονολογικῶς εἰς εὐρήματα

1, 2, 3. A. Lods : σελ. 39, 40.

4, 5. A. Lods : σελ. 449, 551.

τῆς ἐποχῆς τοῦ Σολομῶντος, γενομένη εἰς Eziongeber, ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης, ἔφερον εἰς φῶς μεταλλεῖα καὶ ἐργαστήρια χαλκοῦ ἀποδεικνύοντα προχωρημένας τεχνικὰς γνώσεις εἰς τὸν βιομηχανικὸν βίον τῶν Ἑβραίων, ἐνῶ οἱ δυσχερεῖς ὕροι, ὑφ' οὓς θὰ διεξήγετο ἡ ἐργασία, μᾶς ἀρτῆνει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι αὕτη ἐξετελεῖτο ὑπὸ δούλων ἢ αἰχμαλώτων πολέμου¹ Οὕτω οἱ Ἑβραῖοι ἀναδεικνύονται εἰς ἐξόχους τεχνίτας τῶν μετάλλων καὶ μία βασικὴ διάκρισις εἰς τὸν καταμερισμὸν τῶν ἔργων των εἶναι ὅτι, ἐνῶ αἱ γυναῖκες των εἶναι ὑφάντριαι, οἱ ἄνδρες εἶναι σιδηρουργοί. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐνασκοῦν εἰς τὰς ἀγοράς, αἵτινες εἶναι πλήρεις σφρίγγους, ἀποτελοῦσαι τὴν καρδίαν τῆς οικονομικῆς ζωῆς τῶν Ἑβραίων. Εἰς τὴν ἀγορὰν τοποθετοῦνται τὰ διάφορα ἀγαθὰ, ἐνῶ καθ' ὠρισμένας τοποθεσίας ἔχουν τὰ καταστήματά των οἱ ἀρτοποιοὶ, οἱ ἐπιδιορθωταὶ ὑποδημάτων, κουρεῖς, ἀγγειοπλάσται, κλειθροποιοὶ καὶ μικρέμποροι².

Ἡ οἰκονομία τῶν Ἑβραίων διαφέρει ἀπὸ ἐκείνην τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης, καὶ τοῦτο διότι ἡ ὄργανωσις τῆς Οἰκονομίας των εἶναι περισσότερον ἀτομιστικῆ. Οὗτος δὲ ἄλλωστε εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ δουλεία εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον ἐξηπλωμένη εἰς τοὺς Ἑβραίους ἀφ' ὅσον εἶναι εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς.

Ἡ δουλεία δὲν ὑφίσταται μεταξὺ τῶν Ἑβραίων. Εἰς τὴν Βίβλον ἀναγράφεται : «Ἐὰν δὲ ταπεινωθῇ ὁ ἀδελφός σου παρὰ σοὶ καὶπραθῇ σοι, οὐ δουλεύσει σοι δουλείαν οἰκέτου (40) ὡς μισθωτὸς ἢ πάροικος ἔσται σοι ἕως τοῦ ἔτους τῆς ἀφέσεως ἐργάται παρὰ σοὶ (41) καὶ ἐξελεύσεται τῇ ἀφέσει, καὶ τὰ τέχνα αὐτοῦ μετ' αὐτοῦ, καὶ ἀπελεύσεται εἰς τὴν γενεάν αὐτοῦ, εἰς τὴν κατάσχασιν τὴν πατρικὴν ἀποδραμεῖται (42)»³.

Ὅμως ἐπιτρέπεται ἡ δουλοκτημοσύνη ὅσον ἀφορᾷ εἰς ἄλλους λαοὺς⁴ τῶν δούλων μεταβιβαζομένων ἀπὸ πατέρα εἰς υἱὸν κληρονομικῶ δικαιοῦματι. Πάντως παρ' ὅλον ὅτι ὑφίσταται ἡ ἐλαστικὴ διάταξις τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Ἑβραίων παροίκων μετὰ ἑπταετίαν, ἡ διάταξις αὕτη ἠτόνησεν, διὰ νὰ καθιερωθῇ ἡ πεντηχονταετία. Ἐπίσης ἡ μεταξὺ Ἑβραίων τοκοληψία δὲν ὑφίσταται ἐπιτρεπομένης ταύτης εἰς δάνεια παρεχόμενα εἰς μὴ Ἑβραίους⁵. Ἡ Βίβλος σχετικῶς ἀναφέρει : «... εἰάν δὲ πένηται ὁ ἀδελφός σου ὁ μετὰ σοῦ, καὶ ἀδυνατήσῃ ταῖς χερσὶ παρὰ σοὶ καὶ ἀντιλήψῃ αὐτοῦ ὡς προσηλύ-

1. A. Lods : σελ. 234.

2. A. Lods : σελ. 452, 453.

3. Βίβλος : Λευιτικόν, Κεφ. ΚΕ.

4. «Καὶ παῖς καὶ παιδίσει ὅσοι ἂν γένωνται σοι, ἀπὸ τῶν ἔθνῶν ὅσοι κύκλω σοῦ εἰσιν ἀπ' αὐτῶν κτήσεσθε δοῦλον ἢ δοῦλην» (45) (Βίβλος : Λευιτικόν, Κεφ. ΚΕ).

5. Βίβλος : Λευιτικόν, Κεφ. ΚΕ, 10.

του και παροίκου και ζήσεται ὁ ἀδελφός σου μετὰ σοῦ (36) οὐ λήψῃ παρ' αὐτοῦ τέκνον οὐδὲ ἐπὶ πλήθει και φοβηθήσῃ τὸν Θεόν σου ἐγὼ Κύριος· και ζήσεται ὁ ἀδελφός σου μετὰ σοῦ (37)· τὸ ἀργύριόν σου οὐ δώσεις αὐτῷ ἐπὶ τόκῳ» και ἐπὶ πλεονασμῷ οὐ δώσεις αὐτῷ τὰ βρώματά σου (38) ¹. "Ὁμως ἐπιτρέπεται ὁ τόκος ὅταν γίνεται δανεισμός εἰς μὴ Ἑβραίους : «Και θέλεις δανεῖζειν εἰς πολλὰ ἔθνη, σὺ δὲ δὲν θέλεις δανεῖζεσθαι...» ².

Οἱ Ἑβραῖοι ἐπίσης ἐπιδίδονται και εἰς τὴν βιομηχανίαν, περισσότερο ὅμως εἰς τὸν μεταπρατισμόν, ἰδιαίτερος ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς βαβυλωνιακῆς αἰχμαλωσίας. Πρὸ τῆς περιόδου αὐτῆς τὸ διεθνὲς ἐμπόριον τὸ διεξάγουν, παρ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν βασιλέων Σολομῶντος, Ἀχάμπ, Ἰωζαφέτ, οἱ Φοινίκες (Χανααναῖοι) και οἱ Ἀραβες, ἰδίως οἱ πρῶτοι, οἵτινες ἰδιαίτερος ἐπιδίδονται εἰς τὸ ἐμπόριον ὥστε διὰ τῆς λέξεως «Χαναναῖος» ἠγνόουν τὸν ἔμπορον ².

Ἀπὸ τὴν Ἀραβίαν εἰσάγουν ἀρώματα, λιβανωτά, ζυλεῖαν, ἐνῷ ἀπὸ τὴν Βαβυλῶνα τὰ καραβάνια μεταφέρουν ἐξαίρετα ὑφάσματα, τάπητας και πανάκριβα ἐμπορεύματα. Ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον μεταφέρουν ὕψωρος, ριπίδια, σανδάλια, ἐνῷ ἀπὸ τὴν Φοινίχην προμηθεύονται ζυλεῖαν, χειροτεχνήματα και διάφορα ἄλλα προϊόντα ³. Ὡς μέσον συναλλαγῶν δὲ χρησιμοποιοῦν κατ' ἀρχὰς βώλους χρυσοῦ και ἀργύρου και βραδύτερον, ἐπὶ βασιλείας Ἰεζεκία (VI αἰών), νομίσματα ⁴.

"Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἱεραρχίαν τὴν ἐξουσίαν εἰς τοὺς Ἑβραίους ἀσκοῦν οἱ ἱερεῖς, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν βασιλέα, ὅστις εἶναι ὁ ἀνώτατος ἀρχηγός τοῦ κράτους και τοῦ στρατοῦ. Πέριξ δὲ τοῦ θρόνου εὐρίσκονται οἱ προύχοντες και οἱ ἐπιφανέστεροι τῶν πολιτῶν. Μὲ τὴν παρέλευσιν ὅμως τοῦ χρόνου, λόγῳ τῆς ἀτομιστικῆς οἰκονομικῆς ὀργανώσεως και τῶν μεγάλων γαιοκτησιῶν, δημιουργεῖται μία τάξις πτωχῶν ἀγροτῶν, οἵτινες ἐγκαταλείπουν τὴν ὑπαιθρον και καταφεύγουν και πάλιν εἰς τὰ ὄρη, ἐξασκοῦντες τὴν ληστείαν.

Τὸ ἐμπόριον ἐπίσης συντελεῖ εἰς τὴν ἐτι μεγαλυτέραν συγκέντρωσιν τοῦ πλοῦτου εἰς χεῖρας τῶν ὀλίγων, οἱ ὅποιοι ἀγοράζουν τὰς γαίας τῶν πτωχῶν καλλιεργητῶν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐπέρχεται μεγαλύτερος κοινωνικὸς διαφορισμός και νὰ διευρύνεται τὸ χάσμα μεταξὺ πλουσιῶν και πτωχῶν εἰς βάρος τῆς κοινωνικῆς ἰσορροπίας. Εἰς μίαν τοιαύτην κατάστασιν, τὴν ὅποιαν ἐξέθρεψεν ὁ παράγων τῶν πολέμων, τῆς ἔνεκα τῶν καταστροφῶν ἀπογυμνώσεως τῶν γαιῶν, τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορικῆς καπιταλισμοῦ, ὅστις ἐξέθρεψεν εἰς μεγα-

1. Βίβλος : Λευϊτικόν, Κεφ. ΚΕ.

2. A. Lods : σελ. 453.

3. A. Lods : σελ. 452.

4. Εἰς τρίτος ἡρωδιανὸς ἡγεμών, καλούμενος Φίλιππος, ἐξελληνισθείς, ἀναφέρεται ὅτι ἔκοψε νομίσματα φέροντα τὸ πρόσωπόν του (Ch. Guignebert : σελ. 8).

λύτερον βαθμὸν τὴν τάξιν τῶν μεγαλοῖδιοκτητῶν, οἵτινες προβαίνουν εἰς ἐγ-
γείους τοποθετήσεις τῶν ἀποκομιζομένων ἐκ τοῦ ἐμπορίου κερδῶν, ὁ προ-
φητισμὸς περιβάλλει ὀλόκληρον τὴν Παλαιστίνην, ἐπικαλούμενος τὴν ἔλευσιν
τοῦ Σωτῆρος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ Ἔθνους καὶ τοῦ Αὐτρωτοῦ τῶν πτωχῶν.

Ὁ προφητισμὸς αὐτὸς παρουσιάζεται, ὡς λέγει ὁ J. De Groot, μὲ τὴν
μορφήν δύο ρευμάτων, ἕκαστον τῶν ὁποίων ἔχει καὶ διαφορετικὴν κατεύθυν-
σιν «... τῶν λαϊκῶν ρητόρων, οἵτινες γίνονται οἱ ὑπερασπισταὶ τῶν πτωχῶν
ζητοῦντες τὴν ἰσότητά, καὶ τῶν θρησκευτικῶν δικαστῶν, οἱ ὁποῖοι κυ-
τηριάζουν τὰ ἐλαττώματα ὄλων»¹.

Αἱ κοινωνικαὶ ἀντιθέσεις ὁμῶς ἦτο ἡ μίξ πλευρὰ τοῦ δράματος ἡ ἐτέρα
ἀφεύρα εἰς τὰς συχνὰς πολεμικὰς συγκρούσεις καὶ κατακτήσεις. Ἡ Παλαι-
στίνη, ὅσα μεταξὺ Νείλου καὶ Μεσοποταμίας, ναὶ μὲν λόγῳ θέσεως ἡννο-
εῖτο εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου, ὁμῶς ἦτο ὑπὸ συνεχῆ πολεμικὴν ἀπει-
λὴν καὶ καταστροφὴν, διότι ἦτο ἡ γέφυρα διελύσεως τοῦ ἐκάστοτε κατα-
κτητοῦ, Αἰγυπτίων, Ἀσσυρίων, Βαβυλωνίων καὶ Περσῶν, τούτων δὲ ἡττη-
θέντων ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἡ Παλαιστίνη ἐγένετο ἐπαρχία τῆς ἀπεράν-
του αὐτοκρατορίας του.

5. Πρὶν ἢ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν οἰκονομίαν τῆς Μεσοποταμίας, θὰ ὁμιλή-
σωμεν περὶ τῆς Οἰκονομίας τῶν Χετταίων², οἵτινες ἐδρασαν βορείως τῶν Φοι-
νίκων, ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ.

Τὸ ὀροπέδιον τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁμοιάζει μὲ τὴν ρωσικὴν στέππαν, τῆς
ἁποίας εἶναι πρόεκτασις καὶ μὲ τὴν ὁποίαν ἔχει τοὺς αὐτοὺς κλιματολογικοὺς
ἄρους. Τὸ ὑπερβολικὸν ψῦχος καὶ αἱ καταρρακτώδεις βροχαὶ κυριαρχοῦν εἰς
μὴν ἕκτασιν ἀρχίζουσαν ἀπὸ τὰς κλιτῶς τοῦ Ταύρου καὶ καταλήγουσαν μέγρι
τῶν λοφωδῶν ἐκτάσεων, αἵτινες ἀντικρύζουν τὴν Μαύρην θάλασσαν. Εἰς τὴν
περιοχὴν αὐτὴν δυνάμεθα νὰ εὕρωμεν φιλόξενον κλίμα καὶ εὐφορον γῆν,
καλυπτομένην ὑπὸ δένδρων. Εἰς τὸν γεωφυσικὸν αὐτὸν χῶρον ἀνέπτυξαν τὸν
πολιτισμὸν των οἱ ἰνδοευρωπαῖοι Χετταῖοι ἢ Χιττίται³, οἱ ὁποῖοι κατὰ τὴν

1. P. De Coubertin : Histoire Universelle, Paris 1936, τόμ. I, σελ. 24.

2. W. Wright : The Empire of the Hittites, London 1884.—A. Sayce : The Hittites, the story of a Forgotten empire, London 1910.—J. Garstang : The Hittite Empire, London 1929.—E. Cavaignac : Le problème Hittite, Paris 1936.—L. Delaporte : Les Hittites, Paris 1936.—G. Furlani : Saggi della civiltà degli Hittiti, 1939.—G. Contenau : La civilisation des Hittites et les Hurrites du Mitanni, Paris 1948.—O. R. Gurnay : The Hittites, London 1954.

3. Ὡνομάζοντο καὶ Χαττί ἢ Χέθ ἢ Χέτα, ὡς ἐκάλουν τοὺτους οἱ Αἰγύπτιοι, ἐνῶ οἱ Μεσοποταμίοι τοὺς ἐκάλουν Μούρσκους καὶ τὴν χώραν των Μουρσκαγία (H. Hall : *Enf. An.*, σελ. 327). Εἰς τὴν Ὀδύσειαν γίνεται μνεία περὶ αὐτῶν ὡς τῶν ἔναντι τῆς νήσου Λέ-
σβου κατοικοῦντων, τῶν Κεττίων (Ὀδύσεια : PA, 520).

«ΑΡΧΕΙΟΝ» Δ. Ε. Καλιτσουκάκη, Τόμ. 41ος (1961), Τεύχ. Β'

Π π.Χ. χιλιετηρίδα λαξεύουν τὸν πολιτισμὸν των καὶ τοὺς ὁποίους συναντῶμεν καὶ εἰς τὴν Συρίαν, ὅπου ἔρχονται εἰς συνεχεῖς συγκρούσεις μὲ τοὺς Ἑβραίους¹, ἀφοῦ πρώτον ἐκδιώκουν τοὺς ἐκεῖ ἐγκατεστημένους Χουρίτας. Ἠναγκασμένοι οἱ Χετταῖοι νὰ διανοίξουν τὰς ἐμπορικὰς των ὁδοὺς, οὐχὶ μόνον στρέφονται πρὸς νότον ἀλλὰ καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολάς, διεξάγοντες αἰματηροὺς πολέμους μὲ τοὺς Μιτάννε, οἵτινες κατέχουν τὸ βόρειον τμήμα τοῦ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου, καὶ τοὺς Ἀσσυρίους καὶ Βαβυλωνίους.

Οἱ Χετταῖοι μέχρι τῆς I π.Χ. χιλιετηρίδος, ἀποτελοῦν ἓνα τῶν σημαντικωτέρων λαῶν τοῦ ἱστορικοῦ δράματος, τὸ ὁποῖον ἐπαίχθη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς.

Ἡ ἐποχὴ τοῦ θριάμβου συμπίπτει μὲ τὴν περίοδον τῆς αὐτοκρατορίας των, ἥτις περιλαμβάνει δεκατρεῖς κατὰ σειρὰν βασιλεύσαντας ἡγεμόνας, τῶν ὁποίων σπουδαιότεροι ἦσαν ὁ Τουδχαλίγιας II (1460-1440 π.Χ.), ὁ Χαττουζίλις II (1420-1400 π.Χ.), ὁ Σουπιλιουλιύμας (1380-1340 π.Χ.), ὁ Μουρσίλις II (1339-1306) καὶ ὁ Χαττουζίλις III (1275-1250), διακριθέντες οὐχὶ μόνον διὰ τὰ πολεμικὰ των ἔργων ἀλλὰ καὶ διὰ τὰς εἰρηνικὰς προσπαθείας των. Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων προσπαθειῶν πολὺ ὀλίγα γνωρίζομεν διὰ τὴν Οἰκονομίαν τῶν Χετταίων.

Ἐκ τῶν ὀλίγων γνώσεων, ὅμως, τὰς ὁποίας περὶ αὐτῶν ἔχομεν, εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ γεωργία, ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ μεταλλοτεχνία εἶχον κάμει ἀξιοσημείωτον πρόοδον.

Σχετικῶς μὲ τὴν καλλιέργειαν τῶν διαφόρων ἀγαθῶν γνωρίζομεν, ὅτι τὰῦτα εἶναι ἐκ τῶν δημητριακῶν², ὁ σῖτος, ἡ κριθή, ἐκ δὲ τῶν ψυχανθῶν, οἱ φασιόλοι καὶ τὰ πῖσα (πιζέλια). Ἐπίσης καλλιεργεῖται ἡ ἄμπελος, ἥτις προσφέρει λίαν εὐγέστους σταφυλάς διὰ νὰ παραχθῇ ἐξαίρετος οἶνος, ὁ ὁποῖος καταναλίσκεται μὲ τὸν ζῦθον, τὸν ὁποῖον παρασκευάζουν ἐξ ἀμύλου³. Ἡ ἐλαία δὲν φύεται, διὸ καὶ χρησιμοποιοῦν τὸ ἔλαιον τῆς ἀμυγδαλαίας. Ἐπίσης εὐδοκίμοῦν ἡ μορέα καὶ ἡ ἀπιδέα⁴.

Ἡ κτηνοτροφία εἶναι καὶ αὕτη προηγμένη καὶ μεταξὺ τῶν διατρεφομένων ζώων εἶναι ὁ χοῖρος, ἡ αἰζ, τὸ πρόβατον, ὁ βούβαλος, καὶ ὁ βοῦς, ὅστις σύρει ἄροτρον φέρον μεταλλικὸν ὄνιον. Ἐπίσης ὁ κύων φυλάττει τὰ ποιμνία, ὁ ὄνος χρησιμοποιεῖται διὰ τὰς μεταφοράς, ὁ ἵππος δὲ εἶναι οὐχὶ μόνον γνωστὸς εἰς τοὺς Χετταίους ἀλλὰ ζευγνύεται καὶ εἰς τὰ ἄρματά των, ὁ δὲ ἡμίονος εἶναι

1. Ἡ Βίβλος ἀναφέρεται τόσον εἰς τὴν μίαν ὅσον καὶ τὴν ἄλλην περίοδον τῆς ἱστορίας των (Λευιτικὸν ΙΗ', Κ' Δευτερονόμιον ΚΒ' Βασιλειῶν Α', Βασιλειῶν Β', Ἐξοδος Γ', Κριταί, Ἡσαίας).

2. O. R. Gurnay : σελ. 81.

3, 4. O. R. Gurnay : ἐνθ' ἀν., σελ. 82 καὶ L. Delaporte : ἐνθ' ἀν., σελ. 233.

τὸ ἀκριβώτερον ἐξ ὄλων τῶν τετραπόδων, ὡς μᾶς πληροφοροῦν οἱ διάφοροι τιμοκατάλογοι τῶν Χετταίων¹. Ἐκ τῶν τιμοκαταλόγων ἐπίσης πληροφοροῦμεθα σχετικῶς μὲ τὰς τιμὰς τῶν διαφόρων ἀγαθῶν: ἐλαίου, κρέατος, δερμάτων, σπόρων, βουτύρου, οἴνου, εἰδῶν πρώτης ἀνάγκης, εἰδῶν ἱματισμοῦ, καὶ μέλιτος τοῦ ὁποίου ἡ παραγωγή παρὰ τοῖς Χετταίοις εἶναι ἀξιοσημείωτος κλπ.

Ἡ μεταλλοτεχνία εἶναι ἐξαιρετικῶς προωδευμένη εἰς τοὺς Χετταίους καὶ οἱ Χετταῖοι τεχνίται ἐπιτυχῶν κέρδη ἐκ τῶν πωλουμένων ἀντικειμένων τὰ ὅποια τόσον περιτέχνως κατασκευάζουν. Ὁ χαλκὸς ἀφθονεῖ εἰς Ταυρικὴν καὶ Ἀσσυρίαν ὅμως εἰσάγεται εἰς τὴν χώραν τῶν Χετταίων καὶ ἐξ Ἀλασσίγια, πιθανῶς τῆς Κύπρου, ἣτις καταληφθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μονταβαλλοῦ κατέστη ἀνεξάρτητον βασιλεῖον ἐντὸς τῆς ὁμοσπονδιακῆς αὐτοκρατορίας ἐπὶ βασιλείῳ Ἀρνούβανδα III (1220-1190 π.Χ.)². Τὸν χαλκὸν δὲ προσμίγουν μὲ κασσίτερον, διὰ νὰ παραγάγουν ὀρείχαλκον, ὅστις χρησιμεύει διὰ τὴν κατασκευὴν ἐργαλείων καὶ ὄπλων³. Ἡ ἐπεξεργασία τοῦ σιδήρου ἀποτελεῖ προνόμιον τῶν Χετταίων, οἱ ὅποιοι τὸν κατεργάζοντο πρὸ τῶν ἄλλων λαῶν, μολονότι οὐχὶ εὐκόλως, διὸ καὶ τὸ μέταλλον ἐθεωρεῖτο πολύτιμον κατὰ τὴν II π.Χ. χιλιετηρίδα, λόγῳ τοῦ ὅτι ἡ κατεργασία τοῦ σιδήρου ἀπαιτεῖ ὠρισμένους ὄρους καὶ ἐμφανίζει δυσχερείας προερχομένας ἐκ τῆς ἀπαιτουμένης κατὰ τὴν τῆξιν τοῦ μετάλλου θερμοκρασίας⁴. Ἐξαγωγαὶ μετάλλων ὡς ὁ χαλκὸς, ὁ κασσίτερος καὶ ὁ σίδηρος ἐπιτρέπουν εἰς τοὺς Χετταίους νὰ ἐφοδισθοῦν μὲ διάφορα ἄλλα εἰς αὐτοὺς ἀναγκαῖα ἀγαθὰ. Οὕτω συναντῶμεν ἀνεπτυγμένας ἐμπορικὰς σχέσεις μὲ γειτονικοὺς τῶν Χετταίων λαοὺς⁵, ὅπου τὰ μέταλλα ἔχουν τὸν πρῶτον λόγον.

1. G. Contenau: ἐνθ' ἀν., σελ. 111 καὶ σελ. 129. Οἱ τιμοκατάλογοι οὗτοι ἐτοιμάζονται ὑπὸ τοῦ Κράτους καὶ μετροῦνται εἰς σίκλους (8,4 γραμ.) καὶ μᾶς ἐν σχέσει 1 μῶ= 60 σίκλοι. Εἰς τῶν ἀνακαλυφθέντων τιμοκαταλόγων ἔχει ὡς κατωτέρω:

- 1 πρόβατον = 1 σίκλος
- 1 ἀγελὰς = 7 σίκλοι
- 1 ἵππος ζευγνυόμενος = 20-30 σίκλοι
- 1 βοῦς ἀρόσεως = 15 σίκλοι
- 1 βούβαλος = 10 σίκλοι
- 1 ἡμίονος = 1 μῶ
- 1 αἰξ = 2/3 σίκλοι
- 1 ἵππος = 1/4 σίκλοι.

2. O. R. Gurnay: σελ. 87 καὶ E. Cavaignac: σελ. 104.

3. O. R. Gurnay: σελ. 82.

4. O. R. Gurnay: σελ. 83. "Ὅμως ἐνῶ κατ' ἀρχὴν ὁ σίδηρος ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς εἶδος πολυτελείας, μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου τὸν μετεχειρίζοντο εἰς τὴν κατασκευὴν ἐργαλείων καὶ ὄπλων (G. Contenau: σελ. 112).

5. Ὡς διάμεσοι ἐπαφελούνται οἱ ἔβραιοι ἰδίως μεταξὺ Χετταίων καὶ Αἰγυπτίων ἐπὶ Σολομώντος (E. Cavaignac: σελ. 135).

Σχετικῶς μὲ τὸ μέσον συναλλαγῶν, οἱ Χετταῖοι χρησιμοποιοῦν κατὰ τὰ πρῶτα στάδια τῆς ἱστορίας των ὠρισμένο βάρος κριθῆς βραδύτερον δὲ καὶ βῶλους ἢ δακτυλίους ἐξ ἀργύρου ζυγίζομένους¹. Τὸ μέσον συναλλαγῶν βοηθεῖ τοὺς Χετταίους εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῶν ἐμπορικῶν των συναλλαγῶν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Οἰκονομίας των, ἣ ὁποία κατὰ τὴν νεοχεττικὴν περίοδον (I π.Χ. χιλιετηρὶς) μὲ τὴν κοπὴν νομισμάτων², φθάνει εἰς ἀξιοσημείωτον βαθμὸν προόδου.

Ἄλλὰ καὶ τὸ φαινόμενον τῆς πίστεως δὲν ἔλλειπε ἀπὸ τῶν οἰκονομικῶν βίων τῶν Χετταίων δεδομένου ὅτι ἐκ τῶν εἰς Κιρκούκ ἀνευρεθέντων μνημείων πληροφοροῦμεθα περὶ αὐτῆς, τοῦ ὕψους τοῦ τόκου ἀνερχομένου εἰς 50%³.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς κοινωνίας τῶν Χετταίων, συναντῶμεν δύο βασικὰς τάξεις : τοὺς κατέχοντας μεγάλας ἐκτάσεις γῆς φεουδάρχας (σαχάν) καὶ τοὺς καλλιεργοῦντας τὰς γαίας των (λοῦτσι), παλουμένους καὶ ἀγοραζομένους ἄνευ τοῦ κτήματος⁴. Τὸ φέουδον παρέχεται ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ φεουδάρχου ἀποδίδεται καὶ πάλιν εἰς αὐτόν. Τὸ ἴδιον συμβαίνει καὶ μὲ τοὺς μικροκαλλιεργητάς. Τούτων μετὰ θάνατον των, τὰ χορηγούμενα εἰς αὐτοὺς κοινοτικὰ κτήματα ἐπιστρέφονται εἰς τὴν κοινότητα⁵. Οἱ ναοὶ ἐπίσης κατέχουν μεγάλας ἐκτάσεις γῆς, ὡς κράτος ἐν κράτει, παραχωροῦν δὲ γαίας εἰς καλλιεργητάς ἔναντι ἀντιπαροχῆς εἰς εἶδος⁶.

Ἡ γεωργία γενικῶς τυγχάνει τῆς προστασίας τοῦ κράτους, τὸ ὁποῖον παρέχει καὶ ὠρισμένην προστασίαν ἐπὶ τῶν μισθῶν⁶ καὶ ἀπαλλαγὴν τῶν καλλιεργητῶν ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ταύτην ὁμως ὀφείλει νὰ παρέχῃ ὁ φεουδάρχης ἰδίαις δαπάναις, καὶ ὁ λόγος τῆς γενέσεως τῆς φεουδαρχίας εἰς τοὺς Χετταίους εἰς τοῦτο ἀκριβῶς ὀφείλεται⁷.

Πλὴν τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὴν γεωργίαν, ἔχομεν καὶ διαφόρους ἄλλους ἐπαγγελματίας, οἰκοδόμους, τεχνίτας μετάλλου⁸, δέρματος, ἀγγειοπλάστας.

1. O. R. Gurnay : σελ. 84.

2. L. Delaporte : ἔνθ' ἀν., σελ. 237.

3. O. R. Gurnay : σελ. 103.

4. O. R. Gurnay : Αὐτόθι. Ἡ ἀμοιβὴ τῶν γυναικῶν εἶναι κατωτέρα τῶν ἀνδρῶν, φθάνουσα τὰ 2/5 τοῦ μισθοῦ των (L. Delaporte : ἔνθ' ἀν., σελ. 240).

5. O. R. Gurnay : σελ. 103. Ἡ ἀμοιβὴ τῶν γυναικῶν εἶναι κατωτέρα τῶν ἀνδρῶν φθάνουσα τὰ 2/5 τοῦ μισθοῦ των (L. Delaporte : ἔνθ' ἀν., σελ. 240). Ἐπίσης διαφορισμὸς μισθῶν ὑφίσταται μεταξύ ἐλευθέρων καὶ δούλων τῶν πρώτων ἀνερχομένων εἰς 10 σίκλους τῶν δευτέρων εἰς 6 σίκλους. Ἡ ἀγοραστικὴ δὲ ἱκανότης τοῦ σίκλου ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς ἐσοδείας. Οὕτω εἰς ἐποχὴν εὐφορίας 1 σίκλος ἰσοδυναμεῖ μὲ 5 ἑκατόλιτρα σίτου (Cavaignac : Αὐτόθι).

6. G. Contenau : σελ. 115.

7. E. Cavaignac : σελ. 106 καὶ G. Contenau : σελ. 116.

8. Τούτων αἱ ἀμοιβαὶ εἶναι εἰς μέταλλον μὴ ἐπεξεργασμένον (O. R. Gurnay : ἔνθ' ἀν. σελ. 112).

τάσσονται ὑπὸ τοῦ Κράτους¹. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ Οἰκονομία τῶν Χετταίων, οἵτινες χαρακτηρίζονται ὡς εἰς τῶν αἰνιγματικῶν λαῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων οἵτινες παρηκολούθησαν τὰ ἔγνη των ἀπὸ Αἰγύπτου μέχρι Μεσοποταμίας, περὶ τῆς Οἰκονομίας τῶν λαῶν τῆς ὁποίας θὰ ὁμιλήσωμεν ἀμέσως κατωτέρω.

6. Ἡ ἀρχαία Μεσοποταμία² ἐκλήθη καὶ χώρα τῶν δύο ποταμῶν τοῦτο δὲ διότι ὁλόκληρος ἡ δραστηριότης τῶν λαῶν οἱ ὅποιοι κατώκησαν τὴν Μεσοποταμίαν συνεκεντρώθη εἰς τὴν διχρροομένην ὑπὸ τοῦ Εὐφράτου καὶ Τίγρητος χώραν. Ἐκ τῶν δύο αὐτῶν ποταμῶν ὁ πρῶτος ρεεῖ ἡρέμως καὶ ἡ περὶ αὐτὸν περιοχὴ εἶναι λίαν γόνιμος, ὁ δεῦτερος εἶναι μεγαλύτερος εἰς ὄγκον ὕδατος, αἱ ὄχθαι του εἶναι ἐλώδεις καὶ ἡ ροὴ τῶν ὕδατων του περισσότερον ταχεῖα. Διὸ καὶ αἱ περισσότεραι πόλεις ἰδρῦθησαν πλησίον τοῦ Εὐφράτου.

Οἱ πρῶτοι κάτοικοι οἱ Σουμέριοι προερχόμενοι πιθανῶς ἐκ τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης³ ἐγκατεστάθησαν εἰς τὴν εὐφορον περιοχὴν τῆς Σουμερίας (εἰς αὐτὴν ἀνήκουν αἱ πόλεις Ἐριντοῦ, Οὐρ, Λάρσαμ, Σουρουπάκκ, Νιππούρ, Οὐμμα, Οὐρούκ, Λαγκάς) καὶ ἤρχισαν νὰ καλλιεργοῦν μικρὰ τεμάχια ἐδάφους ὥστε ἄλιγον κατ' ἄλιγον νὰ δημιουργηθῇ ἡ ἀνάγκη μιᾶς περισσώτερον συνεπτυγμένης κοινωνίας. Οἱ Ἀκκᾶδες ἐγκατασταθέντες βορείως τῶν Σουμερίων κατέλαβον τὸ κέντρον τῆς Μεσοποταμίας (εἰς αὐτὴν ἀνήκουν αἱ πόλεις Μπαρσίπη, Βαβυλών, Κίς, Σιππάρ). Οἱ νομάδες πάλιν οἵτινες διέτρεχον τὴν περιοχὴν τῆς Μεσοποταμίας ὑπετάγησαν εὐκόλως προστεθέντες εἰς τὴν τάξιν τῶν δούλων ἐνῶ οἱ ἔχοντες μεγαλυτέρας καὶ περισσώτερον ἀποδοτικὰς γαίας ἐπέβαλον τὴν ἐξουσίαν των ἐφ' ὧν.

Οἱ Σουμέριοι ἡγεμόνες προέβησαν εἰς μίαν σειρὰν ἔργων ἀρδεύσεως πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως ἀναπτυχθῇ ἡ ἀπόδοσις τοῦ ἐδάφους τὰ ἔργα δὲ αὐτὰ συναντῶμεν οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν προακκαδικὴν περίοδον ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἀκκαδικὴν καὶ νεοβαβυλωνιακὴν τοιαύτην. Πλὴν τῶν ἀρευτικῶν ἔργων καὶ εἰς τὸν τομέα τῶν οἰκοδομικῶν τοιούτων τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐμπορίου μία σειρὰ ἡγεμόνων ἀπὸ τῆς προακκαδικῆς περιόδου μέχρι κατὰ τὴν ἀποδοτικῆς τῆς νεωτέρας Βαβυλώνας συνδέουν μὲ τὰ αὐτὰ τὸ ὄνομα των καὶ τοῦ ἀρχαίου δράματος τῆς Μεσοποταμίας.

1. O. R. Gurnay : *ἔνθ' ἄν.*, σελ. 103.

2. L. W. King : *A history of Sumer and Akkad* London, 1910.—M. Jastrow : *The civilisation of Babylonia and Assyria*, 1915.—T. Breasted : *History of Assyria*, 1923.—L. Delaporte : *La Mesopotamie (Les civilisations Babylonienne et Assyrienne)*, Paris 1923.—L. C. Wooley : *Les Soumeriens*, Paris 1930.—A. Rogers : *A history of Babylon and Assyria*.—G. Contenau : *Sumer et Akkad*, Paris 1938.

3. Ἐπὶ τοῦ τόπου προελεύσεως τῶν Σουμερίων διετυπώθησαν τρεῖς ὑποθέσεις, ἡ πρώτη ἐπι προήρχοντο ἐκ Δυτικῆς Ἀσίας, ἡ δευτέρα ἐξ Ἀραβίας καὶ ἡ τρίτη ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Νεκρᾶς Θαλάσσης, ὅτι ἡ Ἀραβία ἦτο τὸ λίκνον τῶν σησαντικῶν λαῶν. Ἡ δευτέρα εἶναι καὶ ἡ πιθανώτερα, δεδομένου ὅτι ἡ ὑπόθεσις αὕτη πλησιάζει καὶ μὲ τὴν ἀποψιν ἐπι προήρχοντο ἐξ Ἀραβίας, ἥτις ἦτο καὶ τὸ λίκνον τῶν σημητικῶν λαῶν.

Οὔτοι ἀπολαμβάνουν ἐλευθερίας καὶ μόνον εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις ἐπι-
 Ἔκ τῶν ἡγεμόνων τῆς προακκαδικῆς περιόδου ὁ Ἐουνάτουμ διανοίγει
 τὸ κανάλιον Χουμμαδίμσα εἰς ὃ προσθέτει δεξαμενὴν χωρητικότητος μεγα-
 λυτέρας τῶν 1000 ἑκατολίτρων τὸ ὁποῖον ἔτι περισσότερον ἐνίσχυσεν ὁ ἀνεψιὸς
 τοῦ Ἐντεμίνα ὅστις προέβη εἰς τὴν κατασκευὴν ἑτέρου καναλίου ἐνώνυτος
 τοὺς δύο ποταμούς, διὰ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργον βραδύτερον ὁ Οὐραγκακίνα ¹.
 Ὁ τελευταῖος συνέδεσεν ἐπίσης τὸ ὄνομά του μὲ βαθυτάτας κοινωνικὰς
 μεταρρυθμίσεις αἵτινες ἀνεκούφησαν τὸν λαὸν καὶ ἔθιξαν τὴν τάξιν τῶν ἱερέων
 οἵτινες εἶχον τὸ προβάδισμα εἰς τὴν κοινωνικὴν ἱεραρχίαν τῶν Σουμερίων ².
 Οὕτω τὴν III π.Χ. χιλιετηρίδα εἰμεθα μάρτυρες μιᾶς πολιτικῆς τὴν ὁποίαν θὰ
 συναντήσωμεν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους τῆς ἱστορίας, ὁ βασιλεὺς νὰ ἐνοῦται
 μετὰ τοῦ λαοῦ κατὰ τοῦ κλήρου καὶ τῶν εὐγενῶν.

Κατὰ τὴν Ἀκκαδικὴν περίοδον ὁ πρῶτος ἡγεμὼν Σαργκῶν I (2872-2817
 π.Χ.) γενικεῦει καὶ ἐπεκτείνει τὴ σύστημα τῶν ἀρδευτικῶν καναλιῶν.
 Οὗτος ἐπεκτείνει τὴν κυριαρχίαν του ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου μέχρι
 τῆς Μεσογείου καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του Μεσοποτάμιοι ἔμποροι ἐγκαθίστανται
 εἰς Καπαδοκίαν.

Ἐπὶ Ναράμ Σιν (2795-2739 π.Χ.) τρίτου υἱοῦ τοῦ Σαργκῶν ἡ Μεσοπο-
 ταμία γνωρίζει τὸν θρίαμβον συγκεντρώνουσα τὸν πλοῦτον τῶν ἀπεράντων
 ἐπαρχιῶν, καὶ ἡ Οἰκονομία προωθεῖται ἕως τὸν πλέον ὑψηλὸν βαθμὸν ἀνάδοι.
 Εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ αὐξήσῃ τοὺς πόρους του ὁ ἡγεμὼν αὐτὸς ἐπι-
 χειρεῖ πολλὰ μακρυνὰς ἐξερευνήσεις.

Κατὰ τὴν περίοδον τῆς κυριαρχίας τῶν ἀπὸ βορειοανατολικῶς τοῦ Τί-
 γρητος εἰσβαλόντων Γκουτιῶν ὁ πλέον ἐπιφανὴς ἡγεμὼν εἶναι ὁ Γκουτέα
 (2600 π.Χ.) ὅστις εἰς τοὺς περιφήμους δύο «κυλίνδρους» του ἀναφέρει σχε-
 τικῶς μὲ τὸ ἔργον του.

Συμφώνως λοιπὸν πρὸς τὰ γραπτὰ τῶν «κυλίνδρων» ³ γνωρίζομεν ὅτι
 ὁ Γκουτέα ἀπεφάσισε τὴν ἐπανανέγερσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ε-Νινοῦ. Διὰ νὰ κατα-
 σκευασθῇ ὁ ναὸς αὐτὸς παρήλθεν μία δεκαετηρὶς περίπου, ἐν ἔτος διὰ νὰ ἀνευ-
 ρεθοῦν οἱ λίθοι, ἐπτά ὀλόκληρα ἔτη διὰ τὴν κατεργασία των καὶ μόνον ἐπτά
 ἡμέραι διὰ τὴν τοποθέτησίν των. Αἱ πῦλαι ἐστολίσθησαν μὲ λέοντας τοὺς
 ὁποίους ἐκάλυψαν μὲ στιλβωμένον μέταλλο, κατόπιν διαταγῆς τοῦ Γκουτέα,
 χρυσοῦς μετεφέρθη ἀπὸ τὴν Συρίαν καὶ τὴν Κιλικίαν, ἐνῶ πορφῦρες διὰ βαφῆν
 καὶ πολύτιμοι λίθοι ἤλθον ἀπὸ τὴν Ἀραβίαν καὶ τὸν Περσικὸν κόλπον.

Προσέτι ὁ Γκουτέα διανοίγει τὴν διώρυγα Νιγκισοῦ-Οὔσουμγκάλ
 Ἰνχ δι' αὐτῆς μεταφερθῶσιν λίθοι, ξυλεῖα καὶ μέταλλα καὶ οἰκοδομεῖ τεχνητὸν

1. L. Delaporte : *ἔνθ' ἀν.*, σελ. 116.

2. L. King : *ἔνθ' ἀν.*, Κεφ. VI.

3. P. Carleton : σελ. 170 κ.ἑπ.

4. L. Delaporte : σελ. 116.

λιμένα διὰ τὴν ἐκφόρτωσιν τῶν ὑλικῶν ⁴ ἀνατιθεμένης τῆς φρουρήσεως τῶν ποτιστικῶν μηχανῶν καὶ ἄλλων γεωργικῶν ἐργαλείων εἰς τοὺς καλλιεργητάς τοῦ ναοῦ ¹. Ἐπίσης οὗτος προσπαθεῖ νὰ ἐπιβάλλῃ τὴν κοινωνικὴν ἰσοροπίαν ὑποστηρίζων τοὺς ἀδύνατους ἔναντι τῶν ἰσχυρῶν. Εἰς ἀνακαλυφθεῖσαν ἐπιγραφὴν ἀναγράφονται τὰ ἀποτελέσματα τῆς πολιτικῆς τοῦ Γκουτέα : «Ἐπὶ ἑπτὰ ἔτη ἡ ὑπηρέτρια ἦτο ἴση μὲ τὴν κυρίαν τῆς, ὁ δοῦλος ἐβάδιζε παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ κυρίου του καὶ εἰς τὴν πόλιν μου ὁ ἀδύνατος ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἰσχυροῦ» ².

Ἐτεροὶ ἡγεμόνες τῆς III δυναστείας τοῦ Οὐρ (2474-2398 π.Χ.) ἀναλαμβάνουν μετὰ μίαν περίοδον καταπτώσεως, ἣτις ἠκολούθησε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γκουτέα, νὰ γνωρίσῃ ἡ Μεσοποταμία καὶ πάλιν ἡμέρας δόξης. Οὔτοι εἶναι ὁ Οὐρ-Ναμμου καὶ ὁ Οὐρ-Ἐγκοῦρ ὅστις διανοίγει τὴν διώρυγα Νανά-γκουγκάλ ³ καὶ Ντούγκι (2336-2279 π.Χ.) ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ ὁποίου τὸ ἐμπόριον γνωρίζει μεγάλην ἄνθησιν ⁴. Ἡ Μεσοποταμία ὅμως ἐμελλε νὰ ὑποστῇ καὶ νέαν ἐπιδρομὴν λαῶν ὡς οἱ Ἐλαμίτες, ἐξορησάντων ἐκ τῆς μεταξὺ τῶν ἑλῶν ἐκ δυσμῶν μέχρι τῶν ὀρέων ἐξ ἀνατολῶν καὶ μὲ κέντρον τὰ Σοῦσα περιοχὴν ἦν οἱ Ἑβραῖοι ἐκάλουον Ἐλάμ (Ἄνω Χώραν) ⁵ καὶ οἱ ἐξ Ἀνατολῶν ἐπιδραμόντες Ἀμμορίτες τῶν ὁποίων ὁ βασιλεὺς Σουμὸν-Ἀμποῦμ ἐγκαθίστάται εἰς Βαβυλῶνα διὰ νὰ ἰδρῖσῃ τὴν Ἰην δυναστείαν τῆς Βαβυλῶνος (2169-1925 π.Χ.). Ἐκ τῆς Βαβυλῶνος ἀνεδείχθη εἰς μέγιστος ἡγεμὼν ὁ Χαμμουραμπῆ (2193-2081 π.Χ.) ὅστις καταλαμβάνει τὴν Οὐρούκ, τὴν Ἰσίιν, τὴν Λάρσαμ καὶ ὀλόκληρον τὴν Μεσοποταμίαν ἀναλαμβάνων νὰ ἐνώσῃ ὅλας τὰς πόλεις ὑπὸ τὸ σκῆπτρον του διακηρύσσων : «Εἰς τὴν ἀγκάλῃν μου φέρω τὸν λαὸν τῆς χώρας τῶν Σουμερίων καὶ Ἀκκάδων» ⁶.

Ὁ Χαμμουραμπῆ θέτει τὰ θεμέλια τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν Βαβυλωνίων μετὰ τὸν Κώδικά του, ὅστις περιλαμβάνει Προσωπικὸν Δίκαιον, Ἐμπράγματον Δίκαιον, Οἰκογενειακὸν Δίκαιον, Ἐμπορικὴν καὶ Ἐργατικὴν Νομοθεσίαν.

Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ τὴν νομοθεσίαν τοῦ ὁ Χαμμουραμπῆ ἔκαμε καὶ ἄλλας προσπαθείας διὰ τὴν χώραν του. Ἐπὶ βασιλείας του διανοίγεται ἡ μεγάλη διώρυξ Νάρ-Χαμμουραμπῆ, μεταξὺ τῆς Κίς καὶ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου. Τὰ διανοιγόμενα κανάλια ὁμοιάζουν μὲ διακλαδώσεις ἐνὸς πελωρίου δένδρου εἰς τὰ πλευρὰ τῆς μεγάλης διώρυγος καὶ ποτίζουν ὀλόκληρον τὴν περιοχὴν τοῦ Τίγρητος. Πρῶτος δὲ ὁ Χαμμουραμπῆ ἔκτισε τὴν γέφυραν, ἣτις ἦναι τὸν

1. L. Delaporte : σελ. 116.

2. W. Durant : ἐνθ' ἐν., σελ. 160.

3. L. Delaporte : Αὐτόθι.

4. P. Carleton : σελ. 189.

5. W. Durant : σελ. 153.

6. R. Harper : Assyrian and Babylonian Literature, London 1904, σελ. 99-100.

Τίγρη με τὸν Εὐφράτη, ἐνῶ με τοὺς ἐπιβληθέντας ὑπ' αὐτοῦ φόρους ἔκτισε ναοὺς καὶ ἀνάκτορα. Μεταξὺ τῶν σπουδαιοτέρων οἰκοδομημάτων ἄτινα ἐκτίσθησαν τὴν ἐποχὴ τῆς βασιλείας του εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Μαρντοῦκ καὶ μία μεγάλη σιταποθήκη προοριζομένη διὰ τοὺς ἱερεῖς.

Τὴν Βαβυλῶνα κατέλαβον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Χαμμουραμπῆ οἱ Κασσιῖται (1760 π.Χ.) σκληροτραχήλοι πολεμισταὶ προερχόμενοι ἐξ ὄρεινῶν περιοχῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ οὔτινες μετὰ πολλὰς ἐπιδρομὰς ἐγκατεστάθησαν εἰς Βοβυλῶνα. Ἐπὶ ἕξη σχεδὸν αἰῶνας (1760-1169 π.Χ.) διήρκεσε ἡ κυριαρχία τῶν Κασσιτῶν ὥστε νὰ ἀκολουθήσουν τέσσαρες αἰῶνες σκότους καὶ χάους καὶ νὰ περιέλθῃ ἡ Βαβυλὼν ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τῶν Ἀσσυρίων τῶν ὁποῖαν ἔδρα εἶναι ἡ ἐπὶ ἡμερῶν τοῦ Ἀσσοῦρ-Ναζάρ-Πάλ II (884-859 π.Χ.) διαδεχθεῖσα εἰς ἰσχὺν τὴν πόλιν Καλάχ πανίσχυρος Νινεβί ἐξ ἧς ἐξορμοῦν οἱ στρατοὶ τῶν Ἀσσυρίων διὰ νὰ δημιουργήσουν τὴν αὐτοκρατορία των. Δι' αὐτὸν τὸν λόγον καὶ ἡ Νινεβί ἦτο ὁ φθόνος τῆς Βαβυλῶνος, ἡ ἀνταγωνίστρια τῆς, τὸ καρκίνωμα εἰς τὸν ὀργανισμόν τοῦ ἐμπορίου τῆς, συγκεντρώνουσα ἐκ τῶν κατακτήσεων πλοῦτον ἀμέτρητον. Ἐπὶ Σαρδανάπαλου οἱ Μῆδοι, καὶ οἱ Βαβυλωνῖοι τὴν κατέστρεψαν καὶ ἔθεσαν τέρμα εἰς τὴν ἀνοδὸν τῆς. Μόλις εἰς τὰ 745 π.Χ. ἡ Νινεβί ἐπὶ Τεγλάθ - Πάλ - Ἀζάρ III (745-727 π.Χ.) ἤρχισε πάλιν νὰ ἀναλαμβάνῃ διὰ νὰ προσθέσουν δύναμιν καὶ πλοῦτον οἱ μετέπειτα ἡγεμόνες, οἱ ὁποῖοι ἠκολούθησαν, καὶ κυρίως ὁ Σεναχεριμπ (705-681 π.Χ.)

Τὸ κατακόρυφον ὁμῶς τοῦ μεγαλείου τῆς, συμπίπτει με τὴν βασιλείαν τοῦ Ἀσσοῦρ-Μπάνι-Πάλ (669-626 π.Χ.). Αἱ τέχναι, τὸ ἐμπόριον, ἡ χειροτεχνία, ἡ μικρὰ βιοτεχνικὴ παραγωγὴ ὑφασμάτων φθάνουν εἰς τὸν πλέον ὕψηλὸν βαθμὸν ἀναπτύξεώς των. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀσσοῦρ-Μπάνι-Πάλ ἡ Νινεβί ἤρχισε νὰ παρακμάζῃ ἕως ὅτου κατεκτήθη (607 ἢ 606 π.Χ.) ὑπὸ τοῦ Μήδου Κυαζάρη καὶ τοῦ Βαβυλωνίου Ναμποπαλασσάρ,

Ἡ καταστροφὴ τῆς Νινεβί ἦτο τρομερὴ, ὑπῆρξεν ἀστραπιαία καὶ ὀλοκληρωτικὴ.

Τὴν πτῶσιν τῆς σκληροτραχήλου Νινεβί ἐδέχθησαν ὄλοι με ἀνακούφισιν καὶ ἦτο τόσον συντριπτικὴ ὅσον ταύτην διετραγώδησεν ἡ προφητεία τοῦ προφήτου Ναούμ : «Οὐαὶ αὐτοῖς (18) ἐνύσταξαν οἱ ποιμένες σου, Βασιλεὺς Ἀσσύριος ἐκοίμησε τοὺς δυνάστας σου ἀπῆρην ὁ λαὸς σου ἐπὶ τὰ ὄρη καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐνδεχόμενος (19) οὐκ ἔστιν ἴσσις τῇ συντριβῇ σου, ἐφλέγμαεν ἡ πληγὴ σου, πάντες οἱ ἀκούοντες τὴν ἀγγελίαν σου κροτήσουσι χεῖρας ἐπὶ σέ. διότι ἐπὶ τίνα οὐκ ἐπῆλθεν ἡ κακία σου διαπαντός ; »¹.

Μὲ τὴν καταστροφὴν τῆς Νινεβί ἡ Βαβυλὼν ἀναζει ὑπὸ τὸν Ναμποπαλασσάρ (625-605 π.Χ.) τοῦ ὁποῖου ὁ υἱὸς Ναβουχοδονόσσορ (Νεμπουχαδρεσάρ) (605-562 π.Χ.) ἀνελθὼν εἰς τὸν θρόνον ὑπέταξε ὄλους τοὺς λαοὺς μέχρι τῆς

1. Βίβλος : Ναούμ, Κεφ. Γ.

Λυδίας καὶ τῆς Αἰγύπτου. Ἡ Βαβυλὼν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐγνώρισε τὸν χρυσοῦν τῆς αἰῶνα καταστᾶσα τὸ κέντρον τῶν γραμμάτων καὶ τοῦ ἐμπορίου.

Ὁ ἐπιτυχὴς πόλεμος ποὺ διεξήγαγε ἐναντίον τῶν Αἰγυπτίων καὶ ἡ ἀνεπανόρθωτος ἧττα τῶν εἰς Καρχημῖς, ὅπου ὑπετάχθησαν οἱ Αἰγύπτιοι σχεδὸν ἀμαχητῆ, ἤνοιξαν εἰς τὸν Ναβουχοδονόσσορα τὰς θύρας τῆς Συρίας καὶ τῆς Παλαιστίνης. Ἡ τεραστία αὐτῆ αὐτοκρατορία προμηθεύει θησαυροὺς ἐσόδων εἰς τὸν Ναβουχοδονόσσορα ὅστις προβαίνει εἰς τὴν κατασκευὴν μεγάλων ἔργων οἰκοδομικῶν καὶ ἀρδευτικῶν. Ἐκ τῶν οἰκοδομικῶν τῶν ἔργων εἶναι καὶ τὸ εἰς τὴν περιοχὴν Κασρ ἀνεγερθὲν ὠραιότερον τῶν ἀνακτόρων του, τὸ ὅποιον ἔκτισε διὰ τὴν ἰδιαιτέραν διαμονὴν του μὲ κίτρινα τοῦβλα, ἐνῶ τὸ δάπεδον ἐκαλύφθη μὲ λευκὴ σκόνη. Εἰκονογραφίαι κυανοῦ χρώματος ἐστόλιζαν τοὺς τοίχους καὶ γιγαντιαῖοι λέοντες ἀπὸ βασάλτη ἐπέβλεπον τὴν εἴσοδον. Πλαγίως ὑψηλαὶ στῆλαι ἐστήριζον τοὺς κρεμαστοὺς κήπους. Εἰς τὰς ταρασσας πάλι εἶχε τοποθετηθῆ παχὺ χῶμα, ὥστε ἐκτὸς τὸν φυτῶν νὰ φυτρῶνουν καὶ δένδρα μὲ βαθεῖας ρίζας, ἐνῶ ὑδραυλικαὶ μηχαναὶ κινούμεναι ὑπὸ σκλάβων ἐπότιζον τὸ ὅλον συγκρότημα τῶν κρεμαστῶν κήπων¹.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ἀρδευτικὰ ἔργα οὗτος ἐνώνει διὰ διώρυγος τὸν Τίγρη μὲ τὸν Εὐφράτην καὶ τελειώνει τὰ τειχώματα ὑποστηρίξεως τῶν ὄχθων τοῦ Ἀράχθου τὰ ὅποια ἤρχισεν ὁ πατὴρ του². Μὲ τὰ ἔργα αὐτὰ ἡ Βαβυλὼν ἀποκτᾷ ἔτι μεγαλυτέραν λαμπρότητα καὶ γίνεται τὸ κόσμημα τῶν πόλεων τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς ποὺ τόσον ὠραῖα ὁ προφήτης Ἰερεμίας μᾶς παρουσίασε : «ποτήριον χρυσοῦν Βαβυλὼν ἐν χειρὶ Κυρίου μεθίσκον πᾶσαν τὴν γῆν...»³.

Τοιοῦτον ὑπῆρξεν τὸ ἔργον τῶν ἡγεμόνων τῆς προβαβυλωνιακῆς, βαβυλωνιακῆς, ἀσσυριακῆς καὶ νεοβαβυλωνιακῆς περιόδου τὸ ὅποιον κυρίως ἀφῆρα εἰς τὰ ἀρδευτικὰ ἔργα ἕνεκα τῆς ζωτικῆς σημασίας τοῦ προβλήματος τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ποταμίων ὑδάτων, προσπάθειαν τὴν ὅποιαν συναντῶμεν καὶ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῶν κατακτησάντων ταύτην Περσῶν καὶ τοῦ ἀκολουθήσαντος Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν διαδόχων του. Κατωτέρω θὰ ὁμιλήσωμεν ἰδιαιτέρως πῶς εἶχεν ὁ οἰκονομικὸς βίος κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν πρὸ τοῦ θριάμβου τῆς Βαβυλῶνος χρόνων ἦτοι πρὸ τοῦ Χαμμουραμπῆ καὶ τὴν μετὰ τοῦτον εἰς Ἀσσοῦρ καὶ Χαλδαίαν.

Τὸ Δέλτα τοῦ Τίγρητος καὶ τοῦ Εὐφράτου εἶναι ἐξαιρετικῶς γόνιμον ὁμοίως ὡς συμβαίνει μὲ ἐκεῖνο τοῦ Νείλου στερεῖται λίθων καὶ μετάλλων. Οἱ λίθοι προέρχονται ἐξ Ἑλάμ, Ἀραβίας, Ἀσσυρίας καὶ Ἀρμενίας ἧτις ἦτο ἡ κυριώτερα πηγὴ ξυλείας. Ταύτην ἐπρομήθευεν καὶ ὁ Λίβανος μὲ τοὺς κέδρους του

1. W. Durant : ἔθ' ἀν., σελ. 283.

2. L. Delaporte : σελ. 117.

3. Βίβλος : Ἰερεμίας, Κεφ. ΚΗ (ΝΑ), 7.

τούς οποίους μετέφερον τὰ πλοῖα τῶν Σουμερίων¹. Τὰ μέταλλα προήρχοντο ἐκ Καυκάσου, Ταύρου καὶ ἐκ τῶν ὄροπεδίων τοῦ Ἰράν καὶ τῆς Ἀραβίας, ἐνῶ ἡ χρησιμεύουσα διὰ τὴν ναυπήγησιν τῶν πλοίων καὶ πλοιαρίων πίσσα μετεφέρετο ἐκ τῶν Περσικῶν συνόρων ὅπου ὑπῆρχε πετρέλαιον τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποιοῦν διὰ τὸν φωτισμόν².

Τόσον τὸ ὑπὸ τῶν Σουμερίων κατεχόμενον τμήμα τῆς Κάτω Μεσοποταμίας, ἦτοι ἀπὸ τῆς πόλεως Νιπποῦρ μέχρι θαλάσσης ὅσον καὶ τὸ ὑπὸ τῶν Ἀκκάδων νοτιοανατολικὸν τμήμα τοῦ Τίγρητος ἀπὸ Ἀγκάντ μέχρι Κίς ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου περιελάμβανεν εὐφορον ἔδαφος λιπαινόμενον ὑπὸ τῶν ποταμῶν. Παρ' ἄλλην ὅμως τὴν αὐτὴν γονιμότητα τῶν ἐδαφῶν οἱ Σουμέριοι ἐγνώρισαν μεγαλύτερον πλοῦτον ἀφ' ὅσον οἱ Ἀκκάδες καὶ τοῦτο διότι κατέχοντες περισσότερον προνομιακὴν θέσιν ποταμίαν καὶ θαλασσίαν ἐπέδωθησαν ὑπὸ εὐνοικωτέρας συνθήκας εἰς τὴν ἐμπορίαν.

Ἡ κάτω Μεσοποταμία διαθέτουσα εὐφορον γῆν ἐπιτρέπει τὴν καλλιέργειαν εἰς τὸ κρόμμυον, τὸ σικυὸν (ἀγγούρι), τὴν κριθήν, τὸν σῖτον, τὴν ζῆαν καὶ τὸν κέχρον³. Ἐπίσης φύεται ἡ ἄμπελος, ἡ συκὴ καὶ ἡ χουρμαδιά ἧς γνωρίζουν τὸν ἐμβολιασμόν⁴ ἐνῶ ἐκ τοῦ σησάμου ἐξάγουν τὸ χρησιμοποιοῦμενον ὑπ' αὐτῶν ἔλαιον⁵. Ἡ γῆ προσφέρει δύο ἐσοδείας καὶ ἡ ἄροσις γίνεται ἀπὸ ξυλίνου ἀρότρου συρομένου ὑπὸ βοῶν με ὕϊον ἐκ πυριτολίθου εἶναι δὲ ἐφωδιασμένον με σωλῆνα ἐκ τοῦ ὁποίου διέρχεται ὁ σπόρος⁶. Πλέγματα μεγάλα με αἰχμάς ἐκ πυριτολίθου χρησιμοποιοῦνται διὰ τὸν ἀλωνισμόν καὶ διαχωρίζεται διὰ κτυπήματος ἐπὶ τῶν δεμάτων τὸ ἄχυρον ἀπὸ τὸν καρπὸν⁷ ἐνῶ ἡ ἄλεσις γίνεται τῇ βοηθείᾳ μαρμαρολίθων ἐπὶ συστήματος τροχῶν κινουμένων διὰ τῶν χειρῶν⁸. Διὰ τὴν ἄρδυσιν τῶν γαιῶν διαθέτουν σύστημα ἐκ φρεάτων συγκοινωνούντων διὰ καναλιῶν⁹.

Ἡ κτηνοτροφία περιλαμβάνει βῶας, ἀγελάδας, χοίρους, αἴγας, πρόβατα, ἐκ τῶν πτηνῶν πέρδικας περιστερὰς καὶ ὄρνιθας, (ἡ ὄρνις κάμνει τὴν ἐμφάνισίν τῆς κατὰ τὰ τέλη τῆς III π.Χ. χιλιετηρίδος)¹⁰, ἐνῶ ἡ μελισσοκομία ἀναπτύσσεται εἰς τὴν Νοτίως τοῦ Εὐφράτου κοιλάδα¹¹. Ἐκ τῶν ποιμνίων προμηθεύονται τὴν προβιάν, τὸ κρέας, τὸ γάλα, τὸν τυρὸν καὶ τὸ βούτυρον τοῦ

1, 2. J. Pirenne : σελ. 16.

3. L. Delaporte : σελ. 14.

4. J. Capart — G. Contenau : σελ. 183. Ἡ χουρμαδιά εἶναι τὸ σπουδαιότερον τῶν δένδρων τόσον διὰ τοὺς καρπούς τῆς ὁστίνες πωλοῦνται ἐναλόγως τοῦ μεγέθους των καὶ οὐχὶ τοῦ βάρους των ὅσον καὶ διὰ τὸ ξύλον τῆς. (J. Capart — G. Contenau : Αὐτόθι).

5. L. Delaporte : σελ. 16.

6, 7, 8. W. Durant : σελ. 162.

9. R. Thurwald : L'Economie primitive, Paris 1937, γαλ. μετ., σελ. 133, κ.ἐπ.

10. J. Capart — G. Contenau : σελ. 184.

11. L. Delaporte : σελ. 15.

ὁποίου γνωρίζουν τὴν παρασκευὴν ¹. Τὸ κυνήγιον ἐξασκεῖται μὲ λάσσο, ἀκόντια, τόξα, βοηθούντων καὶ μολοσσῶν ². Μεταξὺ τῶν θηραμάτων συγκαταλέγονται ὁ ἀγριόχοιρος, ἡ ἀντιλόπη, ἡ ἔδαφος, ὁ λέων, ἡ λεοπάρδαλις, τὸ σακάλι ³, διὰ τὰ κατασκευασθῶν διάφορα εἶδη ἐκ τῶν δερμάτων ἢ κατεργασίας τῶν ὁποίων ἀπασχολεῖ ὀλόκληρα ἐργαστήρια, δεῖγμα τῆς ἰκανότητος εἰς τὴν δεψικὴν τῶν Σουμεροακκάδων ⁴. Ἡ ἀλεία εἶναι ποτάμιος, γνωρίζουν δὲ οἱ Σουμέριοι τὰ ξηραίνου καὶ τὰ ἀλατίζουν τοὺς ὄχθεϊς ⁵.

Τὸ ἀργιλῶδες ἔδαφος παρέχει τὴν πρώτην ὕλην διὰ τὴν κατασκευὴν πλίνθων, εἴτε πηλοῦ ὅστις μετὰ τῶν καλάμων χρησιμεύει διὰ τὴν ἀνέγερσιν οἰκιῶν, ἐπίσης διὰ τὴν παραγωγὴν διαφόρων ἀντικειμένων καθημερινῆς χρήσεως καὶ διακοσμητικῆς. Αἱ πρὸς Βορρᾶν τοῦ Τίγρητος ὄρειναι περιοχαὶ πλὴν τῶν μετάλλων προσφέρουν καὶ ἀλάβαστρον καὶ διορίτην ἵνα στολισθῶν οἱ ναοὶ καὶ κατασκευασθῶν ἀγάλματα ⁶.

Οἱ Σουμέριοι πλὴν τοῦ χαλκοῦ (III π.Χ. χιλιετηρῆς) γνωρίζουν τὴν πρόσμιξιν χαλκοῦ καὶ κασιτέρου διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ ὀρειχάλκου καὶ Ἰσως καὶ τὸν σίδηρον, ἐξ οὗ κατασκευάζουν μεγάλα ἀντικείμενα ⁷, ἢ ἔχουσιν δὲ τὰ τελειότερα ἐργαστήρια ἐπεξεργασίας μετάλλων εἶναι ἡ πόλις Βαδτιμπία -Κι ⁸. Ἐκ τῶν μετάλλων κατασκευάζουν αἰχμᾶς βελῶν καὶ ἀκοντίων, βάζα, ἀξίνας, μαχαίρας, ἐργαλεῖα, κλπ. Ἐπίσης καρφίδας, βελόνας καὶ ἄλλα μικροαντικείμενα κατασκευάζονται ἀπὸ κόκκαλον καὶ ἐλεφαντόδοντα ⁹.

Ἐκ τῶν ἐρίων τῶν ζῶων ὑφαίνου ὑφάσματα τὰ ὅποια ἀντικαθιστοῦν τὰ δερμάτινα, τὰ δὲ ἐργαστήρια ὑφάνσεως τελοῦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον ἐποπτῶν τοῦ βασιλέως ¹⁰. Οἱ ὑφάντες εἶναι δοῦλοι, οὗτοι δὲ φέρουν σημεῖα ἀναγνωρίσεως τῆς ἐν τῇ κοινονίᾳ θέσεώς των πρὸς ἀποφυγὴν ἀποδράσεων, πρᾶγμα τὸ ὅποιον δὲν συνέβαινε πρὸ τῆς ἐμφανίσεως μεγάλων πληθυσμιακῶν κέντρων ¹¹. Οὗτοι ἐργάζονται ἐπίσης καὶ εἰς τὰς γαίας ἀπολαμβάνοντες ὠρισμένης ἐλευθερίας κατακρατούμενου ὁμοῦ τοῦ προϊόντος τῆς ἐργασίας των, τόσον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀπασχολήσεις τῶν ἐργασιῶν τῆς ὑπαίθρου ὅσον καὶ εἰς ἐκείνας τῶν πόλεων, ὑπὲρ τοῦ ναοῦ ἢ δουλοκτητοῦ. Ἐπίσης γνωρίζουν τὴν παρασκευὴν

1. J. Capart — G. Contenau : *ἔθ' ἀν.*, σελ. 184.

2. J. Capart — G. Contenau : σελ. 185.

3. L. Delaporte : σελ. 15 καὶ P. Carleton : σελ. 198.

4. J. Capart — G. Contenau : *Αὐτόθι*.

5. J. Capart — G. Contenau : σελ. 185.

6. G. Le Bon : σελ. 463.

7. G. Childe : *L'Orient prehistorique*, Paris 1935, σελ. 170.

8. J. Pirenne : σελ. 28.

9. C. L. Wooley : σελ. 13.

10. J. Capart — G. Contenau : σελ. 186.

11. R. Thurnwald : σελ. 308.

τοῦ σάπωνος ἤτις γίνεται κατόπιν προσμίξεως τῆς ἐξορυσσομένης σόδαε με ἔλαιον ¹.

Τὸ ἐμπόριον εἶναι ἀνεπτυγμένον τόσον ὥστε νὰ περιλαμβάνῃ μίαν ἔκτασιν ἀπὸ Αἰγύπτου μέχρι τῶν Ἰνδιῶν. Αἱ μεταφοραὶ γίνονται με ὄνους εἴτε με ἀμάξια συρρομένας ἀπὸ ὄνους εἴτε βίας ², ἐνῶ ὁ ἵππος ἢ «ὄνος τῆς Ἀνατολῆς» (εἶδος ὀνάγρου) ἐμφανίζεται περὶ τὸ 2000 π.Χ. καὶ ἡ κάμηλος ἢ «ὄνος τῆς θαλάσσης» ἐκ τῆς ἐξ Ἀραβίας προελεύσεώς της, ἐμφανίζεται βραδύτερον ³. Διὰ τῶν ἀρδευτικῶν δωρυγῶν ἐπίσης γίνεται μεταφορὰ ἀγαθῶν μέσῳ πλοιαρίων τὰ ὅποια εἶναι ἐκ καλάμου καὶ ἐπιστρωμένα με πίσσα καὶ βραδύτερον χρησιμοποιοῦν μεγαλύτερα πλοῖα τῶν ὁποίων τὸ σχῆμα γίνεται περισσότερον ἐπίμηκες με ἀνασηκωμένην τὴν πρῶραν καὶ πρῦμνην καὶ ἔχοντα ἰστίον συνήθως ἐκ ψάθης ⁴. Με τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου κάμουν τὴν ἐμφάνισίν των τὰ μαθηματικά καὶ αἱ πρῶται λογιστικαὶ πράξεις ⁵. Αἱ συναλλαγαὶ γίνονται δι' ἀντιπραγματισμοῦ, συνηθέστερον διὰ σπόρων κριθῆς καὶ ἐπὶ III δυναστείας τοῦ Οὐρ εἰς βώλους ἢ δακτυλίους πολυτίμων μετάλλων.

Ἐπὶ τῶν παλωμένων ἐμπορευμάτων τίθενται φόροι, καὶ πιθανῶς ἐπὶ τῶν εἰσαγομένων ⁶ εἰσπραττόμενοι ὑπὸ εἰδικῶν ἐποπτῶν, ἐνῶ ἐπιβάλλονται καὶ ἀστικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ φόροι ⁷.

Ἡ οἰκονομικὴ δραστηριότης τῆς προβαβυλωνιακῆς περιόδου εἰς Μεσοποταμίαν ἐξασκεῖται ἐντὸς τοῦ ναοῦ ὅστις δὲν εἶναι μόνον τόπος λατρείας, ἀλλὰ καὶ κοινωνικοοικονομικὸν κέντρον οὗ προϊσταται ὁ μετὰ τὴν θεότητα βασιλεὺς (ισάγκ) ὅστις ἔχει τὸν τίτλον τοῦ πρώτου ἱερέως (λουγκάλ) καὶ τοῦ ὁποίου οἱ ἱερεῖς ἀποτελοῦν τὴν ἄρχουσαν τάξιν. Οὗτοι κατέχουν τὰς γαίας ἅς καλλιεργοῦν δούλοι καὶ ἡμιελεύθεροι ὡς συμβαίνει καὶ με τὰ ἐργαστήρια τῶν ναῶν. Διάφοροι λειτουργοὶ τῶν ναῶν διευθύνουν τὰς σιταποθήκας, διεξάγουν τὴν ἀλληλογραφίαν καὶ τηροῦν τὴν λογιστικὴν ⁸. Εἰς τὸν ναὸν καὶ ἀποθηκεύονται τὰ πολύτιμα μέταλλα, οἱ σπόροι καὶ ἀπὸ τὸν ναὸν παρέχονται δάνεια καὶ ζῶα ⁹.

1. J. Capart — G. Contenau : σελ. 186.

2. J. Capart — G. Contenau : σελ. 184.

3. Cambridge Ancient History, τόμ. I, σελ. 507 καὶ L. Delaporte : σελ. 172.

4. J. Capart — G. Contenau : σελ. 211.

5. G. Childe : What happened in History, σελ. 106 καὶ P. Carleton : σελ. 198.

6, 2. J. Capart — G. Contenau : σελ. 191.

7. J. Capart — G. Contenau : σελ. 191.

8. J. Pirenne : σελ. 39. καὶ F. Melis : Storia della Ragioneria (Contributo alla Conoscenza e interpretazione delle fonti più significative della Storia Economica) Bologna σελ. 120.

9. Ἐλλείπει μεγάλων βοσκῶν ὁ ἀριθμὸς τῶν ζῶων ἦτο μικρὸς, ὥστε ὁ ναὸς νὰ διαθέτῃ μόνον 190 ἀγελάδας, 73 ταύρους, 65 βόας καὶ 127 ὄνους καὶ ἡμίονους καὶ δίδονται

Ἐκ τῶν πόλεων τῆς Σουμερίας κατ' ἀρχὴν ἐθριαμβεύει ἡ πόλις Οὐρούκ ἥτις ἐπιβληθεῖσα τῆς πόλεως Κις τῶν Ἀκκάδων ἐξήπλωσεν τὸ ἐμπόριόν τῆς καὶ τὴν ἰσχύϊν τῆς πέρα τῆς Μεσοποταμίας. Περὶ τὸ 2600-2600 π.Χ. ὅμως κυριαρχεῖ ἡ πόλις Οὐρ ἥτις ἀναλαμβάνει τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὸ ἐμπόριον. Εἰς Οὐρ εἰσάγεται πίσσα ἐκ Σουμπαρτόν, γαλκὸς ἐκ Κουκάσου, ἄργυρος ἐκ Κιλικίας καὶ Ἐλάμ, χρυσὸς ἐξ Ἐλάμ, Καππαδοκίας καὶ Συρίας, ἀσβεστόλιθος ἐκ τῆς κοιλάδος τοῦ ἄνω Εὐφράτου, διορίτης ἐκ Μαγκάν ἐπὶ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου, ἀλάβαστρον ἐκ Περσίας, κέδροι ἐκ Συρίας, κύανον δὲ εἰσάγεται ὑπὸ ἐμπόρων οἵτινες φθάνουν εἰς τὰ «ὄρη τοῦ Κυάνου» εἰς Ἰράν¹ καὶ τὸ ὅποιον ἐξάγεται εἰς Αἴγυπτον. Ἐπίσης ἐξ Οὐρ ἐξάγονται βιομηχανικὰ προϊόντα εἰς Αἴγυπτον, Ἀσσυρίαν, Μ. Ἀσίαν μέχρι καὶ τῶν ἀκτῶν τῆς Κασπίας Θαλάσσης². Ὅμως καὶ ταύτης τῆς πόλεως τὴν ἡγεμονίαν διαδέχεται ἡ τῆς Λαγκὰς ἥτις ἐπεκτείνει τὸ ἐμπόριόν τῆς μέχρι Ἰνδοῦ, κεντρικῆς Ἀσίας, Κασπίας θαλάσσης καὶ Συρίας, ὅπου τὰ καραβάνια συναντῶνται μὲ τὰ ἐξ Αἰγύπτου ἐρχόμενα, ἵνα ἀνταλλάξουν τὰς πραγματείας των³. Ἡ Λαγκὰς γνωρίζει ἀφθονίαν πολυτίμων μετάλλων τὰ ὅποια εἰσαγόμενα ἐξ ἄλλων περιοχῶν δεικνύουν τὸ ὕψος τῆς ἐπιδόσεως τοῦ ἐμπορίου εἰς τὸ ὅποιον ὅλον ἐν χρησιμοποιοῦνται ὡς μέσα πληρωμῶν.

Ὅμως ὄχι μόνον εἰς Λαγκὰς ἀλλ' εἰς ὀλόκληρον τὴν Σουμερίαν ἡ οἰκονομία ἀναπτύσσεται, τὸ ἐμπόριον ἐπεκτείνεται καὶ τὰ ἐργαστήρια ὑφασμάτων ὡς καὶ ἐκεῖνα τῶν κοσμημάτων προβαίνουν καὶ εἰς ἐξαγωγὰς⁴.

Ἡ ἐπίδρασις τοῦ οικονομικοῦ βίου τῆς Σουμερίας ἐξασκεῖται καὶ ἐπὶ τῶν Ἀκκάδων καὶ ἐφ' ὅλης τῆς περιοχῆς τοῦ Ἀσσοῦρ τοῦ ὁποίου ἐμποροῖ ἰδρύουν ἀποικίας εἰς Καπαδοκίαν. Οὕτω συνεχῶς μεταμορφοῦνται ἡ προβαβυλωνιακὴ Μεσοποταμία διὰ νὰ γνωρίσῃ τὴν οἰκονομικὴν ἐνότητα καὶ μετὰ ταῦτα τὴν πολιτικὴν μὲ κέντρον τὴν Ἀγκάντ ἥτις εἶναι λιμὴν ἐπὶ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου συνδέων τὸ μεταξὺ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης ἐμπόριον. Τὴν μεταμόρφωσιν ταύτην τῆς Μεσοποταμίας ἐπέτυχεν ὁ Σαργκῶν I ὅστις τοὺς ἐπὶ τῶν διαφόρων πόλεων ἡγεμόνας καθιστᾷ βασιλάους οἵτινες ὑποχρεοῦνται νὰ καταβάλλουν εἰς αὐτὸν φόρους εἰς σπόρους, εἰς ζῶα, εἰς χρυσὸν καὶ ἄργυρον, εἰς ἄλας καὶ ἀποξηραμένους ἰχθεῖς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν λειτουργῶν του⁵.

Ὅταν οἱ Γκούτιοι ἡγεμονεύουν μὲ τὴν σειρὰν των ἐπὶ τῶν Σουμεροακκά-

εἰς ἡ δύο θνοι εἰς τοὺς λειτουργοὺς τοῦ ναοῦ ὡς ὁ ἐπιθεωρητὴς (ντουμπάτα), ὁ ἔμπορος (δαμιάφ), ὁ ζυθοποιὸς (λούκασγκαρ), ὁ σιδηρουργὸς (σίμουγκ), ἐνῶ βόες καὶ θνοὶ προοριζόμενοι διὰ τὴν καλλιέργειαν δίδονται εἰς τοὺς γεωργοὺς (σάγκ ἀπίν) (R. Thurnwald : σελ. 136).

1, 2. J. Pirenne : σελ. 37.

3. J. Pirenne : σελ. 41.

4. J. Pirenne : σελ. 42.

6. J. Pirenne : σελ. 49.

δων αἱ πόλεις Οὐρούκ, Οὐρ καὶ Λαγκάς φθάνουν εἰς τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς εὐημερίας των τοῦ ἐμπορίου των ἐξαπλουμένου ἀπὸ Περσικοῦ Κόλπου μέχρι Ταύρου καὶ ἀπὸ Ἑλλάς μέχρι Μεσογείου ἐπὶ δὲ Γκουντέα ἐφαρμόζεται ἡμερολόγιον ὡς καὶ σύστημα μέτρων καὶ σταθμῶν ².

Ἐπὶ III δυναστείας τῶν Οὐρ τὸ θησαυροφυλάγιον τοῦ ἡγεμόνος διευθύνει κατ' εὐθείαν τοὺς πόρους τῶν ναῶν υἱοθετουμένου οὕτω τοῦ ριζοσπαστικοῦ προγράμματος πού ἄλλοτε ὁ Οὐραγκανίνα ἐφήρμοσε εἰς βάρος τῆς ἀρχούσης τάξεως εἰς Λαγκάς. Ὑφίσταται κεντρικὴ κυβέρνησις ἀποτελουμένη ἀπὸ ὑπαλλήλων τοῦ βασιλέως καὶ ὁ ἐπικεφαλῆς αὐτῶν πρωθυπουργὸς ἐκλεγόμενος μεταξὺ τῶν παλαιῶν διοικητῶν (ισαγκόν) εἶναι ἐπιφορτισμένος μὲ τὴν διοίκησιν, ὁ δὲ ἄλλοτε ἐπιθεωρητὴς (νουμπάντα) τῶν ναῶν γίνεται ὁ εἰσπράκτωρ τῶν φόρων καὶ ὁ ἐπόπτης τῆς ἀναγκαστικῆς ἐργασίας ἣτις ἐπιβάλλεται ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ δημόσια ἔργα. Εἰς ταῦτα ὡς καὶ εἰς τοὺς φόρους ὑπόκεινται πάντες οἱ ὑπῆκοοι τοῦ ἡγεμόνος τῶν φόρων καταβαλλομένων εἰς εἶδος (σίσος, ὄνοι, πουλερικά καὶ ἄλλα ζῶα) ἢ εἰς μέταλλα ³, ἐκ δὲ τῶν ἐσόδων αὐτῶν πληρώνονται οἱ λειτουργοὶ τοῦ κράτους καὶ οἱ ἄνθρωποι τῆς Αὐλῆς τοῦ βασιλέως. Ἐπίσης εἰδικὸν τμήμα (Ἑ-κισίμπα) ⁴ διαχειρήσεως τοῦ θησαυροφυλακείου τοῦ βασιλέως προβαίνει εἰς τὴν παροχὴν δανείων ἐναντι τόκου ἐπιπέδου 15-33 ο/ο ⁵.

Αἱ πληρωμαὶ γίνονται μὲ χρυθὴν ἢ εἰς βῶλους ἀργύρου καὶ χαλκοῦ τῆς μεταξὺ των σχέσεως τῶν δύο μετάλλων καθωρισθείσης 1 : 2, ἐνῶ πᾶσα οικονομικὴ πρᾶξις ἀφροῦσα εἰς λογαριασμόν ἀπασχολεῖ ἀριθμὸν ὑπαλλήλων τηρούντων τὴν λογιστικὴν.

Ὑπὸ τὴν III δυναστείαν τοῦ Οὐρ ἡ οἰκονομία ἀνθεῖ ὑπὸ ἓνα ἐμποροκραπιταλιστικὸν καθεστῶς τὸ ὁποῖον τὴν διαμορφώνει εἰς ἐλευθέραν οἰκονομίαν ὅπου ἐμφανίζονται ἰδιῶται οἵτινες προβαίνουν ὡς τραπεζίται εἰς δάνεια πρὸς τοὺς ἐμπόρους, εἰς τοὺς ἐπιχειρηματίας καὶ εἰς τοὺς τολμηροὺς ναυτικούς εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν ὁποίων μετέχουν. Οὕτω οἱ ἐμπορο-ἐφοπισταὶ οἱ ἀσχολούμενοι ἰδιαιτέρως μὲ τὸ θαλάσσιον ἐμπόριον φθάνουν εἰς Τιλμούν (Μπαχρέιν), πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως πωληθῶσιν ἐριοῦχα ὑφάσματα προσελεύσεως Οὐρ ἐναντι χαλκοῦ, ἐλεφαντόδοντος, κυάνου, πολυτίμων λίθων, μαργαριτῶν καὶ κοσμημάτων, ἅτινα ἐμπορεῦνται μὲ κεφάλαια προερχόμενα ὑπὸ κεφαλαίουχων ⁶.

2. P. Carleton : σελ. 197 καὶ L. Delaporte : ἐθ' ἄν., σελ. 249-251, ἴδε καὶ εἰς C. Rey : La science orientale avant les Grecs, Paris 1950, σελ. 127 κ.ἐπ.

3. J. Pirenne : σελ. 62.

4. P. Carleton : σελ. 197.

5. W. Durant : σελ. 163.

6. J. Pirenne : σελ. 69.

Αἱ ἐμπορικαὶ ἐταιρεῖαι μεταξύ ἐμπόρων καὶ κατόχων κεφαλαίων στηρίζονται ἐπὶ τῇ βάσει τῆς συμμετοχῆς τῶν δευτέρων εἰς τὰ κέρδη οὐχὶ ὁμοῦ καὶ εἰς τὰς ζημίας. Ὅμως συνομολογοῦνται καὶ συμβόλαια ὅπου ὁ κεφαλαιοῦχος ἀναλαμβάνει ὀλόκληρον τὴν ζημίαν ἢ μέρος τῆς ζημίας ¹. Οἱ ἔμποροι ἀποκτήσαντες δύναμιν ἀποτελοῦν τὴν τρίτην τάξιν ἥτις καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἀποκτᾷ μεγαλυτέραν θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς Σουμερίας ἰδρύοντες εἰς εἰδικὴν περιοχὴν καὶ εἶδος χρηματιστηρίου ἢ ἐπιμελητηρίου (καροῦμ) εἰς τὸ ὅποιον γίνονται δεκτοὶ μόνον οἱ ἔχοντες ὠρισμένον ὑψηλὸν ἐπίπεδον πλούτου καὶ εἰς τὸ ὅποιον δύνανται νὰ συμμετάσχουν καὶ ξένοι. ἔμποροι, δεδομένου ὅτι μόνον ἐντὸς τοῦ ἰδρύματος τούτου δύνανται νὰ γίνουσι ἐμπορικαὶ συναλλαγαὶ ὑπὸ ξένων, διότι ὁ νόμος ἀπαγορεύει τὴν ἐμπορίαν εἰς ξένους, οὗτοι δὲ φαίνεται ὅτι ἐγκαθίστανται κατὰ τὴν παραμονὴν των εἰς συνοικίαν πλησίον τοῦ ἰδρύματος ².

Αἱ πόλεις οὕτω τῆς Μεσοποταμίας κατὰ τὴν προβαβυλωνιακὴν ἐποχὴν ἐγνώρισαν σὺν τῇ παρόδῳ τῶν αἰώνων μίαν ἀξιοσημείωτον πρὸσδον παρ' ὅλων ὅτι ἡ ἀνοδικὴ πορεία τοῦ οικονομικοῦ των βίου διεκόπητο ἐκ τοῦ μεταξύ των ἀνταγωνισμοῦ, τῶν διαφορῶν ἐπιδρομῶν καὶ τῶν κοινωνικῶν ἀναστατώσεων. Καὶ ἀκριβῶς αὕτη ἡ συνεχὴς διεκκυστίνδα μεταξύ τῶν πόλεων αὐτῶν καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ κοινωνικαὶ ἀντιθέσεις ἐφθειραν τὴν ἰσχύν των ὥστε εἰς τὸ τέλος νὰ δεχθῶσιν τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἐλαμιτῶν καὶ κυρίως τῶν Ἀμορριτῶν οἵτινες κατέλαβον τὴν Βαβυλῶνα τῆς ὁποίας τὸν ἐπὶ Χαμμουραμπῆ θρίαμβον ἀνέκοψαν οἱ κατέχοντες τὴν Βόρειον Μεσοποταμίαν Ἀσσύριοι.

Τὸ Ἀσσοῦρ εὑρίσκεται ἐτι βορειότερον τῆς περιοχῆς τῶν Ἀκκάδων καὶ δὴ εἰς τὴν ἀπωτάτην περιοχὴν τοῦ Τίγρεως διαθέτον πλουσίας γαίας καὶ βροσκάς. Οἱ ἀγροὶ ἔχουν λαχανόκηπον καὶ οἰκήματα, ἐκτιμώμενοι οὐχὶ ἀναλόγως τῆς ἐκτάσεώς των ἀλλὰ τῆς ἀποδοτικότητός των ³. Ἀγροτικοὶ νόμοι θεσπιζόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐκάστοτε ἡγεμόνος δίδουν τὰ 2/3 τῆς ἰδιοκτησίας εἰς τὸν πρωτότοκον καὶ πολλάκις εἰς ἕκαστος τῶν κληρονόμων λαμβάνει ἴσον μερίδιον μὲ τοὺς ἄλλους ⁴. Τρὶς τοῦ ἔτους γίνεται ἀναθεώρησις τῶν τίτλων ἰδιοκτησίας καὶ ἀποδίδεται δικαιοσύνη ὑπὸ εἰδικοῦ πρὸς τούτου ἐντεταλμένου ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος λειτουργοῦ (νάσι) ⁵. Εἰς περίπτωσιν καταπατήσεως τοῦ κτήματος ἢ ἐπιβαλλομένη ποινὴ εἶναι ἡ ἀπόδοσις εἰς τὸ τριπλάσιον τοῦ καταπατηθέντος, ἢ ἑκατὸ ραβδισμοὶ ἢ ἡ ἀποκοπὴ ἐνὸς δακτύλου ⁶. Ἐπίσης λαμβάνονται μέτρα προνοίας ὅσον ἀρορᾶ εἰς τὴν ἔρδευσιν. Διὰ τὰς ἀγοραπωλησίας χρησιμοποιοῦν ἀργυρον, μόλυβδον καὶ ὀρείχαλκον, ἐὰν δὲ ὁ ἀγοραστὴς δὲν

1. J. Pirenne : σελ. 69.

2. J. Pirenne : σελ. 70.

3, 4. L. Delaporte : σελ. 326.

5. L. Delaporte : σελ. 328.

6. L. Delaporte : σελ. 329.

διαθέτει ὀλόκληρον τὸ ποσὸν δίδει ἐπιστολὴν ἀναγνωρίσεως τοῦ χρέους του ¹.

Ἡ θέσις τοῦ δούλου εἰς τοὺς Ἀσσυρίους μεταβάλλεται ἀναλόγως τῆς ἐπιθυμίας τοῦ βασιλέως ὅστις δύνανται νὰ τὸν ἀνεβάσῃ καὶ μέχρι τῶν ὑψηλοτέρων ἀξιωμάτων. Προσέτι ὁ δούλος δύνανται νὰ ἔχῃ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν του καὶ ἄλλους δούλους καὶ ἔχει ἐλευθερίαν πωλήσεως τῶν προσωπικῶν αὐτοῦ ἀγθῶν ².

Εἰς περίπτωσιν πωλήσεως δούλου οὗτος δέον ὅπως δύνανται νὰ παράσῃ τὰς ὑπηρεσίας του, ἐὰν ὅμως πάσῃ, ἐξ ἐπιληψίας ἐπιστρέφεται εἰς τὸν πρώτῃν κύριόν του ὅστις ὑπογεοῦται νὰ ἐπιστρέψῃ τὸ καταβληθὲν εἰς αὐτὸν ποσόν, ἐνῶ ἡ προθεσμία θεωρήσεως τῆς πράξεως τῆς ἀγοραπωλησίας ὡς ἐγκύρου εἶναι ἑκατὸ ἡμέρη ³.

Ὁ ἐπὶ δανείων τόκος ἀνέρχεται εἰς 40 ο/ο ὅμως ἔχομεν καὶ ἐπίπεδα τόκου 30 ο/ο—25 ο/ο. Ὁ τόκος οὗτος καθορίζεται εἴτε κατὰ μῆνα, εἴτε κατ' ἔτος, διὰ προκαταβολὰς ἐπὶ δημητριακῶν ὅμως φθάνει τὸ ὕψος 30—50 ο/ο ⁴.

Οἱ Ἀσσύριοι εἶναι ἐξαιρετικῶς προηγμένοι εἰς τὴν μεταλλουργίαν, κατασκευάζουν διάφορα ἀντικείμενα καὶ ἐργαλεῖα, ἡ δὲ τέχνη κατασκευῆς ὄπλων φθάνει παρ' αὐτοῖς εἰς μεγάλην τελειότητα. Γνωρίζουν ἐπίσης τὴν κατασκευὴν πολεμικῶν μηχανῶν ἄς χρησιμοποιοῦν κατὰ τὸν πόλεμον πρὸς ἐκπόρθησιν τῶν τειχῶν ⁵.

Μεταξὺ τῶν ζῶων διὰ τὰς μεταφορᾶς χρησιμοποιοῦνται ὁ βοῦς, ὁ ὄνος καὶ ἡ κάμηλος τὴν ὁποίαν συναντῶμεν κατὰ τὰς πολεμικὰς συγκρούσεις, κατ' αὐτὰς δὲ χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ δίτροχον ἄρμα συρόμενον ὑπὸ δύο ἵππων ⁶. Ὡς μεταφορικῶν μέσων διὰ τοὺς ποταμούς μεταχειρίζονται τὴν ἐκ καλάμου σχεδίαν ἢ ἐκ κορμοῦ φοίνικος ἐνισχυομένην μὲ ἄσκους πλήρεις ἀέρος διὰ νὰ γίνεται ἀσφαλεστέρα ἢ πλεῦσις ⁷. Ὁ Συναχερείμπ ναυπηγεῖ καὶ στόλον ἐκ μικρῶν λέμβων δυναμένων νὰ μεταφερθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ποταμοῦ εἰς τὸν ἄλλον ἐνισχυομένων πλὴν τῶν κωπῶν καὶ μὲ ἰστίον ἐν εἶδη γαλέρας ⁸. Ὅταν δὲ οἱ Ἀσσύριοι γίνονται κύριοι τῆς Χαλδαίας τὰ χρησιμοποιούμενα ὑπ' αὐτῶν πλοῖα, διὰ τὴν ἀνά τὸν Περσικὸν Κόλπον πλεῦσιν των, ἔχουν ἰσχυράν πύρραν, ἀνασηκωμένην, ὡς καὶ τὴν πρύμναν ⁹.

Οἱ Ἀσσύριοι ἰδιαίτερος ἐπιδίδονται εἰς τὸ κυνήγιον διὰ τοῦ ὁποίου προμηθεύονται τὰ θηράματα τὰ ὁποῖα τοὺς δίδουν τὸ κρέας, τὸ δέρμα των καὶ τὴν εὐχαρίστησιν τοῦ ἀθλήματος. Οὕτω ἐπὶ εἰκονογραφημένων ἀγγείων παρι-

1. L. Delaporte : σελ. 332.

2. J. Capart — G. Contenau : σελ. 286.

3. L. Delaporte : σελ. 329.

4. L. Delaporte : σελ. 340.

5. J. Capart — G. Contenau : σελ. 294.

6, 7. J. Capart — G. Contenau : σελ. 284, 286.

8, 9. J. Capart — G. Contenau : Αὐτόθι.

στῶνται Ἀσσύριοι ἡγεμόνες κυνηγοῦντες τὰ ῥους ἢ λέοντας διὰ τόξου, ἀκοντιοῦ καὶ σπάθης, ἐνῶ πρὸς ἐγκλωβισμόν τοῦ θηράματος μεταχειρίζονται τὰ δίκτυα καὶ τὴν ἀνίχνευσιν τοῦτου τῆ βοήθειά μολοσσῶν ¹.

Ἡ Χαλδαία παρουσιάζει ἐτέραν ὄψιν περισσύτερον ἐμποροκαπιταλιστικὴν μὲ κέντρον τὸ κόσμημα τῶν πόλεων τὴν Βαβυλῶνα.

Ἐκτισμένη ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου ἡ Βαβυλὼν ἀπετέλεσε τὸ κέντρον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Βαβυλωνίων ὅμως καὶ οἱ καταλαμβάνοντες ταύτην Ἀσσύριοι δὲν ὑπέστησαν εἰς προσπάθειαν νὰ τὴν καταστήσουν λαμπροτέραν καὶ ἰσχυροτέραν.

Τὴν ἐποχὴν τῆς Σεμιράμιδος (811-808 π.Χ.) ἐρυθμίζετο ὁ ροῦς τοῦ Εὐφράτου μὲ ἀναχώματα ὥστε νὰ ἀνακόπτεται ἡ πλημμυρὴς τῶν ὑδάτων τοῦ Εὐφράτου ὅστις κατέκλυζε τὴν πεδιάδα. Τὴν ποταμὸν διασχίζουν πλοῖα κυκλωτερῆ κατασκευασμένα ἀπὸ ἱτέαν καὶ δέρματα καὶ ἐφ' ἑκάστου ἐξ αὐτῶν φέρεται καὶ εἰς ὄνος δίοτι ἦτο ἀδύνατον διὰ τὰ πλοῖα νὰ πλεύσουν ἀντιθέτως πρὸς τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ. Διὸ καὶ οἱ ταξιδεύοντες ὅταν ἔφθαναν εἰς τὸν προορισμὸν των διέλυον τὸ πλοῖον των καὶ ἐφόρτωναν ἐπὶ τοῦ ὄνου τὰ ὑλικά του ἐπιστρέφοντες καὶ πάλιν εἰς τὸ σημεῖον ἀναχωρήσεως ². Ἡ πόλις περιβάλλεται μὲ μακρὰ καὶ διπλᾶ τείχη καὶ γαλκίνας πύλας. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἡ γέφυρα, ποῦ ἦτο ἐκτισμένη ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου, κεκοσμημένη καὶ δρυῖνη, μὲ φάρδος τριάκοντα πόδας, ὠδήγει ἀπὸ ἀμφοτέρας τὰς πλευράς εἰς ὠραισιότατους λιμένας ὅπου ἐλάμβανε γῶραν τὸ πλέον ἀνεπτυγμένον ἐμπόριον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ³.

Ἐκ τῶν διαφόρων ἐρευνῶν πληροφροῦμεθα, ὅτι οἱ Βαβυλώνιοι ἦσαν προχωρημένοι εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ὅτι εἶχον κάμει πρόοδον εἰς τὴν ἀστρονομίαν καὶ εἶχον χωρίσει τὸ ἔτος εἰς 365 ἡμέρας καὶ 8 ὥρας, τὴν ἡμέραν εἰς 24 ὥρας, τὴν ὥρα εἰς 60 πρῶτα λεπτὰ καὶ τὸ πρῶτον λεπτὸν εἰς 60 δευτέρα. Ἀκόμη ὦρισαν τὴν ἡμέραν τοῦ Σύμπαντος εἰς 43.000 χρόνια καὶ τὴν ἡμέραν αὐτὴν διήρσαν εἰς 13 κοσμικὰς ὥρας, ἐνῶ ἐκάστη κοσμικὴ ὥρα ἀπετελεῖτο ἐκ 60 κοσμικῶν λεπτῶν ἕκαστον τῶν ὑποίων ἡρίθμει 60 ἔτη καὶ ἐν ἔτος ἐν κοσμικὸν δευτερόλεπτον ⁴.

Ὡς ἀντιλαμβανόμεθα διὰ νὰ γίνουσι οἱ διάφοροι αὐτοὶ ὑπολογισμοὶ ἐχρειάζοντο μεγάλοι μαθηματικαὶ γνώσεις καὶ ὄργανα. Οἱ Βαβυλώνιοι ὅμως ἦσαν ἱκανοὶ εἰς τὰ μαθηματικά, εἶναι οἱ ἐφευρέται τῆς Ἀλγέβρας καὶ ἡ ταυτότης $(\alpha + \beta)^2 = \alpha^2 + 2\alpha\beta + \beta^2$ εἶναι ἰδικὴ των ἀνακάλυψις ⁵ εἶχον δὲ κατασκευάσει πολλὰ καὶ ποικίλα ἀστρονομικὰ ὄργανα, ἡλιακὰ ὠρολόγια, γνώμονας, κλεψύδρας, διαβήτας, τηλεσκοπία καὶ ὑπελόγιζον μὲ ἀκρίβειαν τὰς ἐκλείψεις

1. J. Capart — G. Contenau : σελ. 294. Διασωθέντα ἀγγεῖα εἰς Ἄνω Συρίαν ἀπεικονίζουν Ἀσσυρίους κυνηγοῦντας ἐλέφαντας (J. Capart — G. Contenau : σελ. 184).

2, 3. G. Le Bon : σελ. 476. Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Α, 178 κ.ἐπ.

4. G. Le Bon : σελ. 516, 518.

5. G. Childe : σελ. 179.

τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου. Μὲ τὰς ἀστρονομικὰς τῶν γνώσεις ἠδύνατο νὰ προβλέψουν τὰς διαφόρους μεταβολὰς τοῦ καιροῦ καὶ ἰδιαιτέρως τὰς πλημύρας τοῦ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου.

Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ἀστικὴ καὶ ἀγροτικὴ, ἀνήκεν εἰς μεγάλους γαιοκτῆμονας οἵτινες παρεχώρουν ἕναντι ἀντιπαροχῆς καρπῶν τὴν καλλιέργειαν εἰς πτωχοτέρους ἢ οἱ ἴδιοι ἐκαλλιέργουν διὰ λογαριασμόν τῶν μὲ τὴν βοήθειαν δούλων ¹. Διὰ τὰ ἐδάφη ποῦ δὲν εἶχον ὑποστῆ ἰδιοποίησιν, ὑφίστατο ἡ ἀρχὴ τῆς καταλήψεως. Ἐπίσης καὶ οἱ διάφοροι τοπάρχαι παρεχώρουν ἰδιοκτησίας εἰς ἀξιοματούχους ἢ εἰς ἄλλα ἐπίλεκτα μέλη τῆς γραφειοκρατίας. Ὁ κῶδιξ τοῦ Χαμμουραμπῆ ἀπαγορεύει τὴν ὑποθήκευσιν τῆς ἰδιοκτησίας διὰ χρέη ἐνῶ δσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐργασίαν προστατεύει ταύτην καὶ καθορίζει τὴν ἀμοιβὴν τῆς ² ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἀποζημίωσιν τῆς εἰς περίπτωσιν ἀτυχήματος τοῦ φορέος τῆς.

Πᾶσα πρᾶξις συναλλαγῆς περιβάλλεται ὑπὸ ἕναν εἰδικὸν τύπον συμβολαίου ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς Ἀσσυρίους ὅπου τοῦτο δὲν ὑφίσταται ³.

Ἄλλὰ καὶ ὁ δούλος ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἐλεύθερος, συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους, ἀρκεῖ νὰ κατέβαλε ἕνα ὠρισμένο τίμημα ὕστερα ἀπὸ ἕνα ὠρισμένον χρονικὸν διάστημα. Ἐννοεῖται ὅτι σκοπὸς τῆς ἐλαστικότητος αὐτῆς εἰς τὰς δουλοκτητικὰς σχέσεις, ἦτο νὰ ἐργάζωνται οἱ δούλοι περισσότερο ἐντατικῶς διότι μὴ ἔχοντες συμφέρον δὲν θὰ ἀπέδιδον. Ἐξ ἄλλου οἱ δουλοκτῆται διὰ νὰ λάβουν προῖον μεγαλύτερον ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ διαιωνίσουν τὸ σύστημα τοῦ δουλοκτητικοῦ τρόπου παραγωγῆς ἐφρόντιζον ὥστε ἡ σχέσις μεταξὺ χρόνου καὶ ἀποδοτικότητος τῆς ἐργασίας, νὰ εἶναι πάντοτε πρὸς ὄφελος τοῦ δουλοκτητοῦ. Προσέτι πρὸς ἀπολαβὴν τῶν ἐκ τοῦ δούλου κερδῶν οἱ δουλοκτῆται ἔθετον δούλους πρὸς ἐκμάθησιν ἐπαγγελματῶν πλησίον μαστόρων οἵτινες ὑπεχρεοῦντο νὰ καταβάλλωσιν ἀποζημίωσιν ἐὰν δὲν ἐξεμάνθανον τὸ ἐπάγγελμα ἢ τὴν τέχνην εἰς τὸν δούλον ⁴.

Ὁ Κῶδιξ τοῦ Χαμμουραμπῆ προβλέπει καὶ τὴν περίπτωσιν μειώσεως τῆς σωματικῆς ἀντοχῆς δούλου μετὰ τὴν ἀγοράν του. Εἰς αὐτὴν τὴν περίπτωσιν ὁ πωλητὴς κατέβαλε ἀποζημίωσιν πλὴν τοῦ ποσοῦ ἐκείνου, τὸ ὅποιον ἔλαβεν ἀπὸ τὸν ἀγοραστὴν. Ἡ δὲ πρᾶξις καταγγελίας τῆς ἀγοραπωλησίας τοῦ δούλου περιελάμβανε χρονικὸν διάστημα τριάκοντα ἡμερῶν ⁵.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ἐμπόριον λόγῳ τῆς ἀναπτύξεως τούτου οἱ ἔμποροι ἦσαν ὑποχρεωμένοι νὰ τηροῦν ἀλληλογραφίαν ἐμπορικὴν καὶ λογιστικὰς καταχω-

1. W. Durant : σελ. 284.

2. G. Childe : σελ. 160.

3. L. Delaporte : σελ. 338.

4. L. Delaporte : σελ. 124.

5. L. Delaporte : σελ. 329.

ρήσεις¹. Συνήπτοντο ἐπίσης δάνεια μὲ ἀμοιβὴν ἐπὶ τόκῳ οὗτος δὲ ἐφθανε εἰς ἐπίπεδον 20% διὰ τὰ εἰς μέταλλα δάνεια καὶ εἰς 25-33% διὰ τὰ εἰς εἶδος².

Ἡ νομοθεσία προέβλεπεν διὰ τὸ ἐνοίκιον τῶν πλοίων τῶν φορτηγῶν καὶ τῶν μισθῶν τῶν πληρωμάτων ὡς καὶ διὰ τὰς συντεχνίας τῶν ἐπαγγελματιῶν αἰτινες ὑφίσταντο παρὰ τοῖς Βαβυλωνίοις³.

Οἱ κλάδοι τῆς μεταλλουργίας ἦσαν ἀνεπτυγμένοι ἀπὸ τὴν κατασκευὴν ἐργαλείων, ὄπλων, σκευῶν, μέχρι τὴν κατασκευὴν σιδηρῶν δοκῶν, διὰ τοὺς πελωρίους λίθους ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐστηρίζετο ἡ γέφυρα, ἡ ἐνώουσα τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου. Ἐπίσης οἱ Βαβυλώνιοι ἐγνώριζον τὴν νάφθην ἢ ὑγρὰν ἀσφαλτον⁴.

Ἡ τέχνη τῆς πλάσεως τοῦ ἀργίλου βοηθεῖ τούτους εἰς τὴν ἀγγειοπλαστικὴν, καὶ τὰ χρώματα τοὺς χρησιμεύουν διὰ τὴν ζωγραφικὴν τῶν ἀγγείων ἐνῶ οἱ πλάκες ἐξ ἀργίλου ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐγράφοντο διάφοροι ἐπιστολαὶ καὶ λογαριασμοὶ ἀπασχολοῦν ὀλόκληρον βιοτεχνικὴν παραγωγὴν⁵.

Ἡ κατασκευὴ ὑφασμάτων καὶ δὴ ἡ ταπητουργία ἦτο τόσο προχωρημένα, ὥστε σήμερον οἱ καλύτεροι τεχνῖται τῆς Περσίας δὲν δύνανται νὰ κατασκευάσουν παρομοίους τάπητας. Ἐπίσης καὶ ἡ ἀρωματοποιεῖα εἶχεν φθάσει εἰς ὑψηλὸν βαθμὸν προόδου δεδομένου ὅτι τόσο αἱ γυναικῆκες ὄσον καὶ οἱ ἄνδρες ἔκαμαν χρῆσιν τῶν ἀρωμάτων.

Ἡ μεταξὺ Τίγρητος καὶ Εὐφράτου περιοχὴ εἶναι πολὺ εὐφορος καὶ αἱ πλημμύραι τῶν ποταμῶν ἀρδεύουν τὰς πέριξ ἐκτάσεις καθιστῶσαι τὸ ἔδαφος γόνιμον. Μικρὰ κανάλια διοχετεύουν ὕδωρ μέχρι τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν βοσκῶν καὶ μὲ τὴν βοήθειαν ποτιστικῶν μηχανῶν, κινουμένων ὑπὸ βοῶν εἴτε τοῦ «σαντούφ» ξύλου ἐμπεπηγμένου εἰς τὸ ἔδαφος καὶ προσηρμοσμένου ἐπὶ ἑτέρου μεγαλύτερου φέροντος ἐπὶ σχοινίου κάδον, ἀνασύρουν τὸ ὕδωρ καὶ ποτίζουν τὰ προϊόντα τοῦ ἔδαφους των⁶.

Ἐξ ἐνὸς ἀρχαίου κυλίνδρου παρουσιάζοντος μίαν σκηνὴν καλλιεργείας πληροφοροῦμεθα ὅτι οἱ Βαβυλώνιοι ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν μὲ τὴν βοήθειαν ξυλίνου ἀρότρου, μὲ μεταλλικὸν ὄνιον ἐξ ὀρειχάλκου, συρομένου ὑπὸ βοῶν καὶ ἔχοντος κάδον διὰ νὰ πίπτῃ ὁ σπόρος. Ὁ γεωργὸς ἐκράτει τὰς λαβὰς

1. Εἰς πλάκας ἀναγομένης εἰς τὴν III π.Χ. χιλιετηρίδα ἀναγράφονται λογαριασμοὶ μὲ χρεώσεις καὶ πιστώσεις ὡς καὶ τὸ εἶδος καὶ ἡ ποσότης τοῦ ἐμπορεύματος (F. Melis : *ἔθ' ἄν.*, σελ. 192-193 καὶ J. Vlaemminek *Histoire et Doctrines de la Comptabilité Paris* 1956, σελ. 22. *ἔθ' ἄν.*, σελ. 17).

2. *Cambridge Ancient History*, τόμ. I, σελ. 545 καὶ L. Delaporte : σελ. 340.

3. W. Durant : σελ. 285.

4. W. Durant : σελ. 285.

5. G. Childe : *L'Orient prehistorique*, σελ. 172.

6. W. Durant : σελ. 284. Ὁ Κώδικς τοῦ Χαμμουραπι προβλέπει χρηματικὴν ποινὴν διὰ τὴν περίπτωσιν κλοπῆς τῶν μηχανῶν αὐτῶν, διότι ἡ κλοπὴ των ἦτο κάτι τὸ ὁποῖον πολὺ συχνὰ συνέβαινεν εἰς τὴν ὑπαιθρον (L. Delaporte : σελ. 118).

τοῦ ἀρότρου ἐνῶ οἱ βοηθοὶ τοῦ ἐκτύπον τὰ ζῶα μὲ μάστιγας καὶ βέργας ¹.

Αἱ ἀμοιβαὶ τῶν καλλιεργητῶν καὶ τῶν βοσκῶν ἐγίνοντο συνήθως εἰς σῆτον καὶ ἀραβόσιτον, ζῶα, ἔρις εἴτε εἰς χρῆμα.

Οἱ μικροιδιοκτῆται ἐπροστατεύοντο εἰς περίπτωσιν θεομηνίας εἴτε κακῆς ἐσοδείας. Εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν λόγῳ θυέλλης κατεστρέφετο ὁ καλλιεργητής, ὁ ἰδιοκτῆτης δὲν ὑπεχρεῦτο νὰ πληρώσῃ ἀποζημίωσιν ἐφ' ὅσον εἶχεν ἤδη πληρωθῆ πρὸ τῆς ζημίας. Ἐπίσης ἔχομεν συμβόλαιον πρὸ τοῦ δανεισμοῦ. Μικροκαλλιεργηταὶ ὑφιστάμενοι ζημίαν ἀνωτέραν τῆς θελήσεως τῶν δὲν ὑποχρεοῦντο νὰ πληρώσουν τόκον παρὰ μόνον διὰ τὸν ἐπόμενον χρόνον ². Εἰς περίπτωσιν ζημίας εἰς γειτονικὸν κτῆμα λόγῳ ἀπροσεξίας κατὰ τὴν ἀρδουσίαν ὁ προξενήσας τὴν ζημίαν ὤφειλε νὰ καταβάλλῃ ἀποζημίωσιν ³.

Εἰς περίπτωσιν πάλιν καθ' ἣν ὑπῆρχεν δάνειον εἰς βάρος τοῦ καλλιεργητοῦ οὗτος ἀπηλλάσσεται ἀπὸ τὴν ἀπαίτησιν τοῦ πιστωτοῦ, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν ἔλλειψις ὕδατος, εἴτε εἶχεν καταστραφῆ ἢ ἐσοδεῖα του ἀπὸ λόγους ἀνωτέρους τῆς θελήσεως του.

Ἐπίσης ἐξησφαλιζέτο ὁ πιστωτὴς ἐναντι τοῦ ὀφειλέτου καὶ συγχρόνως ἢ ἐκμετάλλουσις τῶν μικρῶν παραγωγῶν ὑπὸ τῶν πλουσίων ⁴.

Οἱ Βαβυλώνιοι δὲν ἐγνώρισαν τὸ νόμισμα εἰμὴ μόνον κατὰ τὴν Περσικὴν κυριαρχίαν ὅμως κατὰ τὰς συναλλαγὰς ὡς μέτρα τῶν ἀξιῶν οἱ Βαβυλώνιοι ἐχρησιμοποιοῦν βώλους ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ζυγισζομένους καθ' ἑκάστην συναλλαγὴν ⁵.

Δὲν ἔχομεν βεβαίως Τραπεζῆς ὅμως, οἰκογένειαὶ ἐκ παραδόσεως ἀσχολοῦνται μὲ τὸν δανεισμὸν χρηματοδοτοῦσαι τὰς ἐπιχειρήσεις ⁶. Μέσω τῶν καταθέσεων εἰς τὰς Τραπεζῆς αὐτὰς ἐγένοντο πληρωμαὶ δι' εἶδους συναλλαγματικῆς ⁷.

Τὸ ἐμπόριον ἐξαπλοῦται ἀπὸ Ἰνδοῦ μέχρις Αἰγύπτου. Οἱ ἔμποροι ἤρχοντο ἀπὸ Ἰνδιῶν μέσω Καμπούλ, Χεράτ, καὶ Ἐκβάτανα καὶ ἀπὸ Αἰγύπτου μέσω Γιαλούζης καὶ Παλαιστίνης. Ἐπίσης ἀπὸ Μ. Ἀσίας μέσω Τύρου, Σιδῶνος καὶ Γάρδ μέχρι Καππαδοκίας καὶ ἀπὸ ἐκεῖ ἀπὸ βορρᾶ κατερχόμενοι τὸν Εὐφράτην ἐφθασαν εἰς Βαβυλῶνα. Τὰ κυρίως ἐξαγόμενα ἀγαθὰ ἦσαν βάμβαξ καὶ ἔριον ⁸.

Διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ἀγαθῶν μέσω θαλάσσης διέθετον μεγαλύτερα πλοῖα ἐκείνων τῶν ποταμίων μεταφορῶν, ἅτινα διέσχίζον τὸν Περσικὸν

1. Cambridge Ancient History, I, σελ. 241.

2. L. Delaporte : σελ. 120.

3. L. Delaporte : σελ. 118.

4. G. Childe : σελ. 158.

5, 6. W. Durant : σελ. 287.

7. Encyclopaedia Britannica, II, σελ. 863.

8. R. Harper : ἐνθ' ἄν., σελ. XIV.

κόλπον καὶ ἔφθανον μέχρι τῶν Ἰνδικῶν καὶ Ἀραβικῶν ἀκτῶν. Πάντως ἡ ναυσιπλοΐα δὲν ἦτο πολὺ προχωρημένη, εἰς τοὺς Βαβυλωνίους ὅσον εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς.

Διὰ τὰς χειρσαίας μεταφορὰς ὡς ἄλλοτε καὶ οἱ Σουμέριοι ἐχρησιμοποιοῦν βοδαμάξας εἴτε ἀμάξας συρρομένας ὑπὸ ὄνων καὶ ἐλάμβανον προστατευτικὰ μέτρα τῶν ὁδῶν δεδωμένου ὅτι τὰ καρχάνια τῶν ἐμπόρων εὐρίσκοντο εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ληστῶν. Διὸ καὶ οἱ ἐμπορικὸὶ πράκτορες διέθετον συνήθως καὶ συνοδείας διὰ τοὺς πραγματευτὰς, λαμβάνοντες συγχρόνως ποσοστὰ ἐπὶ τοῦ βάρους εἴτε τοῦ εἴδους τῶν μεταφερομένων ἐμπορευμάτων¹.

Τοιαυτὴ ἡ οἰκονομία ἐπὶ Βαβυλωνῶν γεωργικὴ καὶ ἐμπορικὴ προσμοιάζουσα εἰς τὴν μορφήν φιλελευθέρου οἰκονομίας χωρὶς ὅμως νὰ εἶναι καὶ τοιαυτὴ², τῶν πλουσίων γαιοκτημόνων διαθετότων τὰ περισσεύματά των εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τῶν βιοτεχνῶν ἐργαζομένων συμφώνως πρὸς τὰς παραγγελίας τῶν πελατῶν των. Οὐδὲν ριψοκίνδυνον τυχοδιωκτικὸν πνεῦμα καὶ οὐδεμίαν ἐλευθερίαν εἰς τὰ ἐπαγγέλματα. Τούτων ὄντων κλειστῶν ὑπὸ ἀναρχαστικὴν ὁργάνωσιν, ἐντὸς ἐνὸς δουλοκτητικοῦ καθεστῶτος τοῦ ὁποίου ἡ κοινωνικὴ πυραμὶς ἀποτελεῖτο ἀπὸ κλειστὰς κάστας τοῦ ἡγεμόνος ρυθμίζοντος ἕνωθεν τὴν κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ζωὴν.

7. Ὁ χαρακτήρ τοῦ πολιτισμοῦ ὅστις ἀνεπτύχθη εἰς τὴν Μεσοποταμίαν συναντᾶται ἐν μέρει καὶ εἰς τὸ Ἰράν τὸ ὅποιον λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς του θέσεως δέχεται ἐπίσης καὶ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ὀρεινῶν πληθυσμῶν. Εἰς τὸ Ἰράν³ ἡ ἀνθρωπότης ἐγνώρισεν τοὺς θαμμένους πολιτισμοὺς τῶν Μήδων καὶ τῶν Περσῶν⁴.

Τὸ Ἰράν ἀπὸ δυσμὰς καλύπτεται ἀπὸ τὴν Μεσοποταμίαν, πρὸς ἀνατολὰς ἀπὸ τὸ Μπαλουχιστάν καὶ βορειοανατολικῶς ἀπὸ τὸ Ἀφγανιστάν, γέφυραι φέρουσαι εἰς ἐπαφὴν τοὺς Πέρσας μὲ τὸν Ἰνδόν, ἐνῷ πρὸς νότον βρέχεται ἀπὸ τὴν γλῶφουσαν τὰς ἀποκρήμους καὶ βραχῶδεις ἀκτὰς τῆς θάλασσαν.

Τὸ Ἰράν, εἰς τὸν βορρᾶν, καλύπτεται ὑπὸ ὄρεων ὅπου εὐρίσκεται ὁ χαλ-

1. L. Delaporte : σελ. 128 καὶ W. Durant : σελ. 286.

2. Περὶ τούτων ὡς καὶ τὴν θέσιν τοῦ καθηγητοῦ Σίβερι, ἐναντι τῆς ἀπόψεως τοῦ Lujó Brentano, ὅτι «ἡ οἰκονομία τῆς Βαβυλωνῶν εἶναι πλήρως ἀνεπτυγμένη καπιταλιστικὴ», εἰς A. Σίβερι : ἐνθ' ἀν., σελ. 85.

3. Διὰ τὴν περιοχὴν γίνεται μνεΐα ὑπὸ τοῦ κατακτητοῦ Σαλμανασσάρ III, ὅστις ὁμίλει περὶ τῆς «Πάρσουα» χώρας, ἣν κατέκτησαν οἱ Ἰνδοευρωπαϊκῆς φυλῆς Μῆδοι, καταλθόντες ἐκ τῆς Κασπίας (W. Durant : τόμ. II, σελ. 66).

4. C. Huart : *La Perse antique et la civilisation Iranienne*, Paris 1925.—P. Sykes : *Persia*, Oxford 1922.—*La civilisation Iranienne* (Συλλογικὴ ἐργασία μὲ Πρόλογον H. Masse καὶ Εἰσαγωγὴν R. Grousset, Paris 1952.—G. Cameron : *Histoire de l'Iran Antique* Paris 1937.

κός, ὁ μόλυβδος, ὁ χρυσός, ὁ ἄργυρος, ὁ σίδηρος, τὸ μάρμαρον καὶ οἱ πολύτιμοι λίθοι ¹. Εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ἐπαίχθη ἕν μέρος τοῦ ἀρχαίου δράματος τῆς ἀνθρωπότητος.

Μέχρι τῆς ἀναποφεύκτου ἤττης τῶν ὀρεινῶν Μῆδων ἀπὸ τοὺς Πέρσας οἱ Μῆδοι κυριαρχοῦν ἐπὶ τῶν Περσῶν καὶ ἡ πρωτεύουσα τῶν Ἐκβάτανα συγκεντρώνει τὴν χλιδὴν ἐν ἀντιθέσει μὲ τοὺς λιτοδιαίτους Πέρσας ². Ὅμως ὁ πλοῦτος, συσσωρευόμενος εἰς τὰς πλουσίας ἐπαρχίας τὰς ὁποίας εἶχον ὑποδουλώσει οἱ Μῆδοι, αἱ ἤδοναι καὶ ἡ μαλθακὴ ζωὴ ἐντὸς τῆς ὁποίας ἔζη ἡ ἀρχουσα τάξις εἰς ἀντίθεσιν μὲ τὰς λαϊκὰς μάζας, ἔρριψαν εἰς μαρτυρὸν τὸ τεράστιον ἐκεῖνο κράτος καὶ ἔδωσαν τὴν δυνατότητα εἰς τὸν νεαρὸν ἐπαναστάτην Κῦρον I (555-529 π.Χ.) νὰ ἐκκινήσῃ μὲ συμμάχους ὄλους τοὺς ἀντιφρονοῦντας Μῆδους καὶ Πέρσας ἐναντίον τοῦ βασιλέως Ἀστυάγους καὶ νὰ τὸν νικήσῃ σχεδὸν ἀμαχητί.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς αὐτῆς οἱ Πέρσαι ἐπικρατοῦν εἰς ὀλόκληρον τὸ Ἰράν καὶ ἐπεκτείνουν τὴν κυριαρχίαν πρὸς Δυσμᾶς. Οὕτω ὁ Κῦρος καταλαμβάνει τὰς Σάρδεις νικῶν τὸν βασιλέα τῆς Λυδίας Κροῖσον ἔχοντα ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ τοῦς Κίλικας, Λυκίους, Λυδοῦς, Φρύγας, Μυσοῦς, Μαρνανδηνοῦς, Χάλυβας, Παφλαγόνας, Βηθυνούς, Θραῖκας, Κάρας, Ἰωνας, Δωριεῖς, Αἰτωλεῖς, Παμφύλους, κ.ἄ. καὶ ἔστις εἶναι ὁ πλουσιώτερος βασιλεὺς ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ὀνομαστός διὰ τὰ ἀποθέματά του εἰς χρυσόν, ἄργυρον καὶ λευκόχρυσον ὡς καὶ διὰ τὰς μυθώδεις δωρεάς του εἰς διαφόρους ναοὺς καὶ κυρίως εἰς Δελφοὺς ³. Ἐπίσης ὁ Κῦρος κατακτῶν τὴν Ἀσσυρίαν καὶ τὴν Βαβυλῶνα, φθάνει εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ κατακτᾷ τὴν Συρίαν, ἤτις τὸν τροφοδοτεῖ μὲ σῖτον, οἶνον, ἔλαιον, σὺκα ὡς καὶ μὲ τὰ προϊόντα τῆς κτηνοτροφίας τῆς καὶ βιοτεχνίας τῆς ⁴.

Ὁ Κῦρος ὁμως δὲν εἶναι μόνον κατακτητῆς, ἀλλὰ καὶ κοινωνικὸς μεταρρυθμιστὴς φέρων μεθ' αὐτοῦ τὴν ἰδέαν τῆς καταλύσεως πάσης καταπιέσεως ἐκ μέρους τῆς ἀρχούσης τάξεως (τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν εὐγενῶν) συμμαχῶν μὲ τὸν λαόν. Αἱ δὲ κατακτώμεναι ὑπ' αὐτοῦ πόλεις δὲν καταστρέφονται ἀλλὰ ἀφήνονται ἐλεύθεραι μὲ μόνην τὴν καταβολὴν ἐνὸς φόρου εἰς εἶδος ⁵.

1. W. Durant : *Αὐτόθι*.

2. Ὁ Λυδὸς Σανδάνης δίδει εἰς τὸν Κροῖσον πρὸ τῆς κατὰ τῶν Περσῶν ἐκστρατείας τὴν ἐξῆς συμβουλὴν : « Ὁ βασιλεὺς, ἐπ' ἄνδρας τοιοῦτους στρατεύεσθαι παρασκευάζεσαι, οἱ σκυτῖνας μὲν ἀνεξυρίδας, σκυτῖνην δὲ τὴν ἄλλην ἐσθῆτα φορεῖουσι, σιτέονται δὲ οὐκ ὡς ἐθέλουσι, ἀλλ' ὅσα ἔχουσι, χώραν ἔχοντες Τρηχέαν » (Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Α, 71). Ὁ δὲ Ξενοφῶν ἀναφέρει τὸν Μῆδον Κυαξάρην εἰς τὸν Κῦρον λέγοντα : « Ἄλλ' ὦ Κύρε, ὅτι μὲ τῶν ἄλλων μᾶλλον ἀνθρώπων μελετᾶτε ὑμεῖς οἱ Πέρσαι μὴδὲ πρὸς μίαν ἡθονὴν ἀπλήστως διακείσθαι καὶ ὁρᾶν καὶ ἀκούων οἶδα » (Ξενοφῶν : Κύρου Παιδεία, Δ, 1, 14).

3. Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Α, 28, 50, 51.

4. Ξενοφῶντος : Κύρου Παιδεία, ΣΤ', 2, 22.

5. W. Durant : *τόμ. II, σελ. 69*.

Ὁ τὸν Κύρον διαδεχθεὶς ὁμοῦς Καμβύσης II (529-522 π.Χ.) κατέλυσε τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβασίζετο ἡ ἰσορροπία τοῦ Κράτους τοῦ Κύρου. Ἡ ἰσορροπία αὕτη ἐπανερχεται μὲ τὸν διαδεχθέντα τὸν Καμβύσην, Δαρεῖον I (521-485 π.Χ.), ὅστις εἶναι ὁ μέγας ἀνακαινιστὴς καὶ ἀναμφισβήτητος ἡγεμὼν μιᾶς κραταιοτάτης αὐτοκρατορίας¹ τῆς ὁποίας τὰ ὄρια ἐκτείνονται ἀπὸ Δουνάβεως μέχρι Ἰνδοῦ μὲ κέντρον τὴν ὑπὸ τοῦ Κύρου ἰδρυθεῖσαν Περσέπολιν.

Τὸν Δαρεῖον προσεπάθησε νὰ μιμηθῇ ὁ Ξέρξης (485-463 π.Χ.) ἀλλὰ χωρὶς ἐπιτυχίαν. Ἰδιαιτέρως κατόπιν τῆς ἀποτυχημένης ἐκστρατείας ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων, τὸ Περσικὸν Κράτος ἤρχισε νὰ ὀδεύῃ εἰς τὴν παρακμὴν χωρὶς νὰ δυνηθῶν νὰ ἀνακόψουν τὴν καθοδικὴν πορείαν του οἱ μετέπειτα Πέρσαι ἡγεμόνες ὥστε μὲ τὴν ἤτταν τοῦ τελευταίου ἐξ αὐτῶν Δαρείου III (338-330 π.Χ.) ἀπὸ τὸν Μ. Ἀλέξανδρον ἡ Περσία νὰ γίνῃ ἐπαρχία τῆς ἀπεράντου αὐτοκρατορίας του.

Ἡ οἰκονομία εἰς τὸ Ἰράν ὀργανοῦται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Κύρου I τῆς δυναστείας τῶν Ἀγαμενιδῶν καὶ κυρίως ἐπὶ Δαρείου I ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁποίου ἡ Περσικὴ αὐτοκρατορία διαιρεῖται εἰς 25 σατραπίας διευθυνομένας ὑπὸ σατραπῶν διοριζομένων ὑπὸ τοῦ βασιλέως καὶ ἕνα γραμματέα, ἀνεξάρτητον τοῦ σατράπου, ἕσον καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ ἀρχηγοῦ², οὗτοι δὲ προβαίνουν εἰς τὴν στρατολόγησιν καὶ τὴν ἐξέυρεσιν μισθοφόρων καὶ ἀμοιβούν τούτους διακρινομένους γεωργοὺς οὓς καὶ συνιστοῦν εἰς τὸν βασιλέα³.

Ἐκάστη σατραπία καταβάλλει εἰσφορὰν εἰς τὸν βασιλέα, ἀναλόγως τῆς παραγωγικότητος τοῦ ἐδάφους τῆς, ἐξακριβουμένης ὑπὸ τεχνικῶν ὑπαλλήλων σὺν τῇ προίδῳ ἤμως τοῦ χρόνου ὁμοῦς καταργοῦνται αἱ εἰσφοραὶ καὶ καταβάλλονται φόροι εἰς εἶδος εἴτε εἰς χρῆμα⁴.

1. Αὐτὸς οὗτος ὁ Δαρεῖος ἐξυμῶν τὸ ἔργον του δίδει μιάν εἰκόνα τῶν μεγάλων πόρων καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς αὐτοκρατορίας του. «Διὰ τὰ ἀνάκτορα αὐτὰ τὰ ὁποία ἠκοδόμησα εἰς Σούσα μετέφερα τὰ ὑλικά ἀπὸ πολὺ μακρὰν. Πᾶν τι τὸ ὁποῖον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὄρυξιν τοῦ ἐδάφους καὶ πᾶν τι εἰς τὴν ἐπισσώρευσιν ἄμμου, ὀφείλεται εἰς τοὺς Βαβυλωνίους. Οἱ κέδροι μετεφέρθησαν ἐκ τοῦ Λιβάνου. Οἱ Βαβυλώνιοι τὰς μετέφερον μέχρι Βαβυλώνος καὶ ἀπὸ Βαβυλώνος, Κᾶρες καὶ Ἴωνες τοὺς μετέφερον εἰς Σούσα. Ξυλεία ἐπίσης μεταφέρεται ἐξ Ἰνδίας, Κανδαχάρης καὶ Καρμανίας. Ὁ χρυσοῦς ἦλθεν ἐκ Σάρδεων καὶ Βακτριανῆς. Τὸ κίανον καὶ τὸ κυνάβαρι μετεφέρθησαν ἐκ Σογδιανῆς. Τὰ τυρκουὰξ ἀπὸ Χοραμάν. Ὁ ἄργυρος καὶ ὁ μόλυβδος ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον. Τὰ ὑλικά τὰ ὁποία διακοσμοῦν τοὺς τοίχους ἐξ Ἴωνίας. Τὸ ἐλεφαντόδοντον ἐξ Αἰθιοπίας, Ἰνδοῦ (Σέντιχ) καὶ Ἀραγοσίας. Αἱ λίθινοι στήλαι ἐκ Καρίας. Οἱ λαξευταὶ τοῦ λίθου ἦσαν Ἴωνες καὶ Λυδοί. Οἱ χρυσοχοὶ Μῆδοι καὶ Αἰγύπτιοι, πλινθοποιοὶ οἱ Βαβυλώνιοι». (La civilisations irannien αναφ. ὑπὸ E. Benveniste : εἰς σελ. 47).

2. L. Cioli : σελ. 27.

3. L. Cioli : σελ. 28.

4. C. Huart : σελ. 92. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον αἱ εἰς τὸν ἡγεμόνα τῶν Περσῶν καταβαλλόμεναι εἰσφοραὶ ἔχουν ὡς ἐξῆς : Ἴωνες, Μάγνητας, Κᾶρες, Λύκιοι, Μιλιεῖς καὶ Πάμφυλοι

Οἱ Πέρσαι δὲν κατέβαλον ἀναγκαστικὸν φόρον ἀλλὰ δῶρα, τὸ ἴδιον καὶ οἱ Ἀραβες καὶ Αἰθίοπες τῶν πρώτων προσφερόντων 1000 τάλαντα λιβάνου², τῶν δευτέρων χρυσόν, ἐλέφαντας, ἔβενον, ἐλεφαντόδοντα καὶ πᾶν εἶδος ἀγρίου δένδρου³.

Ἡ σῆσις χρυσοῦ πρὸς ἄργυρον ἦτο 1 : 13,5 τὸ δὲ νόμισμα (δαρεικὸς) ἀντικαθιστᾷ τὰ ζῶα καὶ τοὺς σπόρους μεθ' ὧν ἄλλοτε ἐγένοντο αἱ πληρωμαί, ὡς καὶ ἐκεῖνα τῶν τόκων καὶ τῶν δανείων⁴. Οἱ Πέρσαι δὲν ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον γεωργίαν λόγῳ τῶν συνθηκῶν τοῦ περιβάλλοντος, νὰ κατέχουν μίαν στενὴν λωρίδα ἐδάφους ἀνατολικῶς τοῦ Περσικοῦ Κόλπου, μεταξὺ ἐρήμων καὶ ὕρεων καὶ ὑπὸ ἐν ἡπειρωτικὸν κλίμα, τὸ ὑποῖον δὲν ἐβοήθει τὴν καρπιμότητα τῆς γῆς. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἐπίσης καὶ ὁ πλουτισμὸς τῶν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς καὶ βραδύτερον ἀπὸ τοὺς κατακτητικὸς πολέμους οἵτινες ἔδωσαν εἰς αὐτοὺς τὴν δυνατὸτητα νὰ ζοῦν εἰς βᾶρος τῶν ἄλλων λαῶν. Παρ' ὅλα ταῦτα ἔμως, ἐπειδὴ δὲν ἦσαν νομάδες, ἀλλὰ ὠργανωμένοι κρατικῶς, ὑπῆρχε μία ὠργανωμένη οἰκονομία.

Οἱ ἀπλοὶ ἄνθρωποι οἱ μὴ ἔχοντες τίτλον εὐγενείας ἠσχολοῦντο μὲ τὴν καλλιέργειαν μικρῶν κτημάτων ἐδάφους καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδύναντο νὰ ἀντεπεξέλθουν μόνον τῶν ἐδγημιούργου εἶδος συνεταιριστικῶν ἐνώσεων μὲ ἄλλους μικροῖδιοκτῆτας⁴ ἐνῶ αἱ μεγάλαι ἐκτάσεις καλλιερρημένης γῆς ἀνῆκον εἰς τοὺς εὐγενεῖς ἦν ἐκαλλιέργου ἐνοικιασταὶ λαμβάνοντες μέρος τοῦ προϊόντος, ἕτεροι δὲ γαῖαι ἐκαλλιερροῦντο ὑπὸ δούλων οὐχὶ Περσῶν διότι οἱ Πέρσαι ποτὲ δὲν ἐγίνοντο δούλοι, ἀλλὰ διέθετον τοιοῦτους προερχομένους ἐξ αἰχμαλωσίας⁵.

τῆς Ἀσίας (Βελουχιστάν) 400 τάλαντα ἀργύρου. Μυσοί, Λυδοί, Λασόνιοι, Καβάλιοι καὶ Ὑπενεῖς 1000 τάλαντα. Ἑλλησπόντιοι, Φρύγες, Θρᾶκες, Παφλαγόνες, Μαρυανθηνοὶ καὶ Σύριοι 360 τάλαντα. Κίλικες 360 ἵππους λευκοὺς καὶ 500 ἀργυρᾶ τάλαντα. Ἀπὸ τῆς πόλεως Ποσειδεῖον πλὴν τῆς Περσίας, Ἀραβίας καὶ Αἰθιοπίας, αἵτινες ἦσαν ἀφορολόγητοι. Οἱ δύο τελευταῖοι καταβάλλουν φόρον ὑπὸ μορφὴν δώρου, ἢ Φοινίκη, Παλαιστίνη, Κύπρος, Λίβανος, Κυρήνη, Βάρκη, Αἴγυπτος 700 τάλαντα. Σαγάρται, Γανδάριοι, Δαδῖκοι καὶ Ἀπαρῦται 170 τάλαντα. Ἀπὸ Σουσῶν μέχρι καὶ τῶν Κισσίων συμπεριλαμβανομένων 300 τάλαντα. Βαβυλῶν καὶ Ἀσσυρία 1000 τάλαντα ἀργύρου καὶ πεντακόσιοι παῖδες εὐνοῦχοι Παρικανοί, Ὀρθοκορυβάντιοι, Ἐκβάτανα καὶ ἡ λοιπὴ Μηδικὴ 400 τάλαντα. Κάσπιοι, Παιυσταῖ, Παντίμαθοι καὶ Δαρεῖται 200 τάλαντα. Ἀρμένιοι κάτοικοι Πακτυκῆς καὶ γειτονικοὶ λαοὶ μέχρι Εὐξείνου 400 τάλαντα. Σαγάρται, Σαραγγοί, Θαμαναῖοι, Οὔττιοι, Μύκες καὶ οἱ κατοικοῦντες τὰς νήσους τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης 600 τάλαντα. Σάκαι καὶ Κάσπιοι 250 τάλαντα. Πάρθοι, Χοράσμιοι, Σόγδοι, Ἄρειοι 300 τάλαντα. Παρικάνιοι, Αἰθίοπες 400 τάλαντα. Ματιᾶνοι, Σάσπειροι καὶ Ἀλαρόδιοι 200 τάλαντα. Μόσχοι, Τιβαργηνοί, Μάκρωνες, Μοσσουνοῖκοι καὶ Μᾶρες 300 τάλαντα καὶ οἱ Ἴνδοι 360 τάλαντα εἰς κόνιν χρυσοῦ. (Ἡροδότου : Ἱστοριῶν Γ, 90-98).

1, 2. Ἡροδότου : Γ, 97 καὶ Ξενοφάντος : Κύρου Παιδεία, Γ, 91, 97.

3. G. Rawlinson : Five Great Monarchies, τόμ. III, σελ. 427.

4. W. Durant : σελ. 74,

5. W. Durant : σελ. 75.

Ἡ ὑπὸ τῶν Περσῶν καλλιέργεια τοῦ ἐδάφους ἐγένετο τῇ βοήθειᾳ βοῶν οἵτινες ἔσπυρον τὸ διὰ μεταλλίνου ὄνιου ὀπλισμένον ἄροτρον διὰ νὰ σπείρουν σῖτον καὶ κριθὴν ποὺ μὲ τὸν οἶνον ἀπετέλουν τὴν βασικὴν τροφὴν των¹. Οἱ βοσκοὶ ἤσχυλοῦντο μὲ τὴν περιποίησιν καὶ ἐπίβλεψιν τῶν ποιμνίων των, εἴτε τῶν ποιμνίων τῶν εὐγενῶν, ἔτρεφον βόας, αἰγας καὶ πρόβατα, τῶν ὁποίων τὸ κρέας ἀπετέλει βασικὴν τροφὴν τῶν Περσῶν². Ἡσχυλοῦντο ἐπίσης μὲ τὸ κυνήγιον χρησιμοποιοῦντες δίκτυα, γυμνασμένα πτηνὰ καὶ κύνες³.

Οἱ Πέρσαι παρ' ὅλων ὅτι ἡ οἰκονομία των ἐστηρίζετο ἐπὶ τῆς γεωργίας κατάρθρωσαν νὰ ἀναπτύξουν ἀρκούντως τὴν χειροτεχνίαν καὶ τὸ ἐμπόριον τοῦ ὁποίου ἡ πρόοδος προσέδωκεν μορφήν καὶ χρηματικῆς οἰκονομίας εἰς τὴν ὑφισταμένην φυσικὴν τοιαύτην⁴. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν καὶ ἡ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν Περσῶν ἔνωσις διαφόρων λαῶν μὲ διαφορετικὸν χαρακτῆρα οἰκονομίας⁵. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Πέρσαι ἐθεώρουν τὸ ἐμπόριον δι' αὐτοὺς οὐχὶ ἀξιοπρεπὲς εἶδος ἐργασίας τοῦτο εὐρίσκετο κυρίως εἰς χεῖρας Βαβυλωνίων, Φοινίκων καὶ Ἑβραίων⁶.

Ὅ,τι ἐστεροῦντο οἱ Πέρσαι εἰς προϊόντα εἰσίγαγον ἐκ τῶν ἄλλων χωρῶν τὰς ὁποίας εἶχον κατακτήσει ἢ εὐρίσκοντο εἰς ἐμπορικὰς σχέσεις διὸ καὶ ἐκεῖνο τὸ ὅποιον τοὺς ἐνδιέφερε ἦσαν αἱ ὁδοί, ὥστε νὰ ἔχουν ἄμεσον καὶ εὐκόλον ἐπαφὴν μὲ τὰς ἐπαρχίας των καὶ νὰ διέρχωνται εὐχερῶς τὰ στρατεύματά των.

Ὅτω διήνοιξαν ὁδοὺς καὶ ἐπέτυχον ἐξαιρετικὴν ὀργάνωσιν Ταχυδρομείων. Εἰς ἀπόστασιν ἀνά 20.000 γλμ. (4 παρασάγγας) ὑπῆρχε καὶ εἰς σταθμὸς ὅπου ὁ ἀγγελιοφόρος ἠδύνατο νὰ ἀλλάξῃ ἵππον καὶ νὰ φύγῃ πάλιν διὰ νὰ ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν του⁷. Εἰς δὲ τοὺς ποταμοὺς οἵτινες ἔφραζον τὰς ὁδοὺς, ἔκτιζον στερεωτάτας γεφύρας⁸.

Οἱ Πέρσαι δὲν ἐπεδόθησαν μὲ ἰδιαίτεράν προτίμησιν εἰς τὴν θάλασσαν, δι' αὐτὸ καὶ ἐστηρίζοντο ἀπὸ ἀπόψεως πληρωμάτων εἰς τοὺς ὑποδούλους λαοὺς, Φοινίκας, Ἰωνας, Αἰγυπτίους. Πάντως ἐπέτυχον ἐμπόριον μετὰ τῶν Ἰνδιῶν ἀπὸ τοῦ Περσικοῦ Κόλπου διὰ τοῦ περίπλου τῶν ἀκτῶν των.

Τοιαύτη ἡ οἰκονομία τῶν Περσῶν ἦτις δεχθεῖσα ἀμροτέρας τὰς νοουτροπίας τοῦ γεωργικοῦ καὶ τοῦ ἐμπορικοῦ καθεστῶτος, ἔνεκα τῆς ἐκτάσεως τῆς

1. Ἡροδότου : Ἱστοριῶν Α, 126.

2. Ξενοφῶντος : Κύρου Παιδεία, Α, 3, 5.

3. Ξενοφῶντος : Κύρου Παιδεία, Α, 6, 39, 40, 41.

4. Α. Σίδερι : ἐνθ' ἀν., σελ. 101.

5. Α. Σίδερι : ἐνθ' ἀν., σελ. 102.

6. W. Durant : σελ. 76.

7. Ἡρόδοτος : Ἱστοριῶν Ε, 52. Τὸ σύστημα αὐτὸ ἐφηρμόσθη βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων διὰ νὰ μιμηθοῦν τούτους μὲ τὴν σειρὰν των οἱ Ρωμαῖοι (E. Benveniste εἰς La civilisation Iranienne, Αὐτόθι).

8. W. Durant : σελ. 76.

αὐτοκρατορίας των ἣτις περιελάμβανε λαοὺς μὲ διάφορον μορφολογίαν οικονομίας, εἶχε διευρύνει τὰ περιθώρια ἐλευθερίας ὥστε νὰ φαίνεται ὡς ἐλευθέρη οικονομία¹, ἣτις ἐξηκολούθησε νὰ ὑφίσταται μέχρις καταλύσεως τῆς Περσικῆς αὐτοκρατορίας ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου.

Μὲ τὴν οἰκονομίαν εἰς τὸ ἀρχαῖον Ἰράν συνεπληρώσαμεν τὸν κύκλον τῆς ἐρεύνης μας ἐπὶ τῆς οικονομίας τῶν ἀρχαίων λαῶν τῆς Ἑγγύς Ἀνατολῆς. Θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι ἡ ἀπόστασις τῆς ἱστορίας ἢ τόσον μακριὰ δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀνάπτυξιν παραγωγικῶν δυνάμεων καὶ ὑπηρεσιῶν εἰς τόσον μεγάλον βαθμόν. Ὅμως ὁ πέπλος τὸν ὁποῖον ἀνεσηκώσαμεν ἀπεκάλυψεν μίαν ζωηρὰν δραστηριότητα εἰς τοὺς διαφόρους τομεῖς τῆς οικονομίας τῶν ἀρχαίων αὐτῶν λαῶν.

Ἡ τεραστία ἔκτασις μὲ τὰς ἀνυπερβλήτους δυσχερείας εἰς τὴν ἐπικοινωνίαν καὶ ὁ διαφορισμὸς εἰς νοοτροπίαν καὶ φυλετικὰ γνωρίσματα, δὲν ἤμποδισαν νὰ ἔλθουν οἱ διάφοροι λαοὶ εἰς ἐπαφὴν καὶ νὰ ἀνταλλάξουν τὰς ἐπιτυχίας των ἐπιτιδιόμενοι εἰς μίαν συνεχῆ ἀνοδικὴν πορείαν. Εἰς τοῦτο συνετέλεσεν ἡ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐξευρίσκη νέας πηγὰς πλοῦτου, νὰ ἱκανοποιῇ τὰς ἐπεθυμίας του τὰς ὄλῳ καὶ διαφορετικωτέρας καὶ πολυπλοκωτέρας καὶ νὰ ἀνταλλάσῃ τὸ προϊόν τοῦ μόχθου του μὲ ἄλλα πρὸς ὠφέλειάν του. Καὶ ἀκριβῶς αὕτη ἡ οἰκονομικὴ συμπεριφορὰ συνέτεινε εἰς τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐμπορίου καὶ εἰς τὴν δι' αὐτοῦ ἐπαφὴν μεταξὺ διαφορετικῶν κόσμων, ὥστε νὰ τονωθῇ ἡ πρὸς αὔξησιν τοῦ πλοῦτου δραστηριότης καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς παραλλήλως μὲ τὰς πνευματικὰς προσπάθειας πρόοδος τοῦ πολιτισμοῦ.

1. Α. Σίδερι : Αὐτόθι.